

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Psichologijos institutas

Svetlana Puronienė

Klinikinės psichologijos studijų programa
Magistro darbas

**Suaugusiųjų nepalankių emocinių vaikystės patirčių,
mentalizacijos ir narcistinių asmenybės bruožų sąsajos**

Darbo vadovė: doc. dr. Danguolė Čekuolienė

Vilnius

2021

Turinys

SANTRAUKA	4
SUMMARY	5
SVARBIAUSIOS SAŲVOKOS.....	6
1. ĮVADAS.....	8
1.1. Nepalankios vaikystės patirtys ir asmenybės sutrikimai: tarpasmeninių santykių vaidmuo ...	8
1.1.1. Nepalankios vaikystės patirtys prieraišumo kontekste	10
1.1.2. Nesaugus prieraišumas, mentalizacijos gebėjimai ir asmenybės sutrikimai	12
1.2. Narcizmas ir narcistinės asmenybės bruožai	15
1.3. Ankstyvosios patirtys ir narcistinės asmenybės bruožai	17
1.4. Narcistinės asmenybės mentalizacijos ypatumai	18
1.5. Nepalankių emocinių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir narcistinių asmenybės bruožų sąsajos	19
1.6. Tyrimo tikslas	25
2. METODIKA	26
2.1. Tyrimo dalyviai.....	26
2.2. Tyrimo instrumentai.....	26
2.3. Tyrimo eiga.....	29
2.4. Duomenų analizės metodai.....	30
3. REZULTATAI.....	32
3.1. Narcistinių asmenybės bruožų išreikštumas tiriamojoje imtyje	32
3.2. Nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir mentalizacijos gebėjimų tirtose grupėse palyginimas.....	33
3.3. Nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir mentalizacijos sąsajų tirtose grupėse analizė	35
3.4. Nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir narcistinių asmenybės bruožų sąsajų tirtose grupėse analizė	37
3.5. Mentalizacijos ir narcistinių asmenybės bruožų sąsajų tirtose grupėse analizė	40
3.6. Nepalankių emocinių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir narcistinių asmenybės bruožų sąsajos su saviverte	43
3.7. Mentalizacijos vaidmens tarp nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir narcistinių asmenybės bruožų analizė	44
4. REZULTATŲ APTARIMAS	47
4.1. Nepalankios emocinės vaikystės patirtys ir mentalizacija tirtose grupėse	47
4.2. Nepalankių emocinių vaikystės patirčių sąsajos su mentalizacijos gebėjimais.....	48

4.3. Nepalankių emocinių vaikystės patirčių sąsajos su narcistiniais asmenybės bruožais.....	49
4.4. Mentalizacijos sąsajos su narcistiniais asmenybės bruožais	50
4.5. Mentalizacijos mediacinis vaidmuo tarp nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir narcistinių asmenybės bruožų.....	51
4.6. Tyrimo ribotumai ir tolimesnių tyrimų galimybės.....	53
4.7. Praktinės rekomendacijos	54
5. IŠVADOS	55
LITERATŪRA	56
PRIEDAI	66
1 priedas. Tyrimo dalyvių demografiniai duomenys	66
2 priedas. Demografinių ir kitų klausimų anketa.....	67
3 priedas. Patologinio narcizmo klausimyno (B-PNI) patvirtinamosios faktorių analizės teiginių faktorių svoriai.....	68
4 priedas. Informacija apie tyrimą	69
5 priedas. Informacija tyrimo dalyviams atlikus tyrimą	70
6 priedas. Grupių, išskirtų klasterinės analizės metodu, narcistinių asmenybės bruožų įverčių bei demografinių duomenų palyginimas.	71
7 priedas. Nepalankių emocinių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir narcistinių asmenybės bruožų sąsajos su saviverte	72
8 priedas. Nepalankių emocinių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir narcistinių asmenybės bruožų sąsajos visoje tyrimo dalyvių imtyje.....	73
9 priedas. Demografinių duomenų sąsajos su emociniu smurtu, mentalizacija ir narcistiniais asmenybės bruožais	75
10 priedas. Mediacinių modelių kelių ir efektų įverčiai	77

SANTRAUKA

Suaugusiųjų nepalankių emocinių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir narcistinių asmenybės bruožų sąsajos

Svetlana Puronienė. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2021. Puslapių: 77

Nepalankios vaikystės patirtys siejamos su suaugusiųjų psychopatologija, asmenybės sutrikimais. Ankstyvųjų sąveikų sunkumai sutrikdo besivystantį gebėjimą suprasti savo ar kitų žmonių psichines būsenas (jausmus, norus, ketinimus), dar vadinamą mentalizaciją. Geri mentalizacijos gebėjimai yra sėkmingų tarpasmeninių santykių pamatas, o jų sutrikdymai siejami su asmenybės sutrikimais. Siekiant padėti narcistinių asmenybės bruožų turintiems asmenims, būtina gilinti žinias apie ryšius tarp nepalankių emocinių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir narcistinių asmenybės bruožų. Tyrime dalyvavo 508 asmenys (396 moterys, 112 vyrų), nuo 18 iki 70 m., apklausa vyko nuotoliniu būdu. Naudotos metodikos: Globos ir smurto vaikystėje klausimynas, Mentalizacijos skalė, Patologinio narcizmo klausimynas. Stipriau išreikštų narcistinių asmenybės bruožų asmenys turėjo daugiau įvairių emocinio smurto patirčių vaikystėje, prastesnius mentalizacijos gebėjimus. Daugiau emocinio smurto patirčių asmens vaikystėje buvo susiję su prastesne į save nukreipta mentalizacija, labiau išreikštu narcistiniu pažeidžiamumu. Į kitą asmenį nukreipta mentalizacija iš dalies veikė emocinio smurto ir narcistinių bruožų ryšį. Emocinis smurtas tiesiogiai prognozavo narcistinius asmenybės bruožus.

Raktiniai žodžiai: nepalankios emocinės vaikystės patirtys, psichologinis smurtas, mentalizacija, narcistiniai asmenybės bruožai.

SUMMARY

Links among Childhood Adverse Emotional Experiences, Mentalization, and Narcissistic Personality Traits in Adulthood

Svetlana Puronienė. Vilnius: Vilnius University, 2021. Pages: 77

Adverse childhood experiences are associated with the psychopathology in adults and personality disorders. Difficulties in early interactions with others disrupt a still developing ability to attend to mental states (feelings, wants, intentions) in oneself and in others or the so-called mentalization. Good mentalization abilities is the basis of successful inter-personal relations whereas disruption thereof is linked to personality disorders. In order to aid persons with narcissistic personality traits it is necessary to promote in-depth knowledge on the links among childhood adverse emotional experiences, mentalization, and narcissistic personality traits. The total of 508 persons (396 women, 112 men, age range: 18-70) took part in the survey and the interview was conducted by remote means. Assessments used: Childhood Experience of Care and Abuse Questionnaire; Mentalization Scale; Brief-Pathological Narcissism Inventory. People with stronger narcissistic personality traits were characterized by higher levels of emotional abuse experienced in childhood and poorer mentalization abilities. Higher numbers of experienced emotional abuse were linked to poorer self-related mentalization and more prominent narcissistic vulnerability. Other-related mentalization partly mediated the link between emotional abuse and narcissist traits. Emotional abuse had a direct effect on the forecast of narcissist personality traits in the future.

Keywords: childhood adverse emotional experiences, psychological maltreatment, mentalization, narcissistic personality traits.

SVARBIAUSIOS SĄVOKOS

Narcizmas (angl. *narcissism*) – asmens gebėjimas išlaikyti sąlyginai teigiamą savęs vaizdą pasitelkiant savęs, afekto, aplinkos reguliacijos procesus, kuris atskleidžia asmens įvertinimo ir patvirtinimo poreikius bei siekį atviru ar užslėptu būdu juos patenkinti socialinėje aplinkoje (Pincus & Lukowitsky, 2010).

Narcistinis asmenybės sutrikimas (angl. *narcissistic personality disorder*) – besiplečiančio didybės (fantazijose ar elgesyje) pasireiškimo, žavėjimosi poreikio ir empatijos trūkumo apraiška, kuri prasideda asmens ankstyvojoje suaugystėje ir pasireiškia įvairiuose kontekstuose (APA, 2013).

Nepalankios vaikystės patirtys (angl. *adverse childhood experiences*) – skirtingo dažnumo, neretai chroniškos patirtys asmens vaikystėje iki 18 metų (smurtas, nepriežiūra, disfunkciniai santykiai), nutinkančios šeimos ar socialinėje aplinkoje, kurios sukelia kančią ar žalą ir sutrikdo vaiko fizinę ar psichologinę sveikatą bei raidą (Kalmakis & Chandler, 2014).

Mentalizacija (angl. *mentalization*) – gebėjimas suprasti savo ir kitų elgesį minčių, jausmų ir norų kontekste (Bateman & Fonagy, 2016).

Prieraišumas (angl. *attachment*) – gilus ir ilgalaikis emocinis ryšys, kuris sujungia vieną asmenį su kitu, nepaisant laiko ir atstumo (Bowlby, 1982).

PRATARMĖ

Nepriklausomai nuo augančio susidomėjimo patologiniu narcizmu ir jo problematika, efektyvių pagalbos įrankių šių bruožų turintiems asmenims vis dar nesukurta. Narcistiniai sunkumai siejami su nevykusiomis interakcijomis diadiniame santykiyje, kuomet vaikas netenka galimybės patirti saugumą ir gauti jo emocinius bei fizinius poreikius atitinkantį, atliepiantį rūpestį (Ensink et al., 2017). Pirmoji kūdikio komunikacija su motina ar kitu pagrindiniu globėju turi užtikrinti galimybę pamatyti save kito psichikoje, jaustis pajaustomam (Robinson et al., 2018). Tik saugiame ryšyje, per motinos atspindėjimą, jis pamažu mokosi reguliuoti jausmus, suprasti ir priimti savo subjektyvų patyrimą, o vėliau ir kitų. Taip palaipsniui užgimsta gebėjimas suprasti savo bei kitų psichines būsenas (jausmus, norus, ketinimus) ir susieti jas su matomu elgesiu, kuris vadinamas mentalizacija (Fonagy et al., 2004). Šis gebėjimas kritiškai svarbus sėkmingam funkcionavimui tarpasmeninių santykių pasaulyje, nemažai svarbus ir tapatumo bei savojo aš vaizdo formavimuisi.

Tyrimai rodo, jog ankstyvosios nepalankios vaikystės patirtys gali nutiesti kelią į suaugusiųjų psichopatologiją, asmenybės sutrikimus (Battle et al., 2004; Johnson et al., 1999). Emocinis smurtas ir nepriežiūra yra labiausiai paplitę tarp nepalankių vaikystės patirčių (Barnet et al., 2005). Nepalankioms emocinėms vaikystės patirtims (vaiko žeminimas, gąsdinimas, psichologinė kontrolė, emocinių poreikių ignoravimas, emocinis šaltumas ir kt.) skiriama per mažai dėmesio, nes jos, atrodo, nepalieka tokių ryškių pėdsakų, kaip fizinis ar seksualinis smurtas, ir jas sunkiau identifikuoti. Visgi įrodyta, kad jų poveikis vaiko raidai, psichinei sveikatai yra labai reikšmingas. Nors įrodyta, jog nepalankios vaikystės patirtys prognozuoja asmenybės sutrikimus, tyrimų, patvirtinančių teorinę poziciją, jog nepalankios emocinės vaikystės patirtys susijusios su narcistiniais asmenybės bruožais (Kohut, 1977; Meyer & Pilkonis, 2012), yra labai nedaug. Dar sunkiau identifikuoti prognostinius ryšius ir kelius, vedančius į asmenybės patologiją, taip pat ir narcistinę. Tyrimai rodo, jog šiame kelyje reikšmingu veiksniu, galinčiu didinti riziką ar tapti apsauginiu, tampa gebėjimas mentalizuoti (Fonagy & Target, 2006). Mentalizacijos sunkumai laikomi esminiu veiksniu asmenybės sutrikimų formavimesi. Stiprinant šį gebėjimą galima pakreipti kelią nuo asmenybės patologijos link adaptyvaus funkcionavimo, specifinių kelių identifikavimas padėtų planuoti tikslingas intervencijas.

Dėl empirinių įrodymų stokos nėra aišku, kokį poveikį narcistinių asmenybės bruožų susiformavimui turi nepalankios emocinės vaikystės patirtys. Taip pat tyrimai nepakankamai atskleidžia, kaip ir kokie mentalizacijos gebėjimai galimai veikia ryšį tarp nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir narcistinių asmenybės bruožų. Tad planuojant pagalbą narcistinių asmenybės bruožų turintiems asmenims, mokslo uždavinys turi būti nukreiptas į šių spragų šalinimą, žinių susijusių su narcistinės patologijos formavimosi mechanizmais plėtrą.

1. ĮVADAS

Gimimas paženklina naują, žmogaus gyvenimo, pradžia, jo asmenybės skleidimąsi. Visi esame apdovanoti genų rinkiniu, įgimtu temperamentu, kitomis duotybėmis. Tačiau to nepakanka, kad nugyventume prasmingą, fiziškai ir psichiškai sėkmingą gyvenimą. „Nėra tokio dalyko, kaip kūdikis“ – garsioji Winnicott (1958/2013, p. 99) frazė perteikia esminį dalyką – šalia turi būti kažkas kitas, kitas asmuo, o plačiąja prasme – aplinka. Kūdikis, mažas vaikas visiškai nuo jos priklauso. Nepalanki vaikystės aplinka (smurto, apleistumo patirtys, disfunkcinių santykių modeliai) sukelia kančią ir žalą, kenkia vaiko raidai, jo fizinei ir psichinei sveikatai (Kalmakis & Chandler, 2014). Nepalankios vaikystės patirtys siejamos su suaugusiųjų psichopatologija, asmenybės sutrikimais (Chiesa & Fonagy, 2014). Retrospektyvaus tipo tyrimai patvirtina, kad nepalankios vaikystės patirtys prognozuoja asmenybės sutrikimų atsiradimą vėlesniu asmens raidos, gyvenimo periodu (Battle et al., 2004; Lobbestael et al., 2010). Individidas ir aplinka neatskiriami. Koks individidas, kokia aplinka ir kokia bus jų sąveika – visa tai apsprendžia raidos kelią ir jo kryptį sėkmingo prisitaikymo ar psichopatologijos link.

1.1. Nepalankios vaikystės patirtys ir asmenybės sutrikimai: tarpasmeninių santykių vaidmuo

Nepalankios vaiko patirtys sąveikoje su jo aplinka yra įvairialypės. Nepalankų poveikį vaikas gali patirti šeimoje arba platesniame socialiniame kontekste. Šeimos aplinka yra artimiausia ir veikia jį tiesiogiai. Dažniausiomis nepalankiomis patirtimis laikomi smurtas (fizinis, seksualinis, emocinis), nepriežiūra (fizinė, emocinė), šeimos narių priklausomybės, liga, mirtis, tėvų skyrybos, vaiko atskyrimas nuo šeimos (Kalmakis & Chandler, 2014). Platesniame socialiniame kontekste vaikas gali patirti ir kitą aplinkos poveikį, pavyzdžiui, žemesnę socioekonominę padėtį, rasinę ir kitas nelygybes, bendruomenės priešišumą, patyčias arba smurtą mokykloje, natūralias katastrofas ir kt. (Kalmakis & Chandler, 2014). Nepalankios patirtys skiriasi dažnumu (tik kartą ar dažniau pasikartojantys įvykiai), neretai vaikas patiria kelis nepalankius poveikius vienu metu. Nepalankių patirčių tyrimo laukas labai platus, visgi pasigendama aiškumo, ar nepalankios vaikystės patirtys prilyginamos smurtui (neretai šios sąvokos naudojamos kaip sinonimai), ar jos plačiąja prasme siejamos su tėvų įgūdžių trūkumais, disfunkciniais santykiais šeimoje, kurių poveikį vaiko raidai labai sunku pamatuoti. Globėjo ryšio su vaiku sunkumus siūloma vertinti kontinuumu, tačiau sprendžiant intervencijos klausimus yra siūlomas aiškesnis atskyrimas (Baker, 2009; Wolfe & McIsaac, 2011). Brėžiant ribą, vadovaujamosi šių patirčių dažnumo, tęstinumo, žalos laipsnio vaiko raidai kriterijais

(Kalmakis & Chandler, 2014).

Kalbant apie nepalankias emocišes patirtis, mokslinėje literatūroje dažniausiai sutinkami emocišės prievartos (angl. *emotional abuse*), emocišės nepriežiūros (angl. *emotional neglect*), psichologinio smurto (angl. *psychological maltreatment*) sąvokos (Kalmakis & Chandler, 2014). Smurto apibrėžtis jungia savyje tiek veikimo (prievarta), tiek neveikimo (nepriežiūra) komponentus. Šios patirtys kartu su kitomis nepalankiomis patirtimis dar vadinamos vaikystės trauma (Bernstein et al., 1998; Herman, 2015). *Emocišė prievarta* elgesyje pasireiškia kaip perdėtas ir besitęsiantis vaiko žeminimas, kritika, terorizavimas, kaltinimas, grasinimai (Wolfe & McIsaac, 2011), *emocišė nepriežiūra* apibrėžiama kaip šiurkštus nepaisymas ir nuolatinis nedėmesingumas vaiko raidos ir individualiems poreikiams (Brassard & Donovan, 2006).

Moksliniai tyrimai siekia nustatyti atskirų nepalankių vaikystės patirčių sąsajas su konkrečiais jų padariniais. Vienareikšmio atsakymo nėra. Raidos kelyje veikia tiek vienfinališkumo (skirtingi veiksniai veda į tas pačias pasekmes), tiek daugiafinališkumo (panaši ankstyvoji patirtis išsiskleidžia į labai įvairias pasekmes) dėsniai, raidos kelio kryptis taip pat priklauso nuo rizikos ir apsauginių veiksnių poveikio, remiamasi biopsichosocialine perspektyva (Kerig et al., 2012). Paskutiniu metu didėja mokslinis interesas tyrinėti raidos kelių trajektorijas, be to, nauji statistiniai metodai leidžia tiksliau kontroliuoti sąveikas su kitais veiksniais.

Empirinių duomenų, patvirtinančių nepalankių emocišinių vaikystės patirčių sąsajas su asmenybės patologija, esama nedaug. Nepalankių emocišinių vaikystės patirčių ir asmenybės sutrikimų sąsajų tyrimo lauke randama įvairių rezultatų. Pavyzdžiui, Neumann (2017) duomenimis, tarp visų rūšių smurto ir nepriežiūros, emocišė prievarta yra labiausiai susijusi su asmenybės sutrikimais. Lobbstaël su kolegomis (2010) nustatė, jog emocišė prievarta yra susijusi su paranoidinio, šizotipinio, ribinio, narcistinio sutrikimo ir klasterio C sutrikimų simptomais, emocišė nepriežiūra – su histrioniniu, narcistiniu ir ribiniu asmenybės sutrikimais. Cohen ir kiti (2014) ieškojo atskirų sąsajų tarp konkrečių patirčių bei konkrečių asmenybės sutrikimų ir nustatė, jog emocišė prievarta buvo susijusi su klasterio C sutrikimų simptomais, o motinos nepriežiūra su klasterio A sutrikimų simptomais, tačiau pripažino, jog tiesioginio ryšio aptikti nepavyko. Iš šių negausių tyrimo duomenų matyti, jog emocišė prievarta retrospektyviai susijusi su klasterio C sutrikimų simptomais (vengiantis, priklausomas, obsesinis kompulsinis), taip pat tarp įvairių nepalankių vaikystės patirčių ir įvairių asmenybės sutrikimų randama statistiškai reikšmingų koreliacinių, bet ne prognostinių ryšių. Tačiau dėl tyrimų trūkumo ir tyrimo metodologijos sunkumų šiuos rezultatus reikėtų vertinti atsargiai. Gyvenimo patirtys yra žymiai kompleksiškesnės, smurtas ir nepriežiūra dažnai persipina, taip pat sunku nustatyti šių patirčių dažnumą, planuojant tyrimą įvertinti kitus veiksnis.

Nepalankios emocišės vaikystės patirtys arba psichologinis smurtas suformuoja vidinį vaiko

suvokimą apie tai, jog jis nevertingas, nemylimas, nenorimas, blogas, nelaikomas asmeniu, skirtas tik kitų poreikių patenkinimui (Myers et. al, 2002). Matyti, kokią gilią kančią sukelia nuolat besikartojantis nepalankus poveikis santykiyje su artimiausiu žmogumi, tuo, kuris didžiąja laiko dalį rūpinasi, prie kurio kyla stiprus noras prisirišti. O prisirišti būtina, kad išgyventum ir pamažu pradėtum augti kaip asmenybė.

1.1.1. Nepalankios vaikystės patirtys prieraišumo kontekste

Ko gero, vienas esminių visų asmenybės sutrikimų požymių yra tarpasmeninių santykių sunkumai. Daugumos raidos teorijų pagrindinė idėja yra ta, jog sėkmingam asmenybės susiformavimui ir adaptacijai labai svarbūs ankstyvieji santykiai su pagrindiniu globėju bei jų kokybė (Mahoney, 1991). Psichoanalitinė tradicija labai plačiai ir įvairiai atskleidžia psichologinės raidos virsmą santykiyje su reikšmingu kitu. Šio tyrimo dėmesys nukreiptas į santykių ypatumus prieraišumo teorijos kontekste.

John Bowlby, šios teorijos pradininkas, teigė, jog kūdikio ir jo globėjo (dažnai motinos) santykis pasižymi tam tikromis charakteristikomis, ir šio ryšio kokybė veikia jo elgesį bei emocijas patirtis (Bowlby, 1982). Kūdikis gimsta turėdamas biologinį polinkį siekti artumo su juo besirūpinančiu asmeniu, tai garantuoja jam saugumą, fizinį bei psichinį išgyvenimą. Tarp motinos ir kūdikio užsimezga gilus ir ilgalaikis emocinis ryšys vadinamas *prieraišumu* (Bowlby, 1982). Priklausomai nuo to, kiek globėjas santykiyje su kūdikiu yra pastovus, jautrus ir atliepia jo saugumo, pasitenkinimo bei kitus poreikius, nulems prieraišaus ryšio tipą ir jo kokybę. Ainsworth ir kitų (1978), o vėliau Main ir Solomon (1990) darbų dėka buvo išskirti pagrindiniai kūdikio-globėjo prieraišių santykių tipai: saugus, nesaugus ambivalentiškas, nesaugus vengiantis, nesaugus dezorganizuotas prieraišumas. *Saugus* prieraišumas reiškia tokį emocinį ryšį, kuriame per patirtis su motina kūdikis įgyja vidinį žinojimą, jog į jo poreikius bus atsakyta, jis yra svarbus ir vertinamas, motina yra jautri, atliepanti, pastovi. *Nesaugus ambivalentiškas* prieraišumas kelia abejonių, ar į poreikius bus atsakyta. Kūdikis nėra tikras, nes jo motina kartais jautri, o kartais neatsako, tai kelia nerimą, pyktį ir frustraciją. *Nesaugus vengiantis* prieraišumas susiformuoja iš patirčių su abejinga ir šalta motina, neatliepiančia kūdikio poreikių, tad jis įgyja vidinį įsitikinimą, jog neverta tikėtis pagalbos, nuraminimo (Ainsworth et al., 1978). *Nesaugus dezorganizuotas* prieraišumas susijęs su gąsdinančiomis patirtimis santykiyje, kūdikis siekdamas patenkinti savo poreikius susiduria su agresija, smurtu, šiurkščiu atstūmimu (Crittenden, 1985). Ambivalentiškas prieraišumas kelia susirūpinimą artimuose santykiuose ir negebėjimą kontroliuoti slegiančių jausmų, vengiantis prieraišumas atskleidžia nepasitikėjimą ir norą trauktis iš santykio, sunkūs jausmai slopinami, dezorganizuotas prieraišumas dar labiau apsunkina

artimą ryšį, nes gali sukelti disocijuotas būsenas (Lyons-Ruth et al., 1999).

Kuo daugiau motinai ar kitam kūdikį globojančiam asmeniui kyla sunkumų prisitaikyti prie jo poreikių, tuo sunkiau bus kūdikiui, vaikui pasitikėti savo globėju, o ateityje tai nulems santykį ir su išoriniu pasauliu (Sroufe et al., 1990). Psichikos struktūrose susiformuoja savęs ir kito *vidiniai darbiniai modeliai*, arba ankstesne patirtimi grįsti lūkesčiai apie kito asmens (ir pasaulio) vaizdą, jo prieinamumą ir savo paties vertingumą, gebėjimą patenkinti poreikius santykyje su kitu (Bowlby, 1988). Jei kūdikio motina demonstruoja meilę ir švelnumą, atliepia kūdikio poreikius, yra jautri ir pastovi, kūdikis internalizuoja kito asmens vaizdą kaip mylinčio, patikimo ir palaikančio. Tačiau emocinės prievartos ar nepriežiūros atvejais šis vaizdas jau kitoks. Šios patirtys suformuoja negatyvius arba sumišusius įsitikinimus apie kitą, susiformuoja kitoks savęs vaizdas, pavyzdžiui, „esu kvailas“ (emocinė prievarta), arba „nesu vertas dėmesio“ (emocinė nepriežiūra). Šios patirtys paveikia vidinius savęs, kito ir savęs santykyje su kitu vaizdinius. Vietoje vertingo, verto meilės ir dėmesio savęs vaizdo iškyla savęs kaip blogo, beverčio, nepajėgaus vaizdiniai.

Vėlesni suaugusiųjų tyrimai atskleidė, jog artimuose santykiuose su romantiniais partneriais iškyla labai artimi ankstyviems santykiams dėsningumai. Suaugę jausdami baimę, nerimą, grėsmę ir norėdami nusiraminti siekia suartėti su kitu žmogumi. Hazan ir Shaver (1987) išskyrė saugų, vengiantį ir ambivalentišką suaugusiųjų prierašumo tipus, o Bartholomew ir Horowitz (1991) pasiūlė keturis – saugus, susirūpinęs, atmetantis, baimingas. Tyrinėdamas suaugusiųjų prierašumą ir keldamas klausimus apie intymumo vengimą, Bartholomew (1990) pratęsė vidinių darbinių modelių idėją bei savęs ir kito reprezentacijoms priskyrė negatyvaus ir pozityvaus vaizdo dimensijas. Pozityvus savęs vaizdas suteikia ramstį savivertei, negatyvus – susijęs su savęs menkinimu, pozityvus kito asmens vaizdas kalba apie pasiekiamumą ir palaikymą, negatyvus – apie sumišimą, grėsmę, atstūmimą (Griffin & Bartholomew, 1994). Negatyvūs savęs ar kito vidiniai vaizdiniai kelia susirūpinimą santykiuose (*susirūpinęs* tipas, kuomet „aš“ negatyvus, „kitas“ pozityvus), intymumo baimę (*baimingas* tipas, kuomet „aš“ ir „kitas“ negatyvūs), intymumo atmetimą, nepriklausomybės siekį (*atmetantis* tipas, kuomet „aš“ pozityvus, „kitas“ negatyvus) (Bartholomew & Horowitz, 1991).

Nesaugaus prierašumo santykių patirtys siejamos su žemesnėmis už optimalias patirtimis (MacIntosh, 2013), smurtu ir nepriežiūra (Wolfe & McIsaac, 2011). Panašu, kad, nepaisant poveikio sunkumo, visais atvejais būtent nesaugus ryšys yra toji terpė, kurioje šios patirtys įvyksta, jos gali trikdyti normalią raidą, prisitaikymą, kelti sunkumų tarpasmeniniuose santykiuose ateityje, veikti savęs vaizdą, kenkti psichinei sveikatai.

1.1.2. Nesaugus prierašumas, mentalizacijos gebėjimai ir asmenybės sutrikimai

Bowlby (1977) samprotavo, jog nesaugus prierašumo stilius gali nutiesti kelią į asmenybės sutrikimus. Ir iš tiesų, sunkumai prierašumo santykiuose atsiskleidžia visuose asmenybės sutrikimų kategorijose (Levy, 2005). Nemažai tyrimų parodo asmenybės sutrikimų sąsajas su nesaugiu prierašumu (Levy et al., 2015). Iš prierašumo teorijos perspektyvos asmenybės sutrikimus galima matyti kaip nesaugių darbinių modelių rezultata, kuomet asmens gyvenime šie modeliai įsitvirtina, tampa nelankstūs, nesikoreguoja gavus iš aplinkos naujų patirčių ar informacijos (Fonagy et al., 1995; Levy & Blatt, 1999; Lyddon & Sherry, 2001). Remdamiesi asmenybės sutrikimų klasifikacija, Lyddon ir Sherry (2001) teoriškai atskleidžia keturių suaugusiųjų prierašumo tipų sąsajas su asmenybės bruožais, darbiniais savęs ir kito modeliais bei pagrindiniais asmens įsitikinimais. Susirūpinęs prierašumo tipas siejamas su priklausomos, obsesinės kompulsinės ir histrioninės asmenybės bruožais, susirūpinęs ir baimingas – su vengiančios, baimingas – su paranoidinės, baimingas ir atmetantis – su asocialios, narcistinės, šizotipinės, atmetantis – su šizoidinės, dezorganizuotas – su ribinės asmenybės bruožais (Lyddon & Sherry, 2001). Empiriniai tyrimai patvirtina minėtas sąsajas, ypač susirūpinusio, baimingo ir dezorganizuoto tipų kategorijose, išimtis – ribinis asmenybės sutrikimas, nes šio sąsajos aptinkamos beveik su visais nesaugaus prierašumo tipais, rečiau tik su vengiančiu (Bakermans-Kranenburg & van IJzendoorn, 2009; Levy, 2005).

Nors tyrimai parodo nesaugaus prierašumo sąsajas su asmenybės sutrikimais, tačiau lieka ne iki galo aišku, koku būdu nesaugus prierašumas susijęs su asmenybės sutrikimais. Mokslininkai, apibendrinami platų tyrimų lauką, tarp psichologinių koreliatų ar veiksnių sustiprinančių šį ryšį, nurodo genetines ir temperamento charakteristikas, taip pat labai dažnai minimi mentalizacijos gebėjimai bei gebėjimas reguliuoti jausmus (Levy et al., 2015).

Mentalizacija reiškia gebėjimą ir kartu procesą, kuomet asmuo interpretuoja savo bei kitų žmonių elgesį, kaip turintį tikslą ir prasmę bei kylantį iš vidinių būsenų, norų, jausmų (Fonagy & Target, 2006). Šis gebėjimas padeda susigaudyti žmonių pasaulyje, matyti žmonių poelgius ne kaip užfiksuotą vaizdą ar faktus, tačiau įžvelgti jų gilesnę prasmę. Mentalizacijos gebėjimas pradeda formotis nuo ankstyvojo amžiaus, jo pagrindas yra prierašumo santykis tarp kūdikio ir jo pagrindinio globėjo (Fonagy & Target, 2006). Kurdama ryšį su kūdikiu, jo motina (ar kitas pagrindinis globėjas) yra atliepanti, per prisilietimus, veido išraiškas, balso toną ji atspindi kūdikio vidines būsenas, tačiau tarsi perleidžia jas per save ir sugrąžina jam tokioje formoje, kurią kūdikiui lengva priimti ir pakelti (Fonagy et al., 2004). Pamažu kūdikis paverčia šį mamos gebėjimą vidiniu patyrimu ir taip mokosi reguliuoti savo jausmus, juos suprasti, o vėliau geba pajauti ir suprasti kitų žmonių vidines būsenas. Negebantis prisitaikyti, nerimastingas, atsiribojęs ar paveiktas savo būsenų globėjas

tarsi atsitraukia nuo kūdikio patyrimo, jam perduoda savo, nesuderintą su kūdikio patyrimu, būseną, kuri neretai kūdikiui sukelia sumišimą, jausmą, kad jo paties vidinės būsenos yra blogos ar grėsmingos (Fonagy & Target, 2006).

Teigiama, jog mentalizacijos gebėjimai yra tarpininkaujantis veiksnys tarp ankstyvos patirties prieraišumo santykiyje ir dėmesio, emocijų reguliacijos, savireguliacijos sunkumų vėlesniame amžiuje (Fonagy, 2002). Klinikiniais tyrimais patvirtinta, jog nepalankios vaikystės patirtys yra susijusios su prastesniais mentalizacijos gebėjimais (MacIntosh, 2013). Galiausiai naujausių tyrimų duomenys aptinka sąsajas tarp ankstyvųjų nepalankių patirčių, mentalizacijos gebėjimų ir asmenybės sutrikimų paaiškindami, jog nepalankios patirtys sutrikdo gebėjimą mentalizuoti ir gali nutiesti kelią į asmenybės patologiją, o geresni mentalizacijos gebėjimai ją sušvelninti arba padėti išvengti (Duval et al., 2018).

Mentalizacijos gebėjimų raida vyksta palaipsniui. Reikia laiko, kad vidinės žmogaus būsenos psichikoje būtų susietos su realybe. Pradžioje kūdikis supranta realybę *prementalistiniu* būdu (angl. *prementalistic state of mind*) (Fonagy & Luyten, 2018). Šiuo laikotarpiu įvyksta trys mentalizacijos raidos etapai. Pradžioje kūdikiui nėra aišku, kur vidinė realybė, o kur išorinė. Jam atrodo, kad tai, kas vyksta jo psichikoje, vyksta ir realybėje. Tai *tapataus psichinio funkcionavimo* etapas (angl. *psychic equivalence mode*), vidinės būsenos gali atrodyti gąsdinančios, realybė išgyvenama tiesiogiai (Bateman & Fonagy, 2016). *Teleologinio psichinio funkcionavimo* etape (angl. *teleological mode*) kūdikis suvokia, jog žmogaus elgesys turi tikslą, bet save ir kitą suvokia tik per fizinę realybę – „ką matau, tas ir yra“ (Fonagy et al., 2004). *Įsivaizduojamo psichinio funkcionavimo* etape (angl. *pretend mode*) vaikas suvokia, kad vidinė ir išorinė realybė nėra tas pats, jis įgyja gebėjimą kurti vaizduotėje, tarsi „žaisti su realybe“ (Fonagy & Target, 1996). Vėliau, maždaug 6-12 mėn., vaikas jau pradeda sieti priežastį su pasekme, o apie 2 metus sugeba už elgesio išvelgti vidinius motyvus, pavyzdžiui, norus. Būdamas 3-4 metų amžiaus, jis jau suvokia, jog už elgesio egzistuoja įsitikinimai, jausmai, mintys. Apie 6 gyvenimo metus vaikas įgyja supratimą, jog jo ir kitų elgesys yra paremtas vidinėmis būsenomis, ir elgesio prasmę vertina remdamasis ankstesne patirtimi (Fonagy & Target, 2006). Vaiko kognityvinė raida nesustoja, tad ir toliau priimdamas naują informaciją iš išorės, jis asimiliuoja naujas patirtis, o jo mentalizacijos gebėjimai vystosi ir sudėtingėja.

Mentalizacijos gebėjimai apima skirtingus psichinius procesus, įtraukiant dėmesį, mąstymą, emocijas, vidinį patyrimą, išorinės informacijos suvokimą. Fonagy ir Bateman (2011) išskiria keturias mentalizacijos dimensijas, kiekvieną jų turinčią du skirtingus polius: kognityvinę vs emocinę, automatinę vs kontroliuojamą, orientuotą į save vs orientuotą į kitus, besiremiančią vidine vs išorine informacija.

Savo bei kitų už elgesio slypinčią vidinę realybę esame linkę identifikuoti labai greitai arba skirti

laiko ir apmąstyti. Taigi, *kontroliuojama* mentalizacija – procesas, reikalaujantis pastangų, sąmoningumo, kuomet skiriamas laikas apmąstyti savo ar kito asmens elgesio motyvus, galimas priežastis, dedamos pastangos suprasti, pamatyti kitą asmenį jo akimis (Bateman & Fonagy, 2016). *Automatinė* mentalizacija – procesas, kuris vyksta labai greitai, kuomet asmuo akimirksniu, remdamasis ankstesne patirtimi, suformuoja tam tikrą vidinį žinojimą apie tai, kas vyksta čia ir dabar. Šis mentalizacijos gebėjimas padeda, kai reikia greitai reaguoti, kažką nuspręsti, tačiau neretai suvokimas būna klaidingas ir neapima situacijos sudėtingumo, pasitaiko spragų, išvados dažnai nuspalvinamos asmenine patirtimi. Mentalizacija *besiremianti vidine ar išorine informacija* leidžia kelti prielaidas apie elgesį, surinkus tam tikrą informaciją. Pavyzdžiui, atkreipiant dėmesį į neverbalines išraiškas (balso tonas, veido išraiškos, gestai, kūno poza) – išorinė; arba pasiremiant turima informacija, žiniomis apie tam tikrą situaciją ar kito asmens gyvenimo kontekstą – vidinė (Lieberman, 2007). *Kognityvinė* mentalizacija labiau susijusi su mąstymo procesais, numanymo įvardijimu, samprotavimu apie psichikos būsenas, *emocinė* leidžia suprasti kaip vienoje ar kitoje situacijoje galima pasijausti, ji nukreipta į jausmų pasaulį (Allen et al., 2008). *I save* nukreipta mentalizacija padeda suprasti savo vidines būsenas (norus, jausmus, ketinimus) ir susieti jas su elgesiu, *į kitą* nukreipta mentalizacija reiškia gebėjimą už matomo elgesio pamatyti bei suprasti kito asmens intencijas, jausmus, norus (Bateman & Fonagy, 2012). Nėra labai lengva tiksliai numanyti apie save arba kitą asmenį, nes dažnai tam tikra situacija, elgesys įvyksta santykyje. Labai dažnai esame linkę apie kitus spręsti per save, yra sudėtinga atskirti savo jausmus, norus, ketinimus, nuo kito. Bateman ir Fonagy (2012) mano, jog gebėjimas mentalizuoti apie save ir kitus kyla iš prierašumo santykio, jo kokybė apsprendžia numanymo tikslumą bei leidžia labiau suprasti galimas netikslaus, iškreipto matymo priežastis.

Mentalizacijos sunkumais ar prastais mentalizacijos gebėjimais laikomi nepakankami kurių nors mentalizacijos dimensijų gebėjimai ar jų polių disbalansas (Bateman & Fonagy, 2012). Sunkumai mentalizuoti susiję su prementalistiniu psichiniu funkcionavimu (Drozek & Unruh, 2020; Robinson et al., 2018). Taip pat mentalizacijos sutrikdymu laikomas per didelis užtikrintumas arba per didelis neužtikrintumas dėl savo ar kitų psichinių būsenų (Fonagy et al., 2016). Anot Luyten ir kitų (2012), geri mentalizacijos gebėjimai reiškia lankstumą, susidomėjimą savo ir kitų žmonių vidinėmis būsenomis, gebėjimą reguliuoti savo emocinį atsaką santykyje su kitu, supratimą, jog vidinės būsenos nėra statiškos ir gali keistis, gebėjimą atskirti savo vidinius potyrius nuo kito, supratimą, jog asmeninė patirtis gali veikti savęs suvokimą santykyje su kitu, kito vaizdą.

Nepalankių vaikystės patirčių kontekste mentalizacijos sutrikdymai gali atsirasti trimis būdais (Fonagy et al., 2004). Jei globėjo elgesys vaikui kelia baimę ar kitas stiprias emocijas, jis neturi galimybės pasitikėti jais, nebelieka nieko, kas galėtų tas emocijas padėti reguliuoti. Tokiu būdu gali

būti sutrikdoma emocijų reguliacijos gebėjimų raida. Mentalizacijos raida gali sulėtėti ir dėl to, kad smurto akivaizdoje, kad apsaugotų nuo skausmo, vaikas naudoja vengimo ar sustingimo strategijas, o tai susiję su vengimu galvoti apie savo ar kitų psichines būsenas. Tėvų gąsdinantį elgesį, atstūmimą ar nepriežiūrą vaikas dėl jam būdingo egocentriškumo paprastai linkęs sieti su savimi. Tad prievartos ar apleistumo patirtį vidiniame patyrimo jis gali identifikuoti su savęs netinkamumu, blogumu, šio elgesio priežastimi.

Bateman ir Fonagy (2016) asmenybės sutrikimus ar neadaptyvius asmenybės bruožus priskiria mentalizacijos gebėjimų sutrikimui. Savo teiginį autoriai teoriškai pagrindžia remdamiesi alternatyviuoju asmenybės sutrikimų modeliu DSM-5 vadove, ribinio asmenybės sutrikimo pavyzdžiu parodant, kaip mentalizacijos sutrikdymai yra susiję su asmens funkcionavimo sritimis bei patologiniais asmenybės bruožais. Paskutiniu dešimtmečiu pradėta taikyti mentalizacija grindžiama asmenybės sutrikimų terapija duoda akivaizdžių rezultatų. Klinikiniai atsitiktinių imčių tyrimai (angl. *randomized control trial, RCT*) rodo jos efektyvumą dirbant su pacientais, turinčiais ribinį asmenybės sutrikimą (Malda-Castillo et al., 2019). Ši pradžia yra nauja, daug žadanti kitų asmenybės sutrikimų terapijos lauke. Mentalizacijos gebėjimai yra tarpininkaujantis veiksnys raidos kelyje į asmenybės sutrikimus, tad būtinos intervencijos stiprinant šį gebėjimą.

1.2. Narcizmas ir narcistinės asmenybės bruožai

Narcizmo pavadinimas kilęs iš graikų mitologijos, perteikiančios gražaus jaunuolio istoriją, kuris įsimylėjęs savo paties atvaizdą vandenyje atsisakė kitų ir liko vienui vienas, pats su savimi (Bergmann, 1984). Šiomis dienomis legenda įgauna prasmę, mokslas vis daugiau domisi narcizmo reiškiniu socialiniame pasaulyje. Freud narcizmo aiškinimas, klinikinės praktikos atvejai paskatino nuodugniau tyrinėti šiuos asmenybės bruožus. Juos tyrinėjo, aiškino jų kilmę bei kūrė terapinius principus Kohut ir Kernberg, taip pat prisidėjo daugybė kitų mokslininkų ir praktikų (McWilliams, 2011). Pamažu narcizmo bruožai pradėti sieti ne tik su žavėjimusi savimi bei egoizmu, bet ir su gynybos mechanizmais, trafia saviverte, tarpasmeninių santykių sunkumais (Levy et al., 2011), o narcizmas ir narcistinės asmenybės bruožai atsidūrė diagnostinėse psichikos sutrikimų sistemose (Reynolds & Lejuez, 2011).

Plėtojantis mokslinėms ir klinikinėms žinioms apie narcistinius sunkumus, šis psichologinis konstruktas tampa vis labiau komplikuoatas, vis sunkiau sutarti ir apibrėžti jo kriterijus. Anot Pincus ir Lukowitsky (2010), nesutarimų kyla dėl konceptualizavimo (normalus, patologinis), fenotipo (grandioziškumas, pažeidžiamumas), išraiškos (atvira, paslėpta), struktūros (kategorinė, dimensinė, prototipo).

Pincus ir Lukowitsky (2010) *narcizmą* (angl. *narcissism*) apibūdina kaip asmens gebėjimą išlaikyti sąlyginai teigiamą savęs vaizdą pasitelkiant savęs, afekto, aplinkos reguliacijos procesus, kuris atskleidžia asmens įvertinimo ir patvirtinimo poreikius bei siekį atviru ar užslėptu būdu juos patenkinti socialinėje aplinkoje. Narcistiniai bruožai patys iš savęs nėra priskiriami sutrikimui. Dar daugiau, neretai tyrimuose ir literatūroje narcistinių bruožų turintys asmenys apibūdinami kaip gerai prisitaikę, siekiantys tikslo, turintys lyderio savybių, emociškai atsparūs (Cai & Luo, 2018). Vieni autoriai adaptyvų ir neadaptyvų narcizmą priskiria atskiroms kategorijoms (Ansell, 2006; Pincus et al., 2009), kiti laikosi požiūrio apie bruožų išreikštumą kontinuumu nuo adaptyvaus ir patologinio (Ronningstam, 2005a; Watson, 2005). Patologinis narcizmas pasižymi savireguliacijos sunkumais ir neadaptyviomis strategijomis, bandant susidoroti su grėsme savigarbai, kuomet gyvenime patiriamos nesėkmės, klaidos ar susiduriama su kritika (Kernberg, 1998; Ronningstam, 2005b).

Nors asmenybės sutrikimų klasifikacijoje kaip išskirtinis minimas narcizmo *grandioziškumo* bruožas, psichoterapinė praktika ir moksliniai tyrimai pabrėžia ir *pažeidžiamumo* dimensiją. *Grandioziškumas* (angl. *narcissistic grandiosity*) apibrėžiamas kaip disfunkcinis savęs vaizdo pervertinimas, išnaudotojiškas, ekshibicionistinis elgesys, pasinėrimas į idealizuojančias fantazijas ir kitų neadaptyvių savęs aukštinimo būdų naudojimas (Pincus & Lukowitsky, 2010). *Pažeidžiamumas* (angl. *narcissistic vulnerability*) apibrėžiamas kaip disfunkcinis savęs žeminimas, paženklintas pykčio, gėdos, ar depresyviais afektais, polinkis į savikritiką, suicidiškumą, jautrumą ir atsitraukimą tarpasmeninėse sąveikose (Pincus & Lukowitsky, 2010) Abi šios strategijos laikomos neadaptyviomis, abi turi tą patį tikslą – pastangas išlaikyti trapią savigarbą arba veikia kaip gynybos nuo gėdos (Broucek, 1982), traumos (Simon, 2002), nepatenkintų poreikių (Bursten, 1973), apleistumo skausmo (Masterson, 1993). Empiriniai duomenys nepatvirtina pažeidžiamo narcizmo dimensijos tapatinimo su paslėpta išraiška, grandiozinio – su atvira. Sakoma, jog abi dimensijos turi *atvirą* (angl. *overt*) (elgesys, išreikšti įsitikinimai, emocijos) bei *paslėptą* (angl. *covert*) (kognicijos, slepiami jausmai, motyvai, poreikiai) išraiškas (Pincus & Lukowitsky, 2010).

Tyrimai rodo, kad narcizmo bruožų atsiradimą lemia paveldimumas. Skirtingai matuojant narcizmą, jis sudaro nuo 47 iki 64 proc., išorinė aplinka sudaro nuo 36 iki 53 proc. (Luo et al., 2014; Vernon et al., 2008). Taip pat šaltiniai mini, jog trauminės arba nepalankios vaikystės patirtys gali būti rizikos veiksniu, paleidžiančiu predispoziciją (Ensink et al., 2017). Taip pat randama sąsajų tarp narcizmo ir amžiaus. Yra duomenų, jog narcizmo bruožai (buvo matuojamas adaptyvus narcizmas) nuo paauglystės iki vidutinio amžiaus yra labiau išreikšti, o nuo vidutinio amžiaus link brandaus link mažėti (Foster et al., 2003). Kai kurie tyrimai randa skirtumus tarp lyčių. Grandiozinis narcizmas yra labiau išreikštas tarp vyrų (Foster et al., 2003), o pažeidžiamas pasiskirstęs tolygiai tarp vyrų ir moterų (Rohmann et al., 2012; Ryan et al., 2008).

1.3. Ankstyvosios patirtys ir narcistinės asmenybės bruožai

Narcistinio charakterio ypatumai vystosi žmogaus gyvenimo raidoje, jie turi savo dirvą, kurioje augo, į kurią yra įleidę šaknis. Be abejonės, žvilgsnis krypsta į ankstyvasias patirtis. Ankstyvuojų periodu sveikai kūdikio raidai labai svarbi sąveika, kuomet motina atspindi vaiko emocijas, ji jas atspindi tiksliai, bet tarsi perleisdama per save (Fonagy et al., 2004). Kūdikis jam grąžinamą emociją priima kaip savo. Labai svarbu, kad atspindėjimas sutaptų su vaiko patyrimu, ir emocijos būtų tarsi perdirbtos. Vaikas tokį atspindėjimą įvidina, jo vidiniame patyrimo susidaro antrinė jo būsenos reprezentacija, kurią jis priima ir gali pakelti. Tokiu būdu formuojasi gebėjimas reguliuoti savo vidines būsenas, o savo subjektyvaus patyrimo išsąmoninimas ir priėmimas ateityje leidžia atpažinti ir priimti kitų emocines patirtis bei vidines būsenas. Kuomet kūdikio motina atspindi ne jo būsenas, bet verčiau savo, tai sukuria atotrūkį nuo jo realių išgyvenimų ir sąlygoja *svetimo aš* (angl. *alien self*) formavimąsi, kuomet kito asmens vidinės būsenos priimamos kaip savo (Fonagy et al., 2004). Kūdikis priima motinos asmenines fantazijas apie jį arba patenkina jos savigarbos poreikį, ir taip tolsta nuo savo subjektyviojo patyrimo. Psichikoje kyla sumišimas ir dezorientacija, kažkas, kas ne savo, kelia baimę. Atspindėjimas apie vaiką, nesutampantis su jo tikruoju patyrimu, sudaro sąlygas ateityje formuoti narcistiniams asmenybės bruožams (Fonagy et al., 2004).

Tolimesnis santykis su vaiku, tėvų bendravimo, auklėjimo būdai gali prisidėti prie narcistinių bruožų formavimosi. Tyrimai atskleidžia, jog narcizmo grandioziškumas ir pažeidžiamumas turi sąsajų su tėvų nuolaidžiuavimu, nesirūpinimu brėžti sveikas ribas (Segrin et al., 2013), vaiko pervertinimu, kuomet tėvai mano, jog jų vaikas yra labai ypatingas ir nepanašus į kitus (Brummelman et al., 2015). Teigiama, jog šios patirtys ruošia dirvą formuoti narcistiniams asmenybės bruožams, tiek grandioziškumui, tiek pažeidžiamumui. Taip pat rasta, jog perdėta vaiko psichologinė kontrolė, šaltumas yra susiję su narcistiniu pažeidžiamumu (Cramer, 2015; Miller & Campbell, 2008). Toks elgesys varžo vaiko individualumą, kelia prievartos jausmą, pyktį, bejėgiškumą, kaltę, gėdą, jausmą, jog esi nemylimas ir niekam nerūpi. Ir be abejo, per didelę kontrolę ar šaltumą, kai šios patirtys ilgalaikės, galima priskirti emocinei prievartai ir emocinei nepriežiūrai.

Tiek nesutampantis vaiko atspindėjimas, tiek perdėtas kišimasis arba abejingumas kelia stiprių neigiamų jausmų, abejonių dėl savęs vertingumo, tinkamumo, savo norų ir poreikių ignoravimo jausmą, neigiamą patyrimą apie save bei kitą. Atsiranda tarsi spraga tarp tikrojo savęs ir netikrojo, spraga santykyje su kitu, sutrikdomas tęstinumas.

1.4. Narcistinės asmenybės mentalizacijos ypatumai

Klinikiniame darbe su narcistinių bruožų turinčiais pacientais, taikydami mentalizacija grįstas intervencijas, Drozek ir Unruh (2020) priėjo kelias svarbias išvagas. Autoriai teigia, jog sąlygas formuoti narcistinės asmenybės bruožams sudaro trijų veiksnių kombinacija – su prieraišumu susiję mentalizacijos sutrikdymai, prementalistinio funkcionavimo būsenos ir svetimo aš patyrimai santykyje su kitu.

Su prieraišumu susiję mentalizacijos sutrikdymai įvyksta per nesaugaus prieraišumo patirtis. Narcistinę asmenybės sutrikimą turintys asmenys pasižymi vengiančiu prieraišumu (Ahmadi et al., 2013; Popper, 2002). Bijoma artumo, atsitraukimo strategija naudojama siekiant apsisaugoti nuo numanomo nusivylimo ar įskaudino. Atsitraukimą padeda išlaikyti susikoncentravimas į save ir neįsitraukimas kitiems. Tyrimai taip pat rodo, jog grandioziškumas susijęs su saugiu arba atmetančiu prieraišumu (Dickinson & Pincus, 2003), o pažeidžiamumas – su vengiančiu ir susirūpinusiu (Otway & Vignoles, 2006; Rohmann et al., 2012). Grandiozinis narcizmas siejamas su išpūstu ir nepripažintu savęs vaizdu, kiti suvokiami kaip neteisūs bei nesuteikiantys priklausančio pripažinimo (Ensink et al., 2017). Paprastai saugiai prisirišęs vaikas identifikuoja su rūpestingais globėjais ir laiko save vertingu ir gebančiu. Anot Ensink ir kitų (2017), tai skatina sveiką meilę sau ir sveiką narcizmą, kuris nėra nei per daug pažeidžiamas, nei per daug išpūstas, susiformuoja vidinė darna ir realistiški lūkesčiai sau bei kitiems. Jei stokojama globėjo atliepimo ar susiduriama su atstūmimu, susikuria pažeidžiamas ir nestabilus savęs vaizdas, nes vaikas neturi patyrimo, kad gali gauti meilės ir įvertinimo iš jam svarbių asmenų.

Drozek ir Unruh (2020) teigimu, formuojantis narcistiniams bruožams prieraišumo sistemoje dominuoja: a) prieraišumo hiperaktyvacija, kai asmuo siekia suartėti su kitais netiesioginiu būdu per pasiekimus, trokšdamas pripažinimo; b) prieraišumo deaktyvacija, kuomet asmens pagrindiniu būdu būti su kitais tampa emocinis atsitraukimas; c) mišrios strategijos, kai asmuo atsitraukia tuo metu, kai siekdamas suartėti patiria nusivylimą arba išgyvena grėsmę. Šios strategijos kyla iš ankstyvosios patirties ir su laiku įsitvirtina, kelia abejonių dėl savo paties (kaip pažeidžiamo, silpno, gėdingo) ir kitų žmonių subjektyvių patyrimų (Drozek & Unruh, 2020). Šios patirtys sutrikdo emocinės mentalizacijos gebėjimus, o tyrimuose apie tai byloja empatijos stoka (Leunissen et al., 2017), silpnesni gebėjimai atpažinti kitų (Marissen et al., 2012) ir savo (Jonason & Krause, 2013) emocijas.

Narcizmui taip pat būdingas grįžimas į prementalistinio funkcionavimo būsenas. Grįžimas į *tapataus psichinio funkcionavimo* etapą pasižymi tuo, jog asmuo suvokia realybę taip, kaip ją mato, t.y., negali priimti kitų matymo alternatyvų ar perspektyvų, perdėm įsitikinęs savo suvokimu, yra

nelankstus. Šios charakteristikos dažnai būdingos narcistiniam grandioziškumui (Fonagy & Target, 2005). Grįžimas į *teleologinio psichinio funkcionavimo* etapą yra apie tai, jog save galima matyti ir suvokti tik per fizinę realybę, t.y., vienintelis būdas iš tiesų būti vertingu įmanomas tik gaunant pripažinimą iš aplinkos, taigi pasiekimai, prestižas, kitų dėmesys yra būtini (Abeyta et al., 2017). Grįžimas į *įsivaizduojamo psichinio funkcionavimo* etapą pasireiškia atotrūkiu nuo autentiško, savo ir kitų subjektyvaus patyrimo, asmuo gali demonstruoti išmanymą, logišką mąstymą, tačiau jo buvimas su kitais dažniausiai vyksta atsiribojant nuo jausmų (Drozek & Unruh, 2020).

Svetimojo aš patyrimai susiję su tęstinumo stoka ir fragmentacija. Ensink ir kiti (2017) teigia, jog būtent pažeidžiamojo narcizmo patirtys susijusios su trikdžiais atspindint vaiko būsenas, kuomet globėjas negeba tai daryti tinkamai arba yra neprieinamas. Kai globėjo reakcijos yra nesusijusios su vaiko patyrimu, susikuria savęs vaizdas, kuris nėra susijęs su tikrojo aš patyrimu. Dar blogiau, jei vaiko globėjas yra pats patyręs prievartą ar nepriežiūrą. Ypač didelio streso ar nerimo būsenų apimto kūdikio šauksmas sąlygoja globėjo atsitraukimą. Vaikas paliekamas vienas netoleruojamo streso akivaizdoje ir neturi galimybės būti pažintas kito ir atjaustas. Susikuria savojo aš patyrimo fragmentacija. Drozek ir Unruh (2020) svetimojo aš patyrimą sieja su narcistinių savęs aukštinimo strategijų naudojimu, kai asmuo pateikia kitiems tam tikrą fasadą, gaunamas pripažinimas iš aplinkos kurį laiką padeda palaikyti savęs tęstinumą. Asmuo dažnai giriasi savo pasiekimais, aukštu intelektu, profesinės srities laimėjimais. Jausti pripažinimą ir gauti patvirtinimą yra žmogiškas poreikis. Tačiau narcizmo atveju nepakanka jaustis geru ar vertingu, būtina jaustis geresniu, nei visi kiti ir gauti iš kitų šį atspindį, tokiu būdu palaikomas svetimas aš (Campbell et al., 2000) bei savojo aš tęstinumo jausmas. Jei žmonės nesutinka gražinti šį atspindį, jo nepripažįsta, turintis narcistinių bruožų asmuo gali išgyventi ir demonstruoti pyktį ir agresiją, o pažeidžiamo narcizmo atveju agresija nukreipiama į save.

1.5. Nepalankių emocinių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir narcistinių asmenybės bruožų sąsajos

Empirinių tyrimų, nagrinėjančių mentalizacijos vaidmenį tarp nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir narcistinių asmenybės bruožų suaugusiųjų amžiuje, praktiškai nėra. Dažniausiai nagrinėjamos: a) sąsajos tarp nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir mentalizacijos gebėjimų; b) sąsajos tarp nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir narcistinių bruožų; c) sąsajos tarp mentalizacijos ir narcistinės asmenybės bruožų. Toliau remiantis šiuo nuoseklumu, bus pabandyta išsamiau apžvelgti esamus duomenis.

Nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir mentalizacijos gebėjimų sąsajos. Nepalankios

vaikystės patirtys yra susijusios su silpnesniais mentalizacijos gebėjimais ar jų sutrikdymu (Beeghly & Cicchetti, 1994; Fonagy & Bateman, 2007; Fonagy & Target, 2006). Tačiau nedaug tyrimų, bandant nustatyti šias sąsajas, išskiria atskiras nepalankias patirtis, dažnai matuojamas bendras nepalankių vaikystės patirčių poveikis arba mentalizaciją matuoja bendru rodikliu neišskiriant mentalizacijos gebėjimų dimensijų.

Yra empirinių įrodymų, jog emocinė prievarta ar nepriežiūra sutrikdo mentalizacijos procesus, tačiau faktai rodo, jog dažnai ryšys nėra tiesioginis, nes prisideda ir kiti veiksniai. Tyrimas su 16-21 metų paaugliais, kuriame retrospektyviai buvo įvertintas visų rūšių smurtas ir nepriežiūra, o taip pat buvo matuojamas gebėjimas atpažinti kitų žmonių emocijas iš jų veido išraiškų, parodė, jog stresą keliančiose situacijose ar situacijose, primenančiose praeities trauminę patirtį, kitų žmonių emocijų išraiškų atpažinimas buvo netikslus arba užtrukdavo ilgesnį laiką (van Schie et al., 2017). Šiame tyrime nebuvo rasta tiesioginių emocinio smurto ir nepriežiūros sąsajų su emocine mentalizacija, nukreipta į kitus, tačiau tiesioginis ryšys buvo aptiktas, kuomet šias vaikystės patirtis dar lydėjo ir seksualinis smurtas. Li ir kitų (2020) tyrime, siejant emocinę prievartą ir nepriežiūrą su mentalizacija ir depresijos simptomais, buvo nustatyta, jog emocinė prievarta ir antipatija, patirta vaikystėje, buvo susijusi su perdėm dideliu užtikrintumu, o taip pat ir neužtikrintumu mąstant apie savo ir kitų psichines būsenas, nepriežiūra – su neužtikrintumu dėl psichinių būsenų, o seksualinis ir fizinis smurtas nebuvo susiję su mentalizacijos sunkumais. Brüne ir kitų (2016) tyrimas parodė, kad prastesni emocinės mentalizacijos gebėjimai buvo susiję su globėjų auklėjimo stiliumi, kuris pasižymėjo atstūmimu ir šaltumu, emocinės šilumos nebuvimu. Galima matyti, jog nepalankios emocinės vaikystės patirtys (tėvų emocinė prievarta, atstūmimas, emocinės šilumos nebuvimas), atskirai ir kartu patiriant kitų rūšių smurtą, reikšmingai susijusios su gebėjimu suprasti savo bei kitų asmenų emocijas, jas atpažinti bei interpretuoti. Gali būti, jog globėjų aktyvūs ir pasyvūs veiksmai sukuria tam tikrą disbalansą, bandant suprasti savo ir kitų vidines būsenas, kuomet numanymas tampa labai rigidiškas arba sukelia chaosą, nerimą, abejones.

Nepalankių emocijų vaikystės patirčių ir narcistinių bruožų sąsajos. Tyrimai sieja narcizmą su nepalankiomis vaikystės patirtimis: fiziniu smurtu (Cohen et al., 2014), seksualiniu smurtu (Grover et al., 2007), emocine ir fizine nepriežiūra (Hengartner et al., 2013), emocine prievarta (Neumann, 2017). Nepalankios vaikystės patirtys yra rizikos veiksnys, vystantis grandioziniam ir pažeidžiamam narcizmui paauglystėje (Ensink et al., 2017). Vis daugėja duomenų apie emocinės prievartos vaidmenį narcistinių bruožų formavimesi. Vis tik nemažai tyrimų naudoja koreliacinę strategiją, o duomenų apie prognostinius ryšius trūksta. Tyrime, siekiančiame išsiaiškinti suaugusiųjų emocinės prievartos sąsajas su asmenybės sutrikimais, buvo nustatyta, jog emocinė prievarta, bet ne emocinė nepriežiūra, buvo susijusi su narcistinės asmenybės bruožais (Neumann, 2017). Kadangi tyrimas

buvo gan plačios apimties, o nepalankių emocinių vaikystės patirčių sąsajų buvo ieškoma su visais asmenybės sutrikimais, jame be šios informacijos pateikiama tik tai, jog narcistinės asmenybės bruožai yra susiję su nerimu prierašumo santykiuose. Rezultatai parodė, jog tarp visų smurto rūšių narcistinį asmenybės sutrikimą prognozavo tik emocinė prievarta (Neumann, 2017). Afifi ir kiti (2011), surinkę labai didelės apimties reprezentacinę imtį, taip pat nustatė, jog emocinė prievarta buvo reikšmingai susijusi su narcistinės asmenybės bruožais. Johnson ir kitų (2001) tyrime su paaugliais rasta, jog narcistiniai bruožai buvo susiję su verbaline prievarta net po to, kai buvo kontroliuojami kiti kintamieji. Verbalinė prievarta šiame tyrime buvo apibrėžiama kaip globėjo reikimas ant vaiko, grasinimas nutraukti ryšį ar tiesioginis išsakymas vaikui apie tai, kad globėjas jo nemyli. Siekiant išsiaiškinti, kokie narcizmo aspektai yra susiję su patirta emocine prievarta vaikystėje, Hoglund (1997) atliko tyrimą ir nustatė, jog emocinė prievarta turi įtakos trims paslėptoms narcistinių bruožų išraiškoms: dideliu jautrumu, paslėptom grandioziškumui ir neadekvatumo patyrimui. Matyti, jog narcistinių bruožų turinčių asmenų vaikystės patyrimuose labai dažnai pasikartoja žeminantis elgesys, grasinimai, menkinimas, reikimas, nepagarba asmens poreikiams ir individualumui. Tačiau trūksta įrodymų, jog šioji patirtis reikšmingai prisideda prie narcistinių asmenybės bruožų formavimosi.

Tyrime, kuriame buvo ieškoma asmenybės sutrikimų sąsajų su įvairiomis nepalankiomis vaikystės patirtimis, Cohen ir kiti (2014) nerado tiesioginio ryšio tarp emocinės prievartos ir narcistinių asmenybės bruožų. Tyrimo duomenimis, fizinio smurto patyrimas buvo tiesiogiai susijęs su narcistiniais asmenybės bruožais. Lobbestael ir kiti (2010) tyrime su 18-61 metų suaugusiais išskyrė įvairių rūšių smurtą ir tyrė jo sąsajas su atskirais asmenybės sutrikimų bruožais. Narcistinės asmenybės bruožai buvo reikšmingai susiję tik su emocine prievarta ir emocine nepriežiūra, taip pat šių bruožų turintys asmenys vaikystėje buvo patyrę ir kitų rūšių smurtą, o su jų asmenybės bruožais dar reikšmingai siejosi fizinė prievarta. Tačiau tiesioginio kelio nuo šių patirčių iki asmenybės patologijos nebuvo nustatyta.

Nepalankių vaikystės patirčių ir narcistinių asmenybės bruožų sąsajas nagrinėjantys tyrėjai dažnai šiuos konstruktus matuoja bendru rodikliu, taip pat yra šiek tiek duomenų apie emocinį apleistumą. Suaugusiųjų imtyse randama sąsajų tarp pataloginio narcizmo ir tėvų abejingumo (Otway & Vignoles, 2006), o taip pat prievartos ir nepriežiūros (Maxwell & Huprich, 2014). Paauglių tyrime narcizmas buvo susijęs tik su mergaičių nepalankiomis vaikystės patirtimis (Ensink et al., 2017). Šio tyrimo rezultatai parodė, jog tėvų antipatija, atmetimas, psichologinis smurtas ir nepriežiūra, fizinis ir seksualinis smurtas buvo reikšmingai susiję su mergaičių pažeidžiamo ir grandiozinio narcizmo bruožais. Autoriai tai aiškino tuo, jog mergaitės yra jautresnės prievartai ir antipatijai. Trūksta duomenų, atskleidžiančių atskirų narcistinių asmenybės bruožų aspektų ypatumus nepalankių

vaikystės patirčių kontekste. Vieni tyrimai rodo, jog grandiozinis narcizmas nesusijęs su nepalankiomis vaikystės patirtimis (Miller et al., 2010), kiti randa silpnesnes sąsajas nei pažeidžiamo narcizmo atveju (Keene & Epps, 2016; Nehrigh et al., 2019), tačiau šios išvados yra labai bendros, nes vertinamas įvairių rūšių smurtas, neįvertinami specifiniai ryšiai su emociniu smurtu.

Apžvelgus duomenis, nekyla abejonų, jog narcistinių asmenybės bruožų turinčių asmenų vaikystės patyrimuose esama emocinės prievartos, tačiau pastebima, jog šie asmenys neretai yra patyrę ir kitų rūšių smurtą bei nepriežiūrą. Vis tik stokojama įrodymų, jog tokių bruožų susiformavimą tiesiogiai ar netiesiogiai gali lemti šios patirtys. Taip pat kyla klausimas, kokie veiksniai, jei vis tik šie ryšiai aptinkami, prisideda prie narcistinės asmenybės patologijos.

Mentalizacijos ir narcistinės asmenybės bruožų sąsajos. Mokslas teoriniu ir pamažu empiriniu pagrindu iškelia mentalizacijos gebėjimų, kaip apsauginio veiksnio, vaidmenį, kuris gali pakreipti raidos kelią nuo asmenybės patologijos link adaptyvesnio funkcionavimo. Empirinių duomenų, atskleidžiančių mentalizacijos ir narcizmo bruožų sąsajas, lauke dažniausiai neišskiriami atskiri narcistinių bruožų ypatumai arba minimi atskiri su mentalizacija susiję ar tik tam tikra dalimi persidengiantys gebėjimai. Visgi neretai narcistiniai bruožai tyrinėjami, siejant juos su emocijomis, jų atpažinimu, diferencijavimu savyje ir kituose, emociniu reagavimu. Pavyzdžiui, 18-65 metų vyrų imtyje buvo nustatyta, jog asmenims, turintiems narcistinių bruožų, palyginti su neturinčiais, buvo sunkiau atpažinti kitų žmonių emocijas iš veido išraiškų, ypač daug klaidų pasitaikydavo atpažįstant baimės ir pasišlykštėjimo išraiškas (Marissen et al., 2012). Diagnostinėje klasifikacijoje minima, jog turintys narcistinių bruožų asmenys nėra linkę pažinti ar atpažinti kitų emocijas ar poreikius (APA, 2013). Galbūt šio tyrimo rezultatai kalba apie motyvacijos mentalizuoti stoką, tačiau reikėtų įvertinti ir lyties vaidmenį. Pastebėta, jog kai kurie tyrimai sieja narcizmo bruožus su aleksitimija. Jonason ir Krause (2013) tyrime su 17-56 metų suaugusiais narcizmo bruožai buvo susiję su sunkumais atpažinti ir išreikšti jausmus, narcizmas prognozavo šiuos sunkumus. Šie duomenys kelia prielaidas apie atsitraukimą nuo emocinio patyrimo arba vengimą jį tyrinėti savyje ir kituose ir antrina teoriniam mentalizacijos sutrikdymų aiškinimui.

Mentalizacijos kaip tarpininko vaidmuo tarp nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir narcistinių asmenybės bruožų. Sisteminėje apžvalgoje, aptariančioje tyrimo lauko duomenis apie sąsajas tarp nepalankių emocinių patirčių, mentalizacijos ir vėlesnės suaugusiųjų psychopatologijos, teigiama, jog pavyko rasti vos penkias studijas, tyrinėjancias šias sąsajas kartu (MacIntosh, 2013). Dvi studijos nagrinėjo prieraišumo vaidmenį, ir tik trys – trauminės patirtis. Daugumoje buvo naudojama regresinė analizė, ir tik vienoje studijoje buvo tiriamas mediacinis mentalizacijos vaidmuo. Vienas šių tyrimų atskleidė, jog pacientai, kuriems buvo diagnozuotas ribinis asmenybės sutrikimas, vaikystėje patyrė daugiau prievartos bei turėjo silpnesnius mentalizacijos gebėjimus

(Fonagy et al., 1996). Kitas tyrimas patvirtino mentalizacijos vaidmenį tarp nepalankių vaikystės patirčių ir sunkumų tarpasmeniniuose santykiuose. Duomenys rodo, jog vaikystės trauminės patirtys lemia prastesnius mentalizacijos gebėjimus, dėl kurių romantiniuose santykiuose kyla sunkumų suprasti savo bei partnerio jausmus ir poreikius (Stein et al., 2004). Kitoje studijoje buvo rasta, jog mentalizacija prognozavo nesaugų suaugusiųjų prierašumą, silpni mentalizacijos gebėjimai prognozavo asmenybės sutrikimus ir kitas psichiatrines problemas (Lecours et al., 2008). Autoriai matavo skirtingus mentalizacijos aspektus, visi jie buvo reikšmingai svarbūs, aptinkant minėtus ryšius. Brandesnių gynybų naudojimas ir geresnė emocinė mentalizacija prognozavo mažesnę asmenybės sutrikimų atsiradimo tikimybę. Tyrime, kuris nagrinėjo nesaugaus prierašumo, mentalizacijos ir agresyvumo ryšius, buvo rasta, jog mentalizacijos gebėjimai dalinai tarpininkauja ryšyje tarp nesaugaus prierašumo ir agresyvaus elgesio. Čia autoriai išskyrė tokius mentalizacijos gebėjimus kaip sunkumą atpažinti kitų žmonių emocijas ir intencijas bei gebėjimą emocinio sužadavimo metu pažvelgti į save tarsi iš šalies (Fossati et al., 2009). Šis tyrimas neįvertino nepalankių vaikystės patirčių, nors nesaugus prierašumas yra potencialus šių patirčių indikatorius. Kita studija tyrinėjo nesaugaus prierašumo sąsajas su dėmesingu įsisąmoninimu bei ribiniu asmenybės sutrikimu. Jos autoriai mini, kad dėmesingas įsisąmoninimas iš dalies yra mentalizacijos gebėjimų dalis (Fossati et al., 2011). Iš konstrukto apibrėžimo galima numanyti, jog jam artimiausias atitikmuo yra kontroliuojama mentalizacija. Šio tyrimo duomenimis, tokie suaugusiųjų prierašumo aspektai kaip patvirtinimo poreikis ir susirūpinimas santykiškai siejosi su ribinio asmenybės sutrikimo patologija, tame ryšyje tarpininkaujant silpnesniam dėmesingo įsisąmoninimo gebėjimui (Fossati et al., 2011). Apibendrinus galima teigti, jog mentalizacijos vaidmuo yra svarbus tarpasmeninių santykių srityje, jis pagerina adaptaciją, silpnesni mentalizacijos gebėjimai susiję su tarpasmeninių santykių sunkumais, asmenybės patologija. Mentalizacijos gebėjimai veikia ryšį tarp nepalankių vaikystės patirčių ir vėlesnės psichopatologijos, taip pat ir asmenybės sutrikimų, tačiau šie ryšiai dažnai nėra tiesioginiai. Svarstant apie tarpininko vaidmenį, matyti, jog mentalizacijos gebėjimai užgimsta ankstyvose patirtyse, sutrikdomi nepalankių vaikystės patirčių ir lemia tarpasmeninių santykių sunkumus bei asmenybės patologiją. Tačiau šias išvadas reikėtų vertinti kritiškai, nes tyrimams trūksta mediacinio dizaino, be to, minėti tyrimai daugiausia nagrinėja ribinės asmenybės problematiką.

Pastarųjų metų tyrimai tęsia pradėtus darbus, šiuo metu ypatingas dėmesys skiriamas paauglių asmenybės bruožams. Chiesa ir Fonagy (2014) tyrimo duomenys parodo, jog nepalankios vaikystės patirtys ateityje gali sąlygoti asmenybės sutrikimų bruožų atsiradimą, ir įrodo, jog neabejotinai šiame ryšyje labai svarbus gebėjimas mentalizuoti. Šiame tyrime nepalankios vaikystės patirtys silpnino gebėjimą mentalizuoti, o silpnesni mentalizacijos gebėjimai labai reikšmingai prognozavo asmenybės

sutrikimų bruožus. Autoriai taip pat pažymi, jog mentalizacija nėra vienintelis veiksnys, kuris tarpininkauja šiame ryšyje. Suminis nepalankių vaikystės patirčių poveikis, palyginti su prievarta ar nepriežiūra atskirai, labiau veikė mentalizacijos gebėjimą, silpnindamas ją (Chiesa & Fonagy, 2014).

Atsiranda naujo dizaino tyrimų, patvirtinančių teorines prielaidas apie tai, jog nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir silpnų mentalizacijos gebėjimų išdava gali būti psichikos sutrikimai, asmenybės patologija. Pavyzdžiui, tyrimas, kuris nagrinėjo minėtų konstrukto sąsajas su depresijos simptomais tarp vyresnių nei 16 metų asmenų, parodė, jog ryšį tarp emocinės prievartos (vaiko žeminimo, menkinimo, grasinimo) ir depresijos simptomų iš dalies veikė neužtikrintumas dėl psichinių būsenų (Li et al., 2020). Lietuvoje su paaugliais atlikta studija leidžia matyti mentalizacijos gebėjimų poveikį ryšyje tarp nepalankių vaikystės patirčių ir eksternalių sunkumų. Rasta, jog mentalizacijos gebėjimai netiesiogiai veikia šį ryšį merginų grupėje, taip pat dar kartą buvo įrodyta, jog nepalankios vaikystės patirtys silpnina gebėjimą mentalizuoti (Adler et al., 2021). Tęsimi tyrimai, nagrinėjantys mentalizaciją tarpininkaujant ryšyje tarp nepalankių emocinių patirčių ir ribinio asmenybės sutrikimo. Tyrimas su 12-18 metų paaugliais atskleidė, jog mentalizacija netiesiogiai veikė ryšį tarp emocinės prievartos, nepriežiūros ir ribinės asmenybės bruožų, ir tiesiogiai veikė ryšį, esant emocinės prievartos patirtims. Taigi emocinės prievartos ir emocinės nepriežiūros patirtys kartu su silpnesniu gebėjimu atpažinti savo bei kitų vidines būsenas kėlė ribinės asmenybės patologijos riziką (Quek et al., 2017).

Atsakymo į klausimą, kaip mentalizacija susijusi su nepalankiomis vaikystės patirtimis ir narcistiniais asmenybės bruožais, vis dar nėra. Pavyko rasti tik vieną tyrimą, kuris nagrinėja mentalizacijos, kaip tarpininko, vaidmenį tarp nepalankių vaikystės patirčių (visų rūšių smurto ir nepriežiūros) ir narcistinių asmenybės bruožų (grandioziškumo ir pažeidžiamumo) paauglystėje ir jaunų suaugusiųjų amžiuje. Šio tyrimo duomenimis, buvo rastos sąsajos tarp abiejų narcizmo dimensijų ir neužtikrintumo dėl savo bei kitų psichinių būsenų. Per didelis užtikrintumas dėl psichinių būsenų teigiamai siejosi su narcizmo grandioziškumu, o visų rūšių smurtas buvo susijęs tiek su grandioziškumu, tiek su pažeidžiamumu (Duval et al., 2018). Autoriai atskirai tyrinėjo nepalankių emocinių vaikystės patirčių sąsajas su narcistiniais bruožais ir mentalizacija ir nustatė, jog šios patirtys teigiamai siejasi su grandioziniu ir pažeidžiamu narcizmu, taip pat – su neužtikrintumu dėl psichinių būsenų, vengimu jas pažinti. Nebuvo rasta reikšmingų sąsajų tarp emocinio smurto (prievartos ir nepriežiūros) ir per didelio užtikrintumo dėl psichinių būsenų. Emocinis smurtas prognozavo neužtikrintumą dėl psichinių būsenų bei pažeidžiamo narcizmo bruožus (Duval et al., 2018). Nagrinėjant mentalizacijos, kaip tarpininko, vaidmenį, buvo nustatytas emocinio smurto ryšys su pažeidžiamu narcizmu, šį ryšį netiesiogiai veikiant mentalizacijai, susijusiai su neužtikrintumu dėl psichinių būsenų. Dar buvo nustatytas emocinio smurto ryšys su narcizmo grandioziškumu, dalinai

veikiant šį ryšį mentalizacijai, susijusiai su neužtikrintumu dėl psichinių būsenų (Duval et al., 2018). Emocinis smurtas per neužtikrintumą dėl psichinių būsenų prognozavo pažeidžiamo ir grandiozinio narcizmo bruožų atsiradimą. Šiame tyrime tėvų vaidmens prisiėmimas, tarpininkaujant per dideliu užtikrintumui dėl psichinių būsenų, prognozavo grandiozinį narcizmą. Autoriai sako, kad per didelį užtikrintumą yra susijęs su prementalistinėmis būsenomis, ypač su tapataus psichinio funkcionavimo būsenomis (Duval et al., 2018). Remiantis gautais duomenimis, autoriai padarė išvadą, kad grandiozinio narcizmo bruožų atsiradimą gali nulemti du keliai. Pirmas kelias – per emocinį smurtą, kuris sutrikdo gebėjimą saugiai tyrinėti savo ir kitų būsenas ir mažina pasitikėjimą savimi. Esant emociniam smurtui, vaikų psichologinės patirtys dažniausiai atakuojamos, o ne atspindimos. Antras kelias – per tėvų vaidmens prisiėmimą. Priimdami tėvų vaidmenį, vaikai įsijaučia į viską žinančio ir išmanančio poziciją, perima iš tėvų kontrolę (Duval et al., 2018). Taip kryptama į mentalizacijos klaidas.

Empiriniai duomenys patvirtina mentalizacijos gebėjimų vaidmenį sąsajose su asmens nepalankiomis vaikystės patirtimis bei narcistinėmis asmenybės bruožais. Panašu, kad nepalankios emocinės vaikystės patirtys gali pakreipti raidos kelią narcistinių asmenybės bruožų formavimosi link, esant prastesniems mentalizacijos gebėjimams. Tačiau šiai prielaidai patvirtinti arba ją atmesti trūksta daugiau įrodymų.

1.6. Tyrimo tikslas

Šiuo tyrimu siekiama įvertinti sąsajas tarp suaugusiųjų nepalankių emocinių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir narcistinių asmenybės bruožų.

Tyrimo uždaviniai:

- a) suskirstyti tyrimo dalyvius į grupes pagal skirtingą narcistinių bruožų išreikštumo laipsnį;
- b) palyginti nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir mentalizacijos gebėjimų ypatumus skirtingo narcistinių asmenybės bruožų išreikštumo tiriamųjų grupėse;
- c) įvertinti nepalankių emocinių vaikystės patirčių, mentalizacijos gebėjimų ir narcistinių asmenybės bruožų sąsajas skirtingo narcistinių asmenybės bruožų išreikštumo tiriamųjų grupėse;
- d) įvertinti mentalizacijos, kaip tarpininko, vaidmenį tarp nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir narcistinių asmenybės bruožų.

2. METODIKA

2.1. Tyrimo dalyviai

Tyrimo dalyvavo 508 dalyviai, kurių amžius nuo 18 iki 70 metų ($M = 35,63$; $SD = 10,66$), iš jų 396 (78 %) buvo moterys, 112 (22 %) - vyrai. Daugiausia tyrimo dalyvių gyveno mieste (81,7 %), kiti gyveno miestelyje (10 %), kaime (7,1 %). Gyvenantys santuokoje sudarė 43,9 %, nevedusiųjų (netekėjusių) buvo 30,9 %, gyvenančių partnerystėje – 15,9 %, išsiskyrusiųjų – 6,1 %. Dirbantys asmenys sudarė 77,8 %, studijuojantys – 20,3 % (dalis jų dirbo), nedirbantys – 8,1 %. Didžiąją dalį tyrimo dalyvių sudarė turintys aukštąjį išsilavinimą (78,9 %), vidurinį – 7,3 %, profesinį – 3,9 %, aukštesnįjį – 3,7 %. Visi tyrimo dalyvių demografiniai duomenys pateikti 1 priede.

Tyrimo dalyviai buvo atrinkti netikimybinės patogiosios atrankos būdu, paskelbus kvietimą Facebook socialiniame tinkle. Skelbimas buvo platinamas studentų socialinėse grupėse, besidominčių psichologija grupėse, bendrose įvairių Lietuvos regionų skelbimų grupėse, nerimo, depresijos uždaroje palaikymo grupėse. Dalyvauti tyrime buvo kviečiami IT, apskaitos, reklamos, prekybos įmonių darbuotojai, susisiekiant su šiomis įmonėmis per jų Facebook paskyras. Taip pat buvo naudojamas sniego gniūžtės metodas, kuomet buvo prašoma socialinių tinklų draugų ir bendraminčių pasidalinti skelbimu tarp savo pažįstamų, bendradarbių, kitų veiklų kolegų. Šie atrankos būdai stokoja reprezentatyvumo, tačiau Covid-19 pandemijos metu kitaip pasiekti tyrimo dalyvius nebuvo galimybės. Nepaisant pastangų pasiekti klinikines grupes gydymo įstaigose, to padaryti nepavyko, tad teko keisti tyrimo strategiją bei pasitelkti turimus resursus, rinkti bendrosios populiacijos imtį.

2.2. Tyrimo instrumentai

Demografinių duomenų ir kitų klausimų anketa (toliau – Anketa). Tyrimo dalyvių buvo prašoma nurodyti amžių, gyvenamąją vietą, lytį, šeiminių padėčių, išsilavinimą, dabartinę veiklą, šeiminių sudėčių augant iki pilnametystės. Tyrimo dalyvių buvo klausama apie tai, kiek Covid-19 situacija juos palietė. Taip pat buvo prašoma balu nuo 1 iki 7 subjektyviai įvertinti, kiek asmuo jaučiasi turintis aukštą savivertę. Anketa pateikta 2 priede.

Globos ir smurto vaikystėje klausimynas (angl. *The Childhood Experience of Care and Abuse Questionnaire (CECA.Q2)*, Bifulco et al., 2005). Klausimynas skirtas retrospektyviai įvertinti asmens smurto ir nepriežiūros patyrimą ankstyvuojų gyvenimo laikotarpiu iki pilnametystės. Klausimai apima tėvų psichologinį smurtą, globos trūkumą, fizinį ir seksualinį smurtą. Tyrimo buvo naudojamos

dvi šio klausimyno skalės: psichologinio smurto (angl. *Psychological Abuse*) ir tėvų globos trūkumo (angl. *Lack of Parental Care*). Kiekvienos skalės naudojama tik motinos ar jos vaidmenį atlikusio asmens forma.

Psichologinio smurto skalę sudaro 17 teiginių, pvz., „Ji šaipydavosi iš manęs“, „Ji sakė norinti, kad būčiau miręs(-usi)“. Į klausimą, ar asmuo patyrė atitinkamą elgesį, galima buvo atsakyti trimis pasirinkimais: „taip“, „nesu tikras(-a)“, „ne“. Taip pat buvo klausiama, kaip dažnai buvo patiriami teiginiuose pateikiami išgyvenimai, pasirenkant iš kelių alternatyvų: „niekada“, „tik kartą“, „retai“, „dažnai“. *Psichologinio smurto patyrimas* buvo vertinamas balais nuo 0 („ne“) iki 2 („taip“), visų teiginių balai sumuojami, maksimali suma sudarė 34 balus. Didesni balai reiškia, jog asmuo patyrė daugiau įvairių psichologinio smurto patirčių, ar motinos elgesio apraiškų ir yra labiau tuo įsitikinęs. *Psichologinio smurto dažnumas* buvo vertinamas balais nuo 0 („niekada“) iki 3 („dažnai“), visų teiginių balai sumuojami, maksimali suma – 51 balas. Didesni balai reiškia dažnesnį nurodytų patirčių atsikartojimą vaikystės laikotarpiu.

Tėvų globos trūkumo skalę sudaro 16 teiginių. Tyrimo dalyvių buvo prašoma įvertinti, kiek pateikiami teiginiai atitinka motinos ar jos vaidmenį atlikusio asmens elgesį skalėje nuo 0 („visiškai ne“) iki 5 („visiškai taip“), skaičius 3 buvo įvardintas kaip „nesu tikras(-a)“. Tėvų globos trūkumo skalę sudaro dvi subskalės: antipatijos ir nepriežiūros, kurioms priskiriama po 8 teiginius. *Antipatija* suprantama kaip globėjo kritiškumas, priešiškus arba šaltumas, neprieinamumas, pvz., „Jai buvo labai sunku įtikti“, „Ji vertė mane jaustis nereikalingu(-a)“. *Nepriežiūra* apėmė nesirūpinimą vaiko emociniais, fiziniais poreikiais, nesidomėjimą jo rūpesčiais, socialine aplinka, pvz., „Ji nesirūpino pagrindiniais mano poreikiais (maisto, drabužių)“, „Ji stengėsi, kad pasijusčiau geriau, kai būdavau nusiminęs(-usi)“ (apverstas teiginys). Skaičiuojama kiekvienos subskalės suma, maksimalus balas – 40. Aukštesni balai rodo, jog asmuo patyrė daugiau antipatijos ar nepriežiūros ir buvo labiau tuo įsitikinęs. Psichologinio smurto ir tėvų globos trūkumo skalių gale buvo palikta vietos pasidalinti apie šias patirtis, psichologinio smurto skalės apačioje buvo prašoma parašyti, kiek asmuo turėjo metų, kuomet patyrė šias patirtis pirmą kartą.

Autorių leidimas šį klausimyną versti ir naudoti tyrimų tikslams buvo gautas 2017 metais. Adler, Mikučionytė ir kiti (VU Raidos psichopatologijos centras) atliko dvigubą klausimyno vertimą, buvo parengta galutinė lietuviškoji versija. Originalios versijos klausimyno patikimumas buvo vertinamas vidinio suderinamumo būdu. Tėvų globos trūkumo subskalių patikimumas buvo pakankamai aukštas. Antipatijos skalės patikimumas Cronbach α svyruoja nuo 0,80 (Bifulco et al., 2005) iki 0,92 (Smith et al., 2002), nepriežiūros – nuo 0,81 (Bifulco et al., 2005) iki 0,88 (Smith et al., 2002). Nustatytas pakankamas subskalių validumas CECA interviu atžvilgiu (Bifulco et al., 2005; Smith et al., 2002). Psichologinio smurto skalės patikimumo duomenų rasti nepavyko, ji nėra validuota CECA interviu

atžvilgiu (Middlesex University, 2014). Šiame tyrime skalių ir subskalių patikimumas: psichologinio smurto patyrimo Cronbach $\alpha = 0,90$, psichologinio smurto dažnumo – $0,92$, antipatijos – $0,87$, nepriežiūros – $0,84$.

Mentalizacijos skalė (angl. *Mentalization scale (MentS)*, Dimitrijević et al., 2018). Klausimyną sudaro 28 teiginiai. Jis skirtas įvertinti tris mentalizacijos aspektus – *i save* nukreiptą mentalizaciją, pvz., „Man nepatinka galvoti apie savo problemas“ (apverstas teiginys), *i kitą* nukreiptą mentalizaciją, pvz., „Paprastai aš galiu atpažinti, kas verčia žmones jaustis nejaukiai“ bei *mentalizacijos motyvaciją*, pvz., „Man svarbu suprasti, kas vyksta mano santykiuose su artimais žmonėmis“. Tyrimo dalyviai prašomi įvertinti teiginius 5 balų Likerto skalėje pagal tai, kiek šie teiginiai jiems tinka nuo „1“, kuris reiškia „Visiškai netinka“ iki „5“, kuris reiškia „Visiškai tinka“. Klausimyno skalių įverčiai sumuojami, ir skaičiuojamas kiekvienos skalės bendras įvertis, taip pat skaičiuojamas viso klausimyno bendras įvertis, atspindintis bendrąją mentalizacijos gebėjimą. Aukštesni įverčiai rodo geresnę mentalizaciją.

Klausimynas yra išverstas į lietuvių kalbą Barkauskienės, Skabeikytės, Gervinskaitės-Paulaitienės, Adler ir Mikučionytės, iš šių tyrėjų buvo gautas leidimas naudoti klausimyną tyrimo tikslais. Klausimyno validavimo projektas šiuo metu yra vykdomas VU Raidos psichopatologijos centro tyrėjų Gervinskaitės-Paulaitienės, Adler, Barkauskienės, tikslūs duomenys bus publikuojami jam pasibaigus. Klausimyno originalo kalba skalių patikimumas Cronbacho α svyruoja nuo $0,74$ iki $0,77$, konvergentinis validumas svyruoja nuo $0,39$ iki $0,63$ (Dimitrijević et al., 2018). Šiame tyrime klausimyno patikimumas Cronbacho $\alpha = 0,87$, *i save* nukreiptos mentalizacijos skalės vidinis suderintumas Cronbacho α yra $0,77$, *i kitą* nukreiptos mentalizacijos – $0,83$, mentalizacijos motyvacijos – $0,79$.

Patologinio narcizmo klausimynas, trumpoji forma (angl. *Brief-Pathological Narcissism Inventory (B-PNI)*, Schoenleber et al., 2015). Klausimyną sudaro 28 teiginiai, kurie skirti įvertinti patologinio narcizmo *grandioziškumo* ir *pažeidžiamumo* dimensijas. Grandioziškumo subskalės: *išnaudojimo polinkis* (pvz., „Galiu bet ką įtikinti kuo tik panorėsiu“), *savęs iškelimas aukojantis* (pvz., „Aukojimasis dėl kitų daro mane geresniu žmogumi už juos“), *didybės fantazijos* (pvz., „Dažnai fantazuuju, kad esu apdovanojamas(-a) už savo pastangas“); pažeidžiamumo subskalės – *priklausoma savivertė* (pvz., „Mane kankina mintys ir nerimas, kad dauguma žmonių manimi nesidomi“), *savęs slėpimas* (pvz., „Man sunku parodyti kitiems savo vidines silpnybes“), *nuvertinimas* (pvz., „Kai kiti neatliepia mano lūkesčių, aš dažnai susigėstu dėl to, ko norėjau“), *nepripažinimo įniršis* (pvz., „Mane erzina, kai žmonės nepastebi, koks aš geras žmogus“). Tyrimo dalyvių prašoma įvertinti kiekvieną teiginį 6 balų Likerto skalėje, nuo 0 iki 5, kur „0“ reiškia „Man visai netinka“, „5“ – „Man labai tinka“. Skaičiuojami klausimyno skalių ir subskalių įverčių vidurkiai.

Klausimyno versijos anglų kalba patikimumas Cronbacho $\alpha = 0,93$ (pažeidžiamumo skalė), nuo 0,83 iki 0,86 (grandioziškumo skalė), konvergentinis validumas svyruoja nuo 0,30 iki 0,59, turinio validumas yra tinkamas (Schoenleber et al., 2015). 2019 metais šio darbo autorei ir jos vadovei buvo duotas autorių leidimas šį klausimyną versti ir naudoti tyrimų tikslais (pilną arba sutrumpintas versijas). Pirmame tyrimo etape buvo atliktas dvigubas pilnos klausimyno versijos (angl. *The Pathological Narcissism Inventory (PNI)*, Pincus et al., 2009) vertimas. Adler, Čekuolienės, Lukaševičiūtės, Jurkaitytės, Puronienės (VU Raidos psichopatologijos centras) parengta ir su autoriumi suderinta galutinė lietuviškoji versija. Klausimyno lietuviškąją versiją rengę tyrėjai 2020 metais atliko jo patikimumo ir validumo tyrimą 290 tyrimo dalyvių imtyje. Dėl nepakankamų turinio validumo rodiklių kai kurie klausimyno teiginiai buvo tikslinami. Koreguoto klausimyno patikimumas ir validumas buvo nustatomas šio tyrimo dalyvių imtyje. Šiame tyrime klausimyno patikimumas Cronbacho $\alpha = 0,90$, grandioziškumo skalės patikimumas Cronbacho $\alpha = 0,77$ (išnaudojimo polinkis – 0,73, savęs iškėlimas aukojantis – 0,67, didybės fantazijos – 0,83), pažeidžiamumo skalės Cronbacho $\alpha = 0,90$ (priklausoma savivertė – 0,84, savęs slėpimas – 0,71, nuvertinimas – 0,75, nepripažinimo įniršis – 0,77). Patvirtinamoji faktorių analizė parodė, jog klausimyno faktorių struktūra yra tinkama: $\chi^2(df = 298, N = 508) = 534,4, p < 0,001$; CFI = 0,952; TLI = 0,943; RMSEA = 0,040. Duomenys apie klausimyno teiginių faktorių svorius pateikiami 3 priede.

2.3. Tyrimo eiga

Dalyvauti tyrime buvo kviečiami suaugusieji, tyrimas vyko nuotoliniu būdu. Buvo sukurta internetinė apklausa Survey Monkey apklausų platformoje, o nuoroda į apklausą buvo platinama internetu. Tyrimą vykdė šio darbo autorė kartu su dviem savo studijų kurso kolegėmis, dalyvaujant bendrame projekte, kuris siekė nustatyti narcistinių asmenybės bruožų sąsajas su nepalankiomis vaikystės patirtimis, pasibjaurėjimu savimi, mentalizacija ir depresiškumu. Tad klausimynų paketą sudarė dar du klausimynai apie pasibjaurėjimą savimi ir depresiškumą. Tyrimas vyko šių metų vasario-kovo mėnesiais.

Atidarę internetinės apklausos nuorodą, tyrimo dalyviai galėjo susipažinti su informacija apie vykdomą tyrimą, jo trukmę, konfidencialumo sąlygas ir kt. Ši informacija pateikiama 4 priede. Susipažinę su šia informacija ir sutinkantys dalyvauti tyrime, savo norą dalyvauti patvirtino pažymėdami varnelę prie „sutinku“ ir paspausdami mygtuką „toliau“. Tyrimas vidutiniškai truko apie 30 minučių. Užbaigę pildyti klausimynus, dalyviai turėjo paspausti mygtuką „pateikti“ ir taip užbaigti tyrimą. Buvo pasirūpinta tyrimo dalyvių galimos psichologinės žalos sumažinimu. Tyrimo pabaigoje

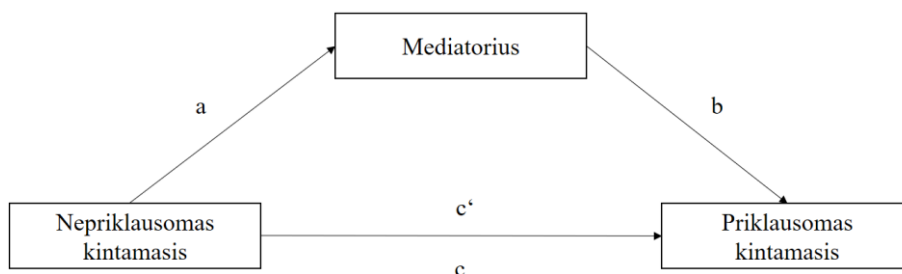
buvo pateikta informacija apie tai, kur tyrimo dalyviai galėtų kreiptis, jei kiltų su tyrimu susijusių klausimų arba jei norėtųsi aptarti tyrimo metu kilusias emocijas ir mintis (žr. 5 priedą). Atlikusiems tyrimą buvo dėkojama už dalyvavimą.

2.4. Duomenų analizės metodai

Surinkti duomenys buvo perkelti iš apklausos platformos ir analizuojami IBM SPSS Statistics 21 programoje, mediacijos modelis ir patvirtinamoji faktorių analizė – Mplus 8.0 programoje. Vadovaujantis klausimynų instrukcijomis, kai kurios klausimynų teiginių skaitinės reikšmės buvo perkoduojamos, suskaičiuojami skalių ir subskalių suminiai įverčiai arba vidurkiai. Tyrimo dalyviai buvo skirstomi į grupes pagal narcistinių asmenybės bruožų išreikštumą. Skirstymas buvo atliekamas SPSS programoje, naudojamas k-vidurkių klasterizacijos metodas.

Duomenų sklaida neatitiko normaliojo skirstinio, tad analizei buvo naudojami neparametriniai kriterijai. Ryšiams tarp dviejų kintamųjų įvertinti buvo taikytas Spearman koreliacijos kriterijus. Dviejų nepriklausomų imčių palyginimui buvo taikytas Mann-Whitney U kriterijus.

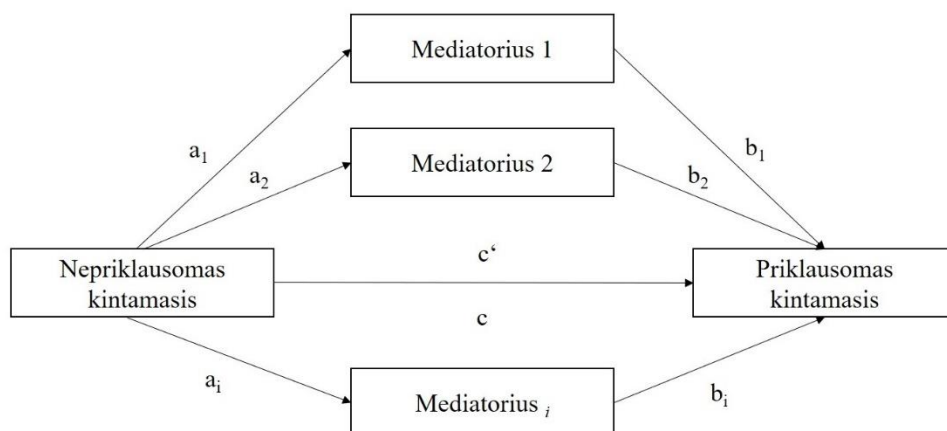
Ankstyvųjų emocinių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir narcistinių asmenybės bruožų ryšių įvertinimui buvo taikyta mediacinė analizė Mplus 8.0 programoje. Atliekant analizę naudotas didžiausio tikėtumo metodas (*angl. maximum likelihood estimation method*), pateikiami tiesioginio ir netiesioginio efekto standartizuoti įverčiai, kurių statistinis reikšmingumas nustatomas, kai $p < 0,05$. Analizuojant mediacinius modelius, remiamasi mediacinio modelio schema (žr. 1 paveikslą), kurioje kelias c parodo visą efektą, kelias c' – nepriklausomojo kintamojo tiesioginį efektą priklausomam kintamajam, netiesioginis efektas nurodo kelią ab nuo nepriklausomojo kintamojo į priklausomą kintamąjį per mediatorių.

1 pav. Mediacinis modelis

Darbe naudojamas sudėtingesnis mediacinis modelis su lygiagrečiai veikiančiais mediatoriais (mentalizacijos komponentais), taip galima įvertinti kiekvieno mentalizacijos komponento veikimą,

t.y., specifinį netiesioginį efektą. Šio mediacinio modelio schema pateikiama 2 paveiksle (pgl. Hayes, 2013).

2 pav. Mediacinis modelis su lygiagrečiais mediatoriais

Vertinant metodų patikimumą vidinio suderintumo metodu, laikomasi principo, jog skalė laikoma suderinta, jei Cronbacho alfa yra 0,7 ar daugiau (Aiken, 2002), o jei Cronbacho alfa siekia 0,6, tai tinka tyrimams (Pakalniškienė, 2012). Siekiant patvirtinti B-PNI klausimyno turinio validumą, buvo atliekama patvirtinamoji faktorių analizė Mplus 8.0 programoje.

Patvirtinamosios faktorių analizės bei mediacinio modelio tinkamumas vertinamas vadovaujantis šiais tinkamumo kriterijais: CFI (palyginimo indeksas; Bentler, 1990); RMSEA (aproksimacijos liekanos kvadrato šaknies paklaida; Browne & Cudeck, 1993), TLI (Takerio ir Liuiso indeksas; Tucker & Lewis, 1973), SRMR (standartizuotos kvadratinės šaknies vidurkių liekanos; Hu & Bentler, 1998). Modelis adekvačiai atitinka duomenis, jei CFI ir TLI reikšmės yra didesnės, nei 0,9 (Bentler & Bonett, 1980) ir gerai atitinka duomenis, jei šios reikšmės didesnės nei 0,95 (Hu & Bentler, 1998). RMSEA reikšmės, mažesnės nei 0,08, rodo pakankamą aproksimacijos liekanos kvadrato šaknies paklaidą; o mažesnės nei 0,05 – gerą modelio tikimą duomenims (Browne & Cudeck, 1993). SRMR reikšmės, mažesnės nei 0,08, rodo gerą modelio tinkamumą (Hu & Bentler, 1998).

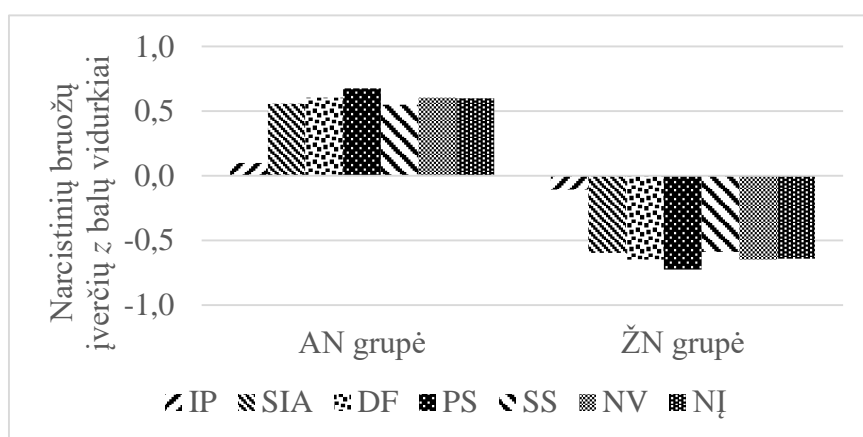
Interpretuojant koreliacijos koeficientų dydžius, laikomasi socialiniams tyrimams tinkamo skirstymo, kur apie 0,1 koeficiento dydis reiškia silpną koreliaciją, apie 0,3 – vidutinę, nuo 0,5 ir daugiau – stiprią koreliaciją (Cohen, 1988).

3. REZULTATAI

Šioje dalyje, vadovaujantis iškeltais tikslais bei uždaviniais, pateikiami pagrindiniai rezultatai. Iš pradžių tyrimo dalyviai skirstomi į grupes pagal narcistinių bruožų išreikštumą, vėliau lyginami tarpgrupiniai nepalankių emocinių vaikystės patirčių bei mentalizacijos gebėjimų skirtumai, toliau tiriamos sąsajos tarp nepalankių emocinių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir narcistinių asmenybės bruožų, galiausiai analizuojamas mentalizacijos, kaip tarpininko, vaidmuo nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir narcistinių asmenybės bruožų ryšyje.

3.1. Narcistinių asmenybės bruožų išreikštumas tiriamojoje imtyje

Norint palyginti aukštą ir žemą narcistinių bruožų išreikštumą turinčių asmenų nepalankias emocines vaikystes patirtis bei mentalizacijos gebėjimus, ištirti ryšius tarp kintamųjų bei atskleisti galimus tarpgrupinius ryšių ypatumus, tyrimo dalyviai buvo skirstomi į grupes. Skirstymui buvo naudojamas k-vidurkių klasterizacijos metodas, pasirenkant skirstymą į 2 grupes. Tikimasi, jog toks skirstymas bent iš dalies kompensuos dėl pandemijos sąlygų šalyje nepavykusią įgyvendinti pirminę tyrimo strategiją, kuomet buvo siekiama ištirti psichikos sveikatos įstaigose besigydančius pacientus (klinikinę grupę) ir juos lyginti su bendrąja populiacija. Nors stipriau išreikštų narcistinių asmenybės bruožų grupė nėra tapati klinicinei, tikimasi, jog ir bendroje populiacijoje skirtingas narcistinių bruožų išreikštumas gali išryškinti analizuojamų konstrukto skirtumus bei jų ryšių ypatumus. Sudarant klasterius B-PNI įverčiai buvo paversti į z balus. 3 paveikslas parodo narcistinių asmenybės bruožų standartizuotus įverčių vidurkius išskirtose grupėse.

3 pav. Grupių, išskirtų klasterinės analizės metodu, narcistinių asmenybės bruožų standartizuotų įverčių vidurkiai.

Pastaba: AN – aukštesnių B-PNI įverčių grupė, ŽN – žemesnių B-PNI įverčių grupė (B-PNI – Patologinio narcizmo klausimynas, trumpoji versija). IP – išnaudojimo polinkis, SIA – savęs iškėlimas aukojantis, DF – didybės fantazijos, PS – priklausoma savivertė, SS – savęs slėpimas, NV - nuvertinimas, NĮ - nepripažinimo įnišis.

Į pirmąją grupę pateko asmenys, turintys stipriau išreikštus narcistinius asmenybės bruožus, kurie surinko aukštesnius B-PNI įverčius (toliau AN grupė). AN grupę sudarė 263 asmenys: 205 moterys (77,9 %) ir 58 vyrai (22,1 %), kurių amžius nuo 18 iki 59 metų ($M = 32,67$; $SD = 9,37$). Į antrąją grupę pateko asmenys, turintys silpniau išreikštus narcistinius asmenybės bruožus, jie surinko žemesnius B-PNI įverčius (toliau ŽN grupė). ŽN grupę sudarė 245 asmenys: 191 moteris (78 %) ir 54 vyrai (22 %), kurių amžius nuo 19 iki 70 metų ($M = 38,81$; $SD = 11,05$). Abiejų grupių narcistinių asmenybės bruožų įverčių vidurkiai reikšmingai skyrėsi, jie buvo didesni AN grupėje, palyginus su ŽN grupe. Siekiant patikrinti, ar šios grupės nesiskiria lyčių pasiskirstymu, amžiumi ar išsilavinimu, buvo taikytas Mann-Whitney U testas (amžiaus, išsilavinimo palyginimui), Chi kvadrato homogeniškumo kriterijus (lyčių palyginimui). Rezultatai parodė, jog grupės statistiškai reikšmingai skyrėsi pagal amžių (AN grupę sudarė jaunesni asmenys, nei ŽN grupę), nesiskyrė pagal lytį ir išsilavinimą. AN ir ŽN grupių narcistinių asmenybės bruožų vidurkiai, standartizuoti balai bei demografinių duomenų palyginimo rezultatai pateikiami 6 priede.

3.2. Nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir mentalizacijos gebėjimų tirtose grupėse palyginimas

Nepalankių emocinių vaikystės patirčių tarp dviejų dalyvių grupių palyginimui buvo taikytas Mann-Whitney U testas nepriklausomoms imtims. 1 lentelė parodo nepalankių emocinių vaikystės patirčių ypatumus skirtingo narcistinių asmenybės bruožų išreikštumo grupėse.

1 lentelė. *Nepalankių emocinių vaikystės patirčių tirtose grupėse palyginimas*

CECA.Q2 skalės	AN ($n = 263$)		ŽN ($n = 245$)		U	Z	p
	M (SD)	Vid. rangai	M (SD)	Vid rangai			
PS patyrimas	7,54 (6,92)	283,59	5,09 (6,27)	223,27	24566,00	-4,66	<0,001
PS dažnumas	11,16 (10,97)	279,70	8,03 (10,63)	227,45	25589,50	-4,04	<0,001
Antipatija	20,56 (8,28)	281,93	17,41 (7,58)	225,06	25004,00	-4,37	<0,001
Nepriežiūra	15,97 (6,57)	273,08	14,49 (6,38)	234,56	27331,00	-2,96	0,003

Pastaba: CECA.Q2 – Globos ir smurto vaikystėje klausimynas. PS – psichologinis smurtas. AN – aukštesnių B-PNI įverčių grupė, ŽN – žemesnių B-PNI įverčių grupė. B-PNI – Patologinio narcizmo klausimynas (trumpoji versija). M – vidurkis, SD – standartiniai nuokrypiai. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Rezultatai parodė, jog nepalankios emocinės vaikystės patirtys tirtose grupėse skyrėsi. AN grupės dalyviai nurodė statistiškai daugiau įvairių psichologinio smurto patirčių (vidurkinis rangas = 283,59), palyginus su ŽN grupės dalyviais (vidurkinis rangas = 223,27). Taip pat AN grupės dalyviai psichologinį smurtą patyrė dažniau (vidurkinis rangas = 279,70) nei ŽN grupės dalyviai (vidurkinis rangas = 227,45). Kalbant apie antipatijos ir nepriežiūros patirtis, jų taip pat AN grupės dalyviai nurodė statistiškai daugiau. AN grupės dalyviai nurodė, jog patyrė daugiau motinos antipatijos (vidurkinis rangas = 281,93) nei ŽN grupės dalyviai (vidurkinis rangas = 225,06), daugiau motinos nepriežiūros (vidurkinis rangas = 273,08) palyginus su ŽN grupės dalyviais (vidurkinis rangas = 234,56). Matyti, jog asmenys, turintys labiau išreikštus narcistinius asmenybės bruožus, retrospektyviai nurodė, jog vaikystėje turėjo daugiau įvairaus psichologinio smurto santykiuose su motina ar jos vaidmenį atlikusiu asmeniu, šios patirtys buvo dažnesnės, santykiuose su motina jie taip pat patyrė daugiau antipatijos ir nepriežiūros.

Mentalizacijos tirtose grupėse palyginimui taikytas Mann-Whitney U testas nepriklausomoms imtims. Mentalizacijos gebėjimų palyginimas atskleidė, jog grupių dalyviai statistiškai reikšmingai skyrėsi į save nukreipta mentalizacija ($p < 0,001$) ir bendru mentalizacijos balu, kuri įvertina Mentalizacijos skalė ($p < 0,001$) (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. *Mentalizacijos gebėjimų tirtose grupėse palyginimas*

MentS skalės	AN (n = 263)		ŽN (n = 245)		U	Z	p
	M (SD)	Vid. rangai	M (SD)	Vid rangai			
MentS savo	25,77 (5,40)	197,53	30,30 (4,88)	315,66	17233,50	-9,08	<0,001
MentS kito	38,35 (5,50)	244,86	39,09 (5,21)	264,85	29682,50	-1,54	0,124
MentS motyvacija	39,08 (5,93)	253,07	39,17 (5,82)	256,03	31842,00	-0,23	0,820
MentS bendras	103,19 (12,86)	225,56	108,56 (12,49)	285,57	24606,50	-4,61	<0,001

Pastaba: MentS – Mentalizacijos skalė. MentS savo – į save nukreipta mentalizacija, MentS kito – į kitą nukreipta mentalizacija, MentS motyvacija – mentalizacijos motyvacija, MentS bendras – mentalizacijos skalės bendras balas. AN – aukštesnių B-PNI įverčių grupė, ŽN – žemesnių B-PNI įverčių grupė. B-PNI – Patologinio narcizmo klausimynas (trumpoji versija). M – vidurkis, SD – standartiniai nuokrypiai. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu

AN grupės dalyviai pasižymėjo prastesniais į save nukreiptos mentalizacijos gebėjimais (vidurkinis rangas = 197,53), palyginus su ŽN grupe (vidurkinis rangas = 315,66), taip pat jie

pasižymėjo prastesne bendra mentalizacija (vidurkinis rangas = 225,56), palyginus su ŽN grupe (vidurkinis rangas = 285,57). Lyginant į kitą asmenį nukreiptą mentalizaciją bei mentalizacijos motyvaciją, skirtumų tarp grupių nebuvo rasta. Šie rezultatai parodo, jog asmenų, turinčių labiau išreikštus narcistinius asmenybės bruožus, mentalizacija yra prastesnė, ypač kalbant apie mentalizaciją, nukreiptą į save.

Įvertinus, jog diagnostinėse klasifikacijose svarbiu narcistiniu ypatumu laikomi sunkumai palaikyti savivertę, jos vertinimas taip pat buvo įtrauktas į analizę. Tirtose grupėse dalyvių subjektyviai įvertinta savivertė statistiškai reikšmingai skyrėsi ($p < 0,001$), AN grupės dalyviai pasižymėjo žemesne saviverte, palyginus su ŽN grupe (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Savivertės tirtose grupėse palyginimas

	AN ($n = 263$)		ŽN ($n = 245$)		<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
	<i>M (SD)</i>	Vid. rangai	<i>M (SD)</i>	Vid rangai			
Savivertė	4,06 (1,62)	211,82	5,07 (1,42)	300,32	20992,00	-6,90	<0,001

Pastaba: AN – aukštesnių B-PNI įverčių grupė, ŽN – žemesnių B-PNI įverčių grupė. B-PNI – Patologinio narcizmo klausimynas (trumpoji versija). *M* – vidurkis, *SD* – standartiniai nuokrypiai. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu

Šio palyginimo rezultatai rodo, jog asmenys, turintys labiau išreikštus narcistinius asmenybės bruožus, pasižymi žemesne suvokta saviverte, palyginus su tais, kurių narcistiniai asmenybės bruožai yra mažiau išreikšti.

3.3. Nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir mentalizacijos sąsajų tirtose grupėse analizė

Sąsajų tarp nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir mentalizacijos įvertinimui buvo skaičiuojamas Spearman koreliacijos koeficientas. Iš pradžių buvo įvertintos nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir mentalizacijos sąsajos stipriau išreikštų narcistinių asmenybės bruožų dalyvių grupėje (žr. 4 lentelę). Atsižvelgiant į tai, jog ryšį tarp analizuojamų konstrukto gali veikti lytis, ji buvo kontroliuojama, papildomai skaičiuojant Spearman dalinės koreliacijos koeficientą. Šiame ir kituose skyriuose aptariant koreliacinius ryšius, lentelėse pateikiami abu koreliacijos koeficientai, tekste nurodomos tik dalinės koreliacijos reikšmės.

4 lentelė. *Nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir mentalizacijos sąsajos stipriau išreikštų narcistinių asmenybės bruožų dalyvių grupėje*

CECA.Q2 skalės	MentS skalės			
	MentS savo	MentS kito	MentS motyvacija	MentS bendras
PS patyrimas	-0,16**/-0,17**	-0,00/-0,05	0,09/0,04	-0,03/-0,09
PS dažnumas	-0,10/-0,05	0,01/-0,05	0,08/0,01	-0,01/-0,08
Antipatija	-0,21**/-0,21**	-0,03/-0,06	0,08/0,04	-0,07/-0,12
Nepriežiūra	-0,15*/-0,15*	0,02/0,01	0,06/0,05	-0,05/-0,07

Pastaba: Pirmas skaičius – Spearman koreliacijos, antras skaičius po pasvyrojo brūkšnio – Spearman dalinės koreliacijos, kontroliuojant lyties įtaką. CECA.Q2 – Globos ir smurto vaikystėje klausimynas. PS – psichologinis smurtas. MentS – Mentalizacijos skalė. MentS savo – į save nukreipta mentalizacija, MentS kito – į kitą nukreipta mentalizacija, MentS motyvacija – mentalizacijos motyvacija, MentS bendras – mentalizacijos skalės bendras balas. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Sąsajų įvertinimo rezultatai parodė, jog AN grupėje nurodomo psichologinio smurto patyrimas neigiamai siejosi su į save nukreipta mentalizacija ($r_s = -0,17$; $p = 0,009$), patirta antipatija taip pat neigiamai siejosi su į save nukreipta mentalizacija ($r_s = -0,21$; $p = 0,001$), galiausiai tarp nepriežiūros patirčių ir į save nukreiptos mentalizacijos gebėjimų rastas statistiškai reikšmingas neigiamas ryšys ($r_s = -0,15$; $p = 0,016$). Stipresnis ryšys siejo didesnę antipatijos patyrimą ir prastesnę į save nukreiptą mentalizaciją. Rasti ryšiai leidžia teigti, jog asmenų, turinčių labiau išreikštus narcistinius asmenybės bruožus, grupėje daugiau psichologinio smurto patirčių, antipatijos ir nepriežiūros santykyje su reikšmingu prižiūrinčiu asmeniu vaikystėje yra susiję su prastesniu gebėjimu suprasti savo jausmus, norus bei ketinimus.

Vertinant asmenis, kurių narcistiniai asmenybės bruožai buvo silpniau išreikšti, iš dalies buvo rasti panašūs rezultatai. Su prastesne į save nukreipta mentalizacija buvo susijusi didesnė vaikystėje patirta antipatija ($r_s = -0,14$; $p = 0,032$) ir nepriežiūra ($r_s = -0,13$; $p = 0,05$) (žr. 5 lentelę), bet ne psichologinio smurto patyrimas. Tarp į save nukreiptos mentalizacijos ir antipatijos ŽN grupėje rastas statistiškai silpnas neigiamas ryšys, nei AN grupėje. Taip pat ŽN grupėje rastas statistiškai silpnas neigiamas ryšys tarp nepriežiūros ir į kitą nukreiptos mentalizacijos ($r_s = -0,15$; $p = 0,034$), mentalizacijos bendro balo ($r_s = -0,16$; $p = 0,031$), o įvertinus lyties įtaką paneigtas statistiškai silpnas teigiamas ryšys tarp psichologinio smurto dažnumo ir mentalizacijos motyvacijos. Įvertinus sąsajas, šioje dalyvių grupėje matyti, jog daugiau antipatijos, patirtos vaikystėje santykyje su motina (ar kitu

5 lentelė. Nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir mentalizacijos sąsajos silpniau išreikštų narcistinių asmenybės bruožų dalyvių grupėje

CECA.Q2 skalės	MentS skalės			
	MentS savo	MentS kito	MentS motyvacija	MentS bendras
PS patyrimas	-0,04/-0,05	0,09/0,06	0,11/0,08	0,07/0,04
PS dažnumas	-0,04/-0,05	0,08/0,05	0,13*/0,10	0,07/0,05
Antipatija	-0,14*/-0,14*	-0,01/-0,04	0,02/-0,00	-0,05/-0,08
Nepriežiūra	-0,13*/-0,13*	-0,14*/-0,15*	-0,08/-0,09	-0,14*/-0,16*

Pastaba: Pirmas skaičius – Spearman koreliacijos, antras skaičius po pasvyrojo brūkšnio – Spearman dalinės koreliacijos kontroliuojant lyties įtaką. CECA.Q2 – Globos ir smurto vaikystėje klausimynas. PS – psichologinis smurtas. MentS – Mentalizacijos skalė. MentS savo – į save nukreipta mentalizacija, MentS kito – į kitą nukreipta mentalizacija, MentS motyvacija – mentalizacijos motyvacija, MentS bendras – mentalizacijos skalės bendras balas. *p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

globėju) yra susiję su prastesniais gebėjimais suprasti savo vidines būsenas, o daugiau nepriežiūros – ne tik su prastesniais gebėjimais suprasti savo, bet ir kito vidines būsenas, bendrai prastesniais mentalizacijos gebėjimais.

Analizuojant dvi išskirtas grupes, rasti panašumai sąsajose tarp daugiau nurodomos antipatijos, nepriežiūros patyrimo ir prastesnių gebėjimų atpažinti savo vidines būsenas. Aptikta ir skirtumų: stipriau išreikštų narcistinių asmenybės bruožų grupėje daugiau psichologinio smurto patirčių vaikystėje buvo susiję su prastesniu gebėjimų atpažinti savo vidines būsenas, silpniau išreikštų – daugiau patirtos nepriežiūros silpnino gebėjimą atpažinti kitų vidines būsenas. Mentalizacijos motyvacija nebuvo susijusi su nepalankiomis vaikystės patirtimis abiejose grupėse.

Analizė atskleidė, jog esama silpnų, tačiau reikšmingų ryšių tarp nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir mentalizacijos gebėjimų. Daugiau įvairių psichologinio smurto patirčių, antipatijos ir nepriežiūros vaikystėje tirtose grupėse susiję su prastesniu gebėjimu atpažinti savo jausmus, norus bei ketinimus.

3.4. Nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir narcistinių asmenybės bruožų sąsajų tirtose grupėse analizė

Stipriau išreikštų narcistinių asmenybės bruožų dalyvių imtyje išryškėjo statistiškai reikšmingos

sąsajos tarp visų tirtų nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir narcizmo pažeidžiamumo dimensijos (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. *Nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir narcistinių asmenybės bruožų sąsajos stipriau išreikštų narcistinių asmenybės bruožų dalyvių grupėje*

B-PNI skalės	CECA.Q2 skalės			
	PS patyrimas	PS dažnumas	Antipatija	Nepriežiūra
Išnaudojimo polinkis (IP)	0,01	0,01	-0,00	0,07
Savęs iškėlimas aukojantis (SIA)	0,01	0,00	-0,02	-0,07
Didybės fantazijos (DF)	0,10	0,05	0,13*	0,14*
Priklausoma savivertė (PS)	0,12	0,09	0,13*	0,11
Savęs slėpimas (SS)	0,10	0,08	0,15*	0,23**
Nuvertinimas (NV)	0,18**	0,19**	0,23***	0,12*
Nepripažinimo įniršis (NĮ)	0,10	0,11	0,08	0,08
Grandioziškumas (GRAND)	0,08	0,05	0,06	0,10
Pažeidžiamumas (PAŽ)	0,22***	0,21**	0,23***	0,18**

Pastaba: B-PNI – Patologinio narcizmo klausimynas (trumpoji versija). CECA.Q2 – Globos ir smurto vaikystėje klausimynas. PS – psichologinis smurtas. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Didesnis narcistinio pažeidžiamumo bruožų išreikštumas buvo susijęs su daugiau įvairių psichologinio smurto patirčių santykiuose su pagrindiniu globėju ($rs = 0,22$; $p < 0,001$), dažnesnėmis psichologinio smurto patirtimis ($rs = 0,21$; $p = 0,001$), daugiau patirtos antipatijos ($rs = 0,23$; $p < 0,001$) bei nepriežiūros ($rs = 0,18$; $p = 0,004$). Pažeidžiamo narcizmo savęs nuvertinimas buvo reikšmingai teigiamai susijęs su daugiau psichologinio smurto patirčių ($rs = 0,18$; $p = 0,004$), psichologinio smurto dažnumu ($rs = 0,19$; $p = 0,002$), daugiau antipatijos ($rs = 0,23$; $p < 0,001$), nepriežiūros ($rs = 0,12$; $p = 0,049$). Daugiau patirtos antipatijos ir nepriežiūros siejosi su didesnėmis didybės fantazijomis (atitinkamai $rs = 0,13$; $p = 0,040$ ir $rs = 0,14$; $p = 0,021$), daugiau antipatijos – su didesne priklausoma saviverte ($rs = 0,13$; $p = 0,042$) ir savęs slėpimu ($rs = 0,15$; $p = 0,015$). Stipriau išreikštų narcistinių asmenybės bruožų grupėje gauti rezultatai parodė, jog visos tiriamos nepalankios emocinės vaikystės patirtys yra susijusios su pažeidžiamo narcizmo bruožais, kuriuos atspindėjo didesnis savęs nuvertinimas. Gausėjant šioms patirtims, stiprėjo narcistinis pažeidžiamumas. Šioje grupėje nebuvo rasta reikšmingų sąsajų tarp nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir grandiozinio

narcizmo.

Silpniau išreikštų narcistinių asmenybės bruožų grupėje taip pat stebimos teigiamos sąsajos tarp narcistinio pažeidžiamumo ir visų tirtų nepalankių emocinių vaikystės patirčių (žr. 7 lentelę). Stipriau išreikštas narcistinis pažeidžiamumas buvo susijęs su daugiau nurodomo psichologinio smurto patirčių ($r_s = 0,28; p < 0,001$), psichologinio smurto dažnumu ($r_s = 0,28; p < 0,001$), didesne antipatija ($r_s = 0,28; p < 0,001$) ir nepriežiūra ($r_s = 0,17; p = 0,007$).

7 lentelė. *Nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir narcistinių asmenybės bruožų sąsajos silpniau išreikštų narcistinių asmenybės bruožų dalyvių grupėje*

B-PNI skalės	CECA.Q2 skalės			
	PS patyrimas	PS dažnumas	Antipatija	Nepriežiūra
Išnaudojimo polinkis (IP)	0,03	-0,01	-0,01	-0,01
Savęs iškėlimas aukojantis (SIA)	0,02	0,05	0,07	-0,05
Didybės fantazijos (DF)	0,14*	0,16*	0,12	0,08
Priklausoma savivertė (PS)	0,13*	0,14*	0,14*	0,06
Savęs slėpimas (SS)	0,29***	0,28***	0,27***	0,21**
Nuvertinimas (NV)	0,22***	0,24***	0,23***	0,19**
Nepripažinimo įniršis (NĮ)	0,12	0,12	0,12	0,08
Grandioziškumas (GRAND)	0,11	0,10	0,09	0,01
Pažeidžiamumas (PAŽ)	0,28***	0,28***	0,28***	0,17**

Pastaba: B-PNI – Patologinio narcizmo klausimynas (trumpoji versija). CECA.Q2 – Globos ir smurto vaikystėje klausimynas. PS – psichologinis smurtas. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Šias sąsajas labiausiai atskleidžia narcistinio pažeidžiamumo savęs slėpimas, nuvertinimas, priklausoma savivertė. Didesnis savęs slėpimas buvo teigiamai susijęs su daugiau nurodomo psichologinio smurto patirčių ($r_s = 0,29; p < 0,001$), psichologinio smurto dažnumu ($r_s = 0,28; p < 0,001$), didesne antipatija ($r_s = 0,27; p < 0,001$) ir nepriežiūra ($r_s = 0,21; p = 0,001$), didesnis savęs nuvertinimas – su daugiau psichologinio smurto patirčių ($r_s = 0,22; p < 0,001$), psichologinio smurto dažnumu ($r_s = 0,24; p < 0,001$), didesne antipatija ($r_s = 0,23; p < 0,001$) ir nepriežiūra ($r_s = 0,19; p = 0,003$), didesnė priklausoma savivertė – su daugiau psichologinio smurto patirčių ($r_s = 0,13; p = 0,036$), psichologinio smurto dažnumu ($r_s = 0,14; p = 0,034$) ir didesne antipatija ($r_s = 0,14; p =$

0,030). Taigi silpniau išreikštų narcistinių asmenybės bruožų dalyvių grupėje nepalankios emocinės vaikystės patirtys siejosi su narcistiniu pažeidžiamumu, kurį atspindėjo savęs slėpimas bei nuvertinimas, o tarp nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir grandioziškumo reikšmingų sąsajų nebuvo.

Abiejose grupėse, įvardinant daugiau nepalankių emocinių vaikystės patirčių, stiprėja narcistinio pažeidžiamumo bruožai, kuriuos labiausiai atspindi savęs nuvertinimas, o antroje grupėje – ir savęs slėpimas. Savęs slėpimas ir nuvertinimas, kaip narcistinio pažeidžiamumo dedamosios, stipriau siejosi su visų rūšių nepalankiomis emocinėmis patirtimis silpniau išreikštų narcistinių asmenybės bruožų grupėje.

Ryšių tarp nepalankių vaikystės patirčių ir narcistinių asmenybės bruožų analizė parodė, jog daugiau įvairių psichologinio smurto patirčių, psichologinio smurto dažnumas, didesnė antipatija bei nepriežiūra, patirta santykiuose su motina ar kitu pagrindiniu globėju, tirtose grupėse yra reikšmingai susiję su stipriau išreikštais narcistinio pažeidžiamumo bruožais ir nėra susiję su narcistiniu grandioziškumu.

3.5. Mentalizacijos ir narcistinių asmenybės bruožų sąsajų tirtose grupėse analizė

Atsižvelgiant į tai, jog ryšį tarp analizuojamų konstruktyvų gali veikti amžius, jo įtaka buvo kontroliuojama, papildomai skaičiuojant Spearman dalinės koreliacijos koeficientą. Stipriau išreikštų narcistinių asmenybės bruožų grupėje silpnesni mentalizacijos gebėjimai siejosi su narcistiniu pažeidžiamumu (žr. 8 lentelę). Didesnis narcistinis pažeidžiamumas buvo susijęs su silpnesne į save nukreipta mentalizacija ($rs = - 0,35; p < 0,001$), silpnesne į kitą nukreipta mentalizacija ($rs = - 0,16; p = 0,008$) ir bendrais prastesniais mentalizacijos gebėjimais ($rs = - 0,27; p < 0,001$). Šios sąsajos atsiskleidė per narcistinio pažeidžiamumo priklausomą savivertę, savęs slėpimą ir nuvertinimą. Labiau priklausoma savivertė siejosi su prastesne į save nukreipta mentalizacija ($rs = - 0,23; p < 0,001$) bei bendrais silpnesniais mentalizacijos gebėjimais ($rs = - 0,14; p = 0,028$), didesnis savęs slėpimas – su prastesne į save nukreipta mentalizacija ($rs = - 0,33; p < 0,001$) ir bendrais silpnesniais mentalizacijos gebėjimais ($rs = - 0,23; p < 0,001$), o didesnis nuvertinimas – su prastesne į save nukreipta mentalizacija ($rs = - 0,26; p < 0,001$), prastesne į kitą nukreipta mentalizacija ($rs = - 0,14; p = 0,021$) bei bendrais silpnesniais mentalizacijos gebėjimais ($rs = - 0,22; p < 0,001$). Įdomu tai, jog didesnis narcistinis grandioziškumas buvo susijęs su geresniu gebėjimu atpažinti kitų žmonių vidines būsenas ($rs = 0,24; p < 0,001$), grandioziškumo didesnis išnaudojimo polinkis buvo susijęs su geresne kito mentalizacija ($rs = 0,40; p < 0,001$) ir geresniais bendrais mentalizacijos gebėjimais ($rs = 0,23; p < 0,001$).

8 lentelė. *Mentalizacijos ir narcistinių asmenybės bruožų sąsajos stipriau išreikštų narcistinių asmenybės bruožų dalyvių grupėje*

B-PNI skalės	MentS skalės			
	MentS savo	MentS kito	MentS motyvacija	MentS bendras
Išnaudojimo polinkis (IP)	0,05/0,05	0,40***/0,40***	0,11/0,11	0,23***/0,23***
Savęs iškėlimas aukojantis (SIA)	-0,11/-0,11	0,06/0,06	0,03/0,03	-0,02/-0,02
Didybės fantazijos (DF)	-0,13*/-0,13*	-0,04/-0,04	-0,01/-0,02	-0,09/-0,09
Priklausoma savivertė (PS)	-0,23***/-0,23***	-0,11/-0,11	0,03/0,02	-0,14*/-0,14*
Savęs slėpimas (SS)	-0,33***/-0,33***	-0,10/-0,10	-0,08/-0,08	-0,23***/-0,23***
Nuvertinimas (NV)	-0,26***/-0,26***	-0,14*/-0,14*	-0,08/-0,07	-0,22***/-0,22***
Nepripažinimo įniršis (NĮ)	-0,12/-0,12	-0,03/-0,03	-0,04/-0,03	-0,10/-0,10
Grandioziškumas (GRAND)	-0,09/-0,09	0,24***/0,24***	0,07/0,06	0,07/0,07
Pažeidžiamumas (PAŽ)	-0,35***/-0,35***	-0,16**/-0,16**	-0,08/-0,08	-0,27***/-0,27***

Pastaba: Pirmas skaičius – Spearman koreliacijos, antras skaičius po pasvyrojo brūkšnio – Spearman dalinės koreliacijos kontroliuojant amžiaus įtaką. B-PNI – Patologinio narcizmo klausimynas (trumpoji versija). MentS – Mentalizacijos skalė. MentS savo – į save nukreipta mentalizacija, MentS kito – į kitą nukreipta mentalizacija, MentS motyvacija – mentalizacijos motyvacija, MentS bendras – mentalizacijos skalės bendras balas. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Grandioziškumo didybės fantazijos buvo susijusios su prastesniais gebėjimais atpažinti savo vidines būsenas ($r_s = -0,13$; $p = 0,036$). Tiriamoje dalyvių grupėje mentalizacijos motyvacija nebuvo susijusi su narcistiniais asmenybės bruožais. Apibendrinant galima sakyti, jog tiriamoje grupėje prastesnis gebėjimas mentalizuoti, atpažinti savo bei kitų jausmus, norus, ketinimus buvo susijęs su labiau išreikštais narcistinio pažeidžiamumo bruožais, o labiau išreikšti narcistinio grandioziškumo bruožai siejosi su geresniais gebėjimais atpažinti kitų vidines būsenas.

Silpniau išreikštų narcistinių asmenybės bruožų dalyvių grupėje didesnis narcizmo pažeidžiamumas buvo susijęs su prastesne į save nukreipta mentalizacija ($r_s = -0,35$; $p < 0,001$), į kitą nukreipta mentalizacija ($r_s = -0,18$; $p = 0,004$), bendrais silpnesniais mentalizacijos gebėjimais ($r_s = -0,20$; $p = 0,002$) (žr. 9 lentelę). Narcizmo pažeidžiamumas atsiskleidė per priklausomą savivertę, savęs slėpimą bei nuvertinimą. Labiau priklausoma savivertė siejosi su prastesniu gebėjimu atpažinti savo ($r_s = -0,20$; $p = 0,002$) bei kitų ($r_s = -0,19$; $p = 0,002$) vidines būsenas, didesnis savęs slėpimas – su prastesne savo ($r_s = -0,37$; $p < 0,001$), kito ($r_s = -0,18$; $p = 0,005$) mentalizacija bei

9 lentelė. *Mentalizacijos ir narcistinių asmenybės bruožų sąsajos silpniau išreikštų narcistinių asmenybės bruožų dalyvių grupėje*

B-PNI skalės	MentS skalės			
	MentS savo	MentS kito	MentS motyvacija	MentS bendras
Išnaudojimo polinkis (IP)	0,08/0,08	0,40***/0,40***	0,11/0,10	0,23***/0,23***
Savęs iškėlimas aukojantis (SIA)	-0,08/-0,08	0,12/0,12	0,08/0,06	0,06/0,05
Didybės fantazijos (DF)	-0,09/-0,10	-0,02/-0,02	0,03/0,01	-0,04/-0,05
Priklausoma savivertė (PS)	-0,20**/-0,20**	-0,20**/-0,19**	0,05/0,05	-0,11/-0,11
Savęs slėpimas (SS)	-0,36***/-0,37***	-0,18**/-0,18**	-0,03/-0,05	-0,22***/-0,23***
Nuvertinimas (NV)	-0,32***/-0,32***	-0,14*/-0,14*	0,03/0,03	-0,16*/-0,17*
Nepripažinimo įniršis (NĮ)	-0,11/-0,11	-0,04/-0,04	-0,02/-0,02	-0,07/-0,07
Grandioziškumas (GRAND)	-0,01/-0,01	0,28***/0,29***	0,14*/0,12	0,15*/0,15
Pažeidžiamumas (PAŽ)	-0,35***/-0,35***	-0,18**/-0,18**	0,01/-0,00	-0,20**/-0,20**

Pastaba: Pirmas skaičius – Spearman koreliacijos, antras skaičius po pasvyrojo brūkšnio – Spearman dalinės koreliacijos, kontroliuojant amžiaus įtaką. B-PNI – Patologinio narcizmo klausimynas (trumpoji versija). MentS – Mentalizacijos skalė. MentS savo – į save nukreipta mentalizacija, MentS kito – į kitą nukreipta mentalizacija, MentS motyvacija – mentalizacijos motyvacija, MentS bendras – mentalizacijos skalės bendras balas. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

bendrais prastesniais mentalizacijos gebėjimais ($r_s = -0,23$; $p < 0,001$), nuvertinimas – su prastesne savo ($r_s = -0,32$; $p < 0,001$), kito ($r_s = -0,14$; $p = 0,026$), silpnesniais bendrais ($r_s = -0,17$; $p = 0,011$) mentalizacijos gebėjimais. Šioje grupėje aukštesni grandioziškumo įverčiai siejosi su geresne į kitą nukreipta mentalizacija ($r_s = 0,29$; $p < 0,001$), bendrais geresniais mentalizacijos gebėjimais ($r_s = 0,15$; $p = 0,019$). Grandioziškumas atsiskleidė per išnaudojimo polinkį, kuris buvo susijęs su geresne į kitą nukreipta mentalizacija ($r_s = 0,40$; $p < 0,001$) bei bendrais geresniais mentalizacijos gebėjimais ($r_s = 0,23$; $p < 0,001$). Mentalizacijos motyvacija nebuvo susijusi su narcistiniais asmenybės bruožais, o silpni ryšiai su grandioziškumu išnyko sąsajose, kontroliuojant amžiaus įtaką. Taigi tiriamoje grupėje didesnis narcizmo pažeidžiamumas siejosi su prastesniais mentalizacijos gebėjimais, silpnesniu gebėjimu atpažinti savo bei kitų vidines būsenas, o didesnis grandioziškumas – su geresniu gebėjimu numanyti apie kitų žmonių vidines būsenas bei bendrai geresniais mentalizacijos gebėjimais.

Akivaizdu, jog abiejose grupėse narcistinis pažeidžiamumas susijęs su sunkumais suprasti ir

numanyti apie savo bei kitų žmonių vidines būsenas, grandioziškumas siejasi su geresniais gebėjimais suprasti kitų žmonių norus, ketinimus, jausmus. Mentalizacijos motyvacija nebuvo susijusi su narcistiniais asmenybės bruožais.

3.6. Nepalankių emocinių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir narcistinių asmenybės bruožų sąsajos su saviverte

Buvo atlikta tyrimo dalyvių subjektyviai įvertintos savivertės su nepalankiomis emocinėmis vaikystės patirtimis, mentalizacija ir narcistiniais asmenybės bruožais ryšių analizė (žr. 7 priedą). Rezultatai parodė, jog subjektyviai nurodoma žemesnė savivertė yra neigiamai susijusi su visomis nepalankiomis emocinėmis vaikystės patirtimis. Žemesnė savivertė siejosi su daugiau nurodomo psichologinio smurto patirčių vaikystėje AN grupėje ($rs = - 0,25; p < 0,001$) ir ŽN grupėje ($rs = - 0,23; p < 0,001$), psichologinio smurto dažnumu AN grupėje ($rs = - 0,23; p < 0,001$) ir ŽN grupėje ($rs = - 0,24; p < 0,001$), didesne antipatija AN grupėje ($rs = - 0,23; p < 0,001$) ir ŽN grupėje ($rs = - 0,22; p = 0,002$) bei nepriežiūra AN grupėje ($rs = - 0,16; p = 0,034$) ir ŽN grupėje ($rs = - 0,18; p = 0,005$). Taigi abiejose grupėse daugiau įvairių nepalankių emocinių vaikystės patirčių siejosi su nurodoma žemesne saviverte, patirtos nepriežiūros ir savivertės ryšiai buvo silpnesni.

Aukštesnė dalyvių subjektyviai įvertinta savivertė buvo susijusi su geresniais į save nukreiptos mentalizacijos gebėjimais AN dalyvių grupėje ($rs = 0,17; p = 0,005$) ir ŽN dalyvių grupėje ($rs = 0,25; p < 0,001$). Aukštesnė subjektyviai įvertinta savivertė teigiamai siejosi su gebėjimu suprasti kitų žmonių vidines būsenas ŽN grupėje ($rs = 0,28; p < 0,001$), bendrais geresniais mentalizacijos gebėjimais ŽN grupėje ($rs = 0,25; p < 0,001$). Stipresni aukštesnės savivertės ir geresnės mentalizacijos ryšiai stebimi ŽN grupėje.

Narcistinis pažeidžiamumas buvo neigiamai susijęs su saviverte AN grupėje ($rs = - 0,34; p < 0,001$), ŽN grupėje ($rs = - 0,38; p < 0,001$). Savivertė buvo neigiamai susijusi su narcistinio pažeidžiamumo dedamosiomis: priklausoma saviverte AN grupėje ($rs = - 0,39; p < 0,001$), ŽN grupėje ($rs = - 0,37; p < 0,001$), savęs slėpimu AN grupėje ($rs = - 0,21; p < 0,001$), ŽN grupėje ($rs = - 0,36; p < 0,001$), nuvertinimu AN grupėje ($rs = - 0,25; p < 0,001$), ŽN grupėje ($rs = - 0,26; p < 0,001$). Aukštesnė subjektyviai įvertinta savivertė buvo susijusi su grandioziškumo didesniu išnaudojimo polinkiu AN grupėje ($rs = 0,27; p < 0,001$), ŽN grupėje ($rs = 0,27; p < 0,001$). Narcizmo ir savivertės sąsajos abiejuose grupėse buvo panašios.

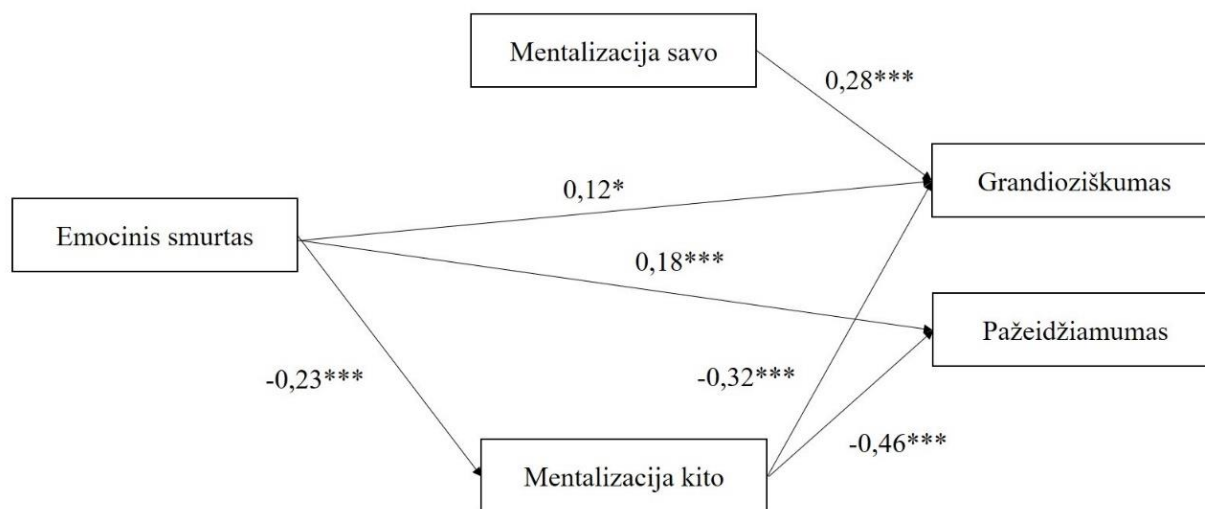
Gauti rezultatai rodo, jog žemesnė subjektyviai įvertinta savivertė suaugusiųjų amžiuje susijusi su daugiau nepalankių emocinių vaikystės patirčių, žemesne į save nukreipta mentalizacija bei stipriau išreikštais narcistinio pažeidžiamumo bruožais. Įdomu ir tai, jog aukštesnė subjektyviai

įvertinta savivertė susijusi su didesniu polinkiu išnaudoti kitus. Tiriamose grupėse savivertės sąsajos su nepalankiomis emocijomis vaikystės patirtimis, narcistiniais asmenybės bruožais buvo panašios, ŽN grupėje savivertė stipriau siejosi su mentalizacijos gebėjimais.

3.7. Mentalizacijos vaidmens tarp nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir narcistinių asmenybės bruožų analizė

Analizuojant mentalizacijos vaidmenį tarp nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir narcistinių asmenybės bruožų, visų pirma buvo atsižvelgta į reikšmingas sąsajas tarp šių konstrukčių visoje tyrimų dalyvių imtyje (žr. 8 priedą). Taip pat buvo atsižvelgta į demografinius veiksnius (žr. 9 priedą), kontroliuojama amžiaus, lyties bei išsilavinimo įtaka. Tikrinti mediaciniai modeliai, kuriuose nepriklausomas kintamasis buvo emocinis smurtas, mediatorius – į save ir į kitą nukreipta mentalizacija, priklausomas kintamasis – narcizmo grandioziškumas ir pažeidžiamumas. Įtraukiant atskiras nepalankių emocinių vaikystės patirčių kategorijas (psichologinio smurto patyrimo, jo dažnumo, antipatijos ir nepriežiūros) nepavyko pasiekti pakankamo modelio tinkamumo. Atsižvelgus į aukštas koreliacijas tarp psichologinio smurto patyrimo, antipatijos ir nepriežiūros bei remiantis ankstesnių tyrimų praktika (Bottos & Nilsen, 2014; Duval et al., 2018; Lumley & Harkness, 2009), buvo skaičiuojamas emocinio smurto bendras įvertis. Psichologinio smurto patyrimas buvo teigiamai susijęs su antipatija ($rs = 0,81; p < 0,001$), nepriežiūra ($rs = 0,68; p < 0,001$), o antipatija buvo statistiškai reikšmingai susijusi su nepriežiūra ($rs = 0,70; p < 0,001$). Iš pradžių psichologinio smurto patyrimo, antipatijos ir nepriežiūros įverčiai buvo paversti į standartinius balus ir tuomet sumuojami, tokiu būdu gaunant bendrą emocinio smurto įvertį. Bendras emocinio smurto įvertis buvo teigiamai susijęs su grandiozinio ($rs = 0,18; p < 0,001$), pažeidžiamo ($rs = 0,30; p < 0,001$) narcizmo bruožais, neigiamai susijęs su į save nukreipta mentalizacija ($rs = - 0,22; p < 0,001$), tačiau reikšmingo ryšio su į kitą nukreiptą mentalizacija nebuvo nustatyta ($rs = - 0,16; p > 0,05$).

Remiantis teorinėmis prielaidomis, empiriniais duomenimis bei esamais ryšiais tarp kintamųjų, buvo analizuojami keliai, jungiantys retrospektyviai nurodomą emocinio smurto patyrimą vaikystėje ir narcistinius asmenybės bruožus suaugus per mentalizacijos gebėjimus. Kelių analizė buvo atliekama Mplus 8.0 programoje, kurioje galima įvertinti tiek tiesioginius, tiek netiesioginius ryšius tarp kintamųjų. Buvo pasiektas geras modelio tinkamumas $\chi^2(df = 3, N = 508) = 7,05, p = 0,070$, CFI = 0,994, TLI = 0,946, RMSEA = 0,052, SRMR = 0,019. Modelio grafinis atvaizdavimas pateikiamas 4 paveiksle.

4 pav. Kelių diagrama, parodanti statistiškai reikšmingus ryšius tarp nurodomo emocinio smurto vaikystėje, mentalizacijos ir narcistinių asmenybės bruožų bendroje dalyvių imtyje

Pastaba: siekiant aiškesnio modelio pateikimo nereikšmingi ryšiai bei koreliacijos šiame paveiksle neatvaizduojami. Pateiktos standartizuotos regresijos koeficientų reikšmės. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Rezultatai parodė, jog emocinį smurtą vaikystėje ir narcistinius asmenybės bruožus suaugus sieja tiesioginis ryšys: daugiau įvairių emocinio smurto patirčių vaikystėje prognozuoja didesnę grandioziškumo ($\beta = 0,12$; $p = 0,002$) bei pažeidžiamumo ($\beta = 0,18$; $p < 0,001$) bruožų išreikštumą. Daugiau įvairių emocinio smurto patirčių prognozuoja silpnesnę į kitą nukreiptą mentalizaciją ($\beta = -0,23$; $p < 0,001$). Taip pat matyti, jog į save nukreipta geresnė mentalizacija prognozuoja didesnę grandioziškumo bruožų išreikštumą ($\beta = 0,28$; $p < 0,001$), į kitą nukreipta silpnesnė mentalizacija prognozuoja didesnę grandioziškumo ($\beta = -0,32$; $p < 0,001$) bei pažeidžiamumo ($\beta = -0,46$; $p < 0,001$) bruožų išreikštumą. Kelių analizė parodė, jog netiesioginis emocinio smurto patyrimo ir grandioziškumo ryšys per kito mentalizaciją taip pat reikšmingas ($\beta = 0,07$; $p < 0,001$) ir sudaro 40 % viso efekto. Tai reiškia, jog daugiau įvairių emocinio smurto patirčių prognozuoja silpnesnę kito mentalizaciją, kuri prognozuoja didesnę grandioziškumo bruožų išreikštumą. Modelis paaiškino 25 % grandiozinio narcizmo duomenų sklaidos. Reikšmingas ir netiesioginis emocinio smurto patyrimo ir pažeidžiamumo ryšys per kito mentalizaciją ($\beta = 0,11$; $p < 0,001$), kuris sudaro 36 % viso efekto. Tai reiškia, jog daugiau emocinio smurto patirčių prognozuoja silpnesnę kito mentalizaciją, kuri prognozuoja didesnę pažeidžiamumo bruožų išreikštumą. Modelis paaiškino 36 % pažeidžiamo narcizmo duomenų sklaidos. Rezultatai parodė statistiškai reikšmingą tiesioginį emocinio smurto patyrimo efektą grandioziškumui ir pažeidžiamumui bei statistiškai reikšmingą netiesioginį efektą per kito mentalizaciją. Taigi darytina išvada, jog į kitą nukreipta mentalizacija ne visiškai, tačiau dalinai tarpininkauja emocinio smurto patyrimo vaikystėje ir narcistinių asmenybės bruožų ryšyje.

Visų modelio ryšių standartizuoti įverčiai bei jų statistinis reikšmingumas pateikiami 10 priede.

Mediacinė analizė parodė, jog į kitą nukreipta mentalizacija dalinai tarpininkauja ryšyje tarp emocinio smurto patyrimo vaikystėje ir narcistinių asmenybės bruožų. Daugiau įvairių emocinio smurto patirčių vaikystėje prognozuoja pažeidžiamo ir grandiozinio narcizmo bruožus suaugus. Silpnesni į save ir į kitą nukreiptos mentalizacijos gebėjimai prognozuoja narcistinius asmenybės bruožus.

4. REZULTATŲ APTARIMAS

Šiuo tyrimu buvo siekiama įvertinti sąsajas tarp suaugusiųjų nepalankių emocinių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir narcistinių asmenybės bruožų. Siekiant šio tikslo, buvo aiškinamasi, ar skirtingo narcistinių asmenybės bruožų išreikštumo dalyvių grupėse šios patirtys ir mentalizacijos gebėjimai reikšmingai skiriasi. Analizuojant tyrimo duomenis, tikėtasi atskleisti nepalankių emocinių vaikystės patirčių, mentalizacijos gebėjimų ir narcistinių asmenybės bruožų tarpusavio ryšio ypatumus tirtose grupėse. Galiausiai retrospektyviai buvo įvertinti prognostiniai ryšiai ir keliai galimai vedantys nuo nepalankių emocinių vaikystės patirčių link narcistinių asmenybės bruožų susiformavimo, analizuojamas mentalizacijos gebėjimų vaidmuo.

4.1. Nepalankios emocinės vaikystės patirtys ir mentalizacija tirtose grupėse

Nepalankios emocinės vaikystės patirtys paliečia žmogų ir palieka pėdsakus besiformuojančioje asmenybėje. Šio tyrimo rezultatai parodė, jog asmenys, pasižymintys stipriau išreikštais narcistiniais asmenybės bruožais, savo vaikystėje patyrė daugiau psichologinio smurto apraiškų, šios patirtys buvo dažnesnės, jie patyrė daugiau antipatijos iš pagrindinio globėjo bei nepriežiūros, palyginus su tais, kurių narcistiniai asmenybės bruožai yra silpniau išreikšti. Šie rezultatai patvirtina ankstesnių tyrimų duomenis apie tai, jog narcistinių asmenybės bruožų turintys asmenys vaikystėje yra patyrę daugiau nepalankių vaikystės patirčių, taip pat ir emocinės prievartos (Neumann, 2017), emocinės nepriežiūros (Hengartner et al., 2013). Santykiai, paženklinanti tokiomis patirtimis, kaip šaipymasis, vaiko gėdinimas, žeminimas, kaltinimas, kritiškumas, kelia sumišimą, pyktį, norą pasitraukti iš santykio, smogia vaiko savosios vertės jausmui. Apleistumas kelia jausmą, jog esi nesvarbus ir nevertingas. Kad prisitaikytų gyventi tokioje aplinkoje, vaikas turi apsiginti nuo skausmo. Neretai kyla noras pasitraukti iš skausmą keliančio santykio arba įvairiais būdais ieškoti meilės, pavirtinimo, šilumos bandant kompensuoti emocinį badą. Noras gauti teigiamą atspindį apie save, jaustis svarbiu ir vertingu išlieka. Suaugęs žmogus, nepatyręs ką reiškia būti priimtu, vertingu ir saugiu santykiyje su kitu, gali pradėti naudoti tokias strategijas, kaip pasinėrimas į didybės fantazijas, savęs vaizdo pervertinimas, savęs aukštinimas kitų sąskaita (Pincus & Lukowitsky, 2010). Šias strategijas dažnai naudoja grandiozinio narcizmo bruožų turintys asmenys. Kritiškumas, savęs nuvertinimas pažeidžiamo narcizmo atveju tarsi atkartoja įvidintas ankstyvasias patirtis (Cramer, 2015), kuomet svarbi figūra tampa paties kritiškąja atmetančiąja dalimi, o palaikančios ir priimančios dalies dėl buvusių patirčių, deja, nepavyko susikurti.

Palyginus abiejų grupių mentalizacijos gebėjimus, matyti, kad asmenys, turintys stipriau

išreikštus narcistinius asmenybės bruožus, pasižymėjo silpnesniais gebėjimais suprasti savo vidines būsenas, norus, jausmus, ketinimus. Savęs vaizdas narcizmo atveju svyruoja nuo išpūstai didingo ir svarbaus iki menko ir beverčio, ir tai gali būti susiję su tuo, jog raidos kelyje asmuo neturėjo galimybės su meile, neatmetant nei stiprybių, nei silpnybių, būti pamatytas kito akimis (Robinson et al., 2018). Tad numanymai apie save gali likti netikslūs, sumišę. Tai patvirtina ir kitų tyrimų duomenys, kuomet narcistinių asmenybės bruožų turintys asmenys pasižymėjo mentalizacijos sutrikdymu, ir jų numanymas apie savo bei kitų psichines būsenas buvo per daug neužtikrintas arba per daug užtikrintas (Duval et al., 2018). Su savimi susijusią prastesnę mentalizaciją būtų galima sieti ir su atotrūkiu nuo tikrojo savęs, kai santykiyje su motina ar kitu pagrindiniu globėju buvo atspindimos ne vaiko vidinės būsenos (Fonagy et al., 2004), arba apskritai su sunkumais susigaudyti emociniame pasaulyje, taip pat ir savo (Jonason & Krause, 2013).

Tirtos grupės nesiskyrė į kitą nukreiptos mentalizacijos bei motyvacijos pažinti savo bei kitų vidinį pasaulį gebėjimais. Galima tik numanyti tokių rezultatų priežastis. Galbūt abiejose grupėse šie mentalizacijos gebėjimai buvo silpni arba pakankamai geri. Tyrime naudojamas mentalizacijos instrumentas to negali įvertinti. Įvairių rūšių smurto patyrimas, taip pat ir emocinio, gali ypač sustiprinti numanymą apie kitų psichines būsenas, kuomet vaikai išmoksta iš neverbalinių ženklų ar emocijų nuspėti galimai artėjančią grėsmę (Bateman & Fonagy, 2016), ir atvirkščiai – nerimą ar grėsmę keliančios situacijos gali sąlygoti sustingimą ir vengimą galvoti apie kitų ar savo vidines būsenas (Marissen et al., 2012). Tyrimo duomenys rodo nevienodą emocinio smurto patyrimo lygį tarp grupių, tad šiuo atveju galima galvoti, jog galbūt įvertinus kitų smurto rūšių patyrimą būtų įmanoma atsakyti į klausimą, kodėl tiek kito mentalizacija, tiek mentalizacijos motyvacija tirtose grupėse nesiskyrė. Neįvertintos liko ir prieraišumo patirtys, santykių modeliai, auklėjimas šeimoje. Vengimas pažinti kito psichines būsenas gali būti susijęs su numanymu apie kitą, kuris yra negatyvus. O tai gali būti susiję su baimingu ar atmetančiu suaugusiųjų prieraišumu (Bartholomew & Horowitz, 1991). Taigi, galima tik svarstyti apie galimas priežastis, tačiau šiems svarstymams pagrįsti trūksta papildomos informacijos.

4.2. Nepalankių emocijų vaikystės patirčių sąsajos su mentalizacijos gebėjimais

Daugiau įvairių psichologinio smurto patirčių, antipatijos ir nepriežiūros tirtose grupėse buvo susiję su prastesniais gebėjimais atpažinti savo jausmus, norus, ketinimus. Nepriklausomai nuo narcistinių bruožų išreikštumo, nepalankios emocinės vaikystės patirtys siejasi su silpnesne savęs mentalizacija. Kuo daugiau tokių patirčių asmuo yra turėjęs, tuo sunkiau jam gali būti suprasti save ir savo jausmus, norus, poreikius (MacIntosh, 2013). Savęs pažinimas, savo jausmų ir norų

įsisąmoninimas gerina emocinę būklę, yra psichinės sveikatos požymis ir, be abejonės, stiprina gebėjimą kurti ir išlaikyti sėkmingus tarpusavio santykius (Fonagy & Target, 2006). Taigi šie rezultatai patvirtina nepalankių vaikystės patirčių bei mentalizacijos ryšį ir šio ryšio svarbą asmenybės formavimesi bei platesniame psichikos sveikatos kontekste. Narcistinės asmenybės temoje jie pagrindžia teoriją apie tai, jog narcistinių bruožų asmenys turi sunkumų suvokti ir perteikti kitiems savo emocines reakcijas ar vidinį patyrimą (Ronningstam, 2005a), bei šių sunkumų kildinimą iš ankstyvųjų sąveikų.

Tiriant sąsajų ypatumus grupėse, matyti, jog stipriau išreikštų narcistinių asmenybės bruožų grupėje ne vien antipatija ir nepriežiūra, bet ir psichologinio smurto patyrimas, kuris pateikiamame klausimyne atsispindėjo per platų aktyvių neigiamų emocinių sąveikų su vaiku spektrą, buvo susijęs su prastesne į save nukreipta mentalizacija. Patiriant daugiau psichologinio smurto, neigiami patyrimai įsitvirtina, vėliau formuojasi neigiami atspindžiai apie save, kurie būdingi narcistinių asmenybės bruožų turintiems asmenims (Duval et al., 2018). Silpniau išreikštų narcistinės asmenybės bruožų grupėje buvo rastos sąsajos tarp patirtos nepriežiūros bei silpnescio gebėjimo atpažinti kitų psichines būsenas. Emocinės nepriežiūros patirtys atneša vidinį asmens, kaip neverto dėmesio, patyrimą (Lyddon & Sherry, 2001), susidaro tarsi emocinis vakuumas, kuomet gali iš tiesų būti neaišku, koks kitas asmuo yra, ir ką jis galvoja. Šios patirtys gali sąlygoti atmetantį suaugusiųjų prierašumo tipą, kuomet vengiama intymumo, kitų žmonių poreikis yra paneigiamas (Bartholomew, 1990). Patirta nepriežiūra mažina asmens gebėjimą susigaudyti santykiuose ir socialiniame pasaulyje bei gali būti susijusi su netiksliais kitų vaizdiniais arba vengimu įsitraukti į sąveikas apskritai.

Abiejose grupėse nebuvo rasta sąsajų tarp mentalizacijos motyvacijos ir nepalankių emocinių vaikystės patirčių. Taigi, nei mažesnis, nei didesnis nepalankių patirčių vaikystėje buvimas nebuvo susijęs su motyvacija pažinti savo ir kitų vidinį pasaulį. Manytina, jog su noru laisvai tyrinėti savo bei kitų būsenas labiau susijęs saugus prierašumas (Fonagy et al., 2004), todėl tai galėjo veikti mentalizacijos motyvacijos ir patirto smurto ryšį.

4.3. Nepalankių emocinių vaikystės patirčių sąsajos su narcistiniais asmenybės bruožais

Ryšio tarp nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir narcistinių asmenybės bruožų analizė atskleidė, jog daugiau nurodomo psichologinio smurto patirčių, psichologinio smurto pasikartojimas, didesnė antipatija bei nepriežiūra, patirta vaikystėje santykiuose su pagrindiniu globėju abiejose grupėse buvo reikšmingai susiję su pažeidžiamo narcizmo bruožais. Šie rezultatai patvirtina ankstesnių tyrimų duomenis apie tai, jog emocinė prievarta ar emocinė nepriežiūra susijusi su

narcistinės asmenybės bruožais (Afifi et al., 2011; Neumann, 2017). Tiesa, šie tyrimai neišskyrė narcistinių bruožų ypatumų sąsajose su psichologiniu smurtu, tačiau, anot Hoglund (1997), emocinė prievarta yra labiausiai susijusi su jautrumu, paslėptu grandioziškumu bei neadekvatumo patyrimu. Šiuos narcistinių bruožų ypatumus išryškina ir šio tyrimo rezultatai, kurie parodė, jog tarp narcistinio pažeidžiamumo bruožų ypatumų labiausiai su patirtu smurtu buvo susijusi nuvertinimo, o silpniau išreikštų narcistinių asmenybės bruožų grupėje – ir savęs slėpimo strategija. Savęs slėpimas ir nuvertinimas padeda išlaikyti distanciją bei gali apsaugoti nuo galimo atstūmimo ar įskaudinimo (Drozek & Unruh, 2020), taip pat savęs slėpimas atskleidžia svetimojo aš fenomeną narcistinės asmenybės problematikoje (Fonagy et al., 2004). Minėti ryšiai yra panašūs abiejose grupėse, tad ir čia stebimi bendrieji procesai, nepriklausomai nuo narcistinių bruožų asmenyje išreikštumo ar galimo skirstymo tarp geresnio ir prastesnio funkcionavimo.

Šio tyrimo rezultatai parodė ir tai, jog abiejose grupėse nebuvo rasta sąsajų tarp nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir grandiozinio narcizmo bruožų. Šie duomenys panašūs į Miller ir kitų (2010), kuomet šių sąsajų taip pat nebuvo aptikta. Tyrėjai taip pat, kaip ir šiame tyrime, rado grandioziškumo sąsajas su ypatingai aukšta saviverte ir polinkiu išnaudoti kitus. Šiame tyrime nurodoma aukštesnė savigarba siejosi su narcistinio grandioziškumo polinkiu išnaudoti kitus. Atrodo, pozityvus grandiozinio narcizmo savęs vaizdas susijęs su kitų išnaudojimu. Grandioziškumo sąsajų su nepalankiomis emocinėmis vaikystės patirtimis nebuvimą galimai paaiškintų šių patirčių neįsisąmoninimo stoka, tėvų idealizavimas, vaiko pervertinimo patirtys (Brummelman et al., 2015; Segrin et al., 2013), vaiko buvimas tėvų narcistiniu plėtiniu (Ronningstam, 2005a), kuomet tėvai, nepaisydami vaiko poreikių, juos ignoruodami, naudoja vaiką savo savigarbai palaikyti ir taip padaro nemenką psichologinę žalą jam. Taip pat šiame tyrime neįvertintas kitų rūšių smurtas ir bendras visų smurto rūšių poveikis bei jo sąsajos su grandioziškumu.

4.4. Mentalizacijos sąsajos su narcistiniais asmenybės bruožais

Mentalizacijos ir narcistinių asmenybės bruožų sąsajos tirtose grupėse buvo labai panašios. Išryškėjo šie bendrumai – prastesni mentalizacijos gebėjimai, sunkumai atpažinti savo bei kitų žmonių vidines būsenas buvo susiję su stipriau išreikštais pažeidžiamo narcizmo bruožais. Šie rezultatai patvirtina anksčiau gautus duomenis apie silpnesnius mentalizacijos gebėjimus sąsajose su narcistiniais asmenybės bruožais (Drozek & Unruh, 2020; Jonason & Krause, 2013; Marissen et al., 2012). Gautus rezultatus gali paaiškinti Duval ir kitų (2018) įvertinti pažeidžiamo narcizmo mentalizacijos sunkumai, kurie susiję su neužtikrintumu dėl savo ir kitų psichinių būsenų. Taip pat gauti rezultatai parodė, jog labiau išreikšti narcistinio grandioziškumo bruožai siejosi su geresniu

gebėjimu atpažinti kitų vidines būsenas. Šiuos rezultatus galima suprasti kaip polinkį pažinti kitus su tikslu juos išnaudoti savo savigarbai palaikyti (Miller et al., 2010). Kai kurie tyrėjai, kurie įvertino tokius mentalizacijos sutrikdymus, kaip per didelis užtikrintumas dėl psichinių būsenų ar per didelis neužtikrintumas, pastebi grandioziškumo sąsajas su per dideliu užtikrintumu dėl kitų psichinių būsenų (Duval et al., 2018), o pažeidžiamo narcizmo bruožus labiau sieja su neužtikrintumu dėl psichinių būsenų. Taigi paties asmens įsitikinimai apie tai, kaip jis gerai supranta ir susigauja kitų psichikoje, gali ir neatitikti realybės. Narcistinio grandioziškumo atveju kitų poelgių, intencijų interpretavimą gali nulemti prementalistinio funkcionavimo būsenos (Duval et al., 2018), kuomet asmuo perdėm įsitikinęs savo suvokimu, tiki savo įsivaizdavimais apie kitus. Savo tyrime autoriai taip pat įvertino tėvų vaidmens prisiėmimą, ir rado jo tiesioginį poveikį per dideliu užtikrintumui, numanant apie kitų psichines būsenas. Matyti kad silpnesni mentalizacijos gebėjimai arba netikslus numanymas apie psichines būsenas gali būti susiję su asmenybės patologija, narcistiniais asmenybės bruožais, rezultatai iškelia šių gebėjimų stiprinimo svarbą.

4.5. Mentalizacijos mediacinis vaidmuo tarp nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir narcistinių asmenybės bruožų

Analizė, siekianti atskleisti galimus kelius nuo nepalankių emocinių vaikystės patirčių link narcistinės asmenybės bruožų, parodė jog 36 % pažeidžiamo narcizmo duomenų sklaidos paaiškina emocinio smurto bei mentalizacijos poveikis. Emocinis smurtas per kito mentalizaciją prognozuoja pažeidžiamo narcizmo bruožus. Daugiau įvairių emocinio smurto patirčių vaikystėje prognozuoja silpnesnį gebėjimą numanyti apie kitų žmonių psichines būsenas, kuris prognozuoja didesnę pažeidžiamo narcizmo bruožų išreikštumą. Šis efektas sudarė 36 % viso efekto, o tai reiškia, kad į kitą nukreipta mentalizacija dalinai tarpininkauja ryšyje tarp emocinio smurto ir pažeidžiamo narcizmo bruožų. Šie rezultatai yra panašūs į esamų vos kelių tyrimų rezultatus. Viena jų mentalizacija tarpininkavo ryšyje tarp nepalankių vaikystės patirčių ir asmenybės sutrikimų (Chiesa & Fonagy, 2014). Tiesa, savo tyrime autoriai įtraukė visų rūšių smurtą, o tyrimo dalyvius pagal asmenybės sutrikimus skirstė į dvi – ribinio asmenybės sutrikimo bei kitų asmenybės sutrikimų – grupes. Vienintelis tyrimas, su kuriuo būtų galima glaudžiau palyginti gautus rezultatus, parodė, jog per didelis neužtikrintumas dėl savo bei kitų psichinių būsenų tarpininkauja ryšyje tarp emocinio smurto patyrimo vaikystėje ir pažeidžiamo narcizmo bruožų (Duval et al., 2018). Šiame tyrime dalyvavo paaugliai ir mentalizacijos gebėjimai buvo vertinami kitaip, tačiau jo rezultatai yra labai panašūs į rastus šiame tyrime. Kuomet vaikui svarbus asmuo artimuose santykiuose negeba parodyti ir atspindėti jo vidinių būsenų, nepriima jo subjektyvaus patyrimo, jį neigia arba atakuoja, asmuo išvysto menkesnį suvokimą apie savo psichines būsenas, o vėliau ir apie kitų. Tarpasmeniniuose

santykiuose gali kilti sunkumų, nes išorinis elgesys prasčiau susiejamas su vidinėmis būsenomis, sunkiau suprasti kito asmens poelgius, kaip turinčius prasmę ir tikslą arba sąlygotus tam tikrų jausmų.

Šio tyrimo rezultatai parodė tiesioginį ryšį tarp emocinio smurto vaikystėje ir pažeidžiamo narcizmo bruožų – daugiau emocinio smurto patirčių prognozavo didesnę pažeidžiamo narcizmo bruožų išreikštumą. Šie duomenys sutampa su Duval ir kitų (2018) tyrimo rezultatais. Taip pat šio tyrimo duomenis galima palyginti su Neumann (2017) gautais rezultatais, kuomet buvo rasta, jog emocinė prievarta prognozuoja narcistinę asmenybės sutrikimą. Emocinė prievarta buvo įtraukta ir į šio tyrimo emocinio smurto kintamąjį, analizuojant mediacinių ir kitų kelių modelius. Kiti tyrimai nerado tiesioginio ryšio tarp emocinio smurto ir narcistinių asmenybės bruožų, tačiau nustatė reikšmingas sąsajas tarp šių konstrukčių (Cohen et al., 2014; Lobbestael et al., 2010). Taigi šio tyrimo ir kiti negausūs duomenys rodo, jog vaiko žeminimas, kritika, jo poreikių ignoravimas, nepaisymas gali reikšmingai paveikti jo asmenybę, iškreipti jo suvokimą apie save, kelti nevertumo jausmą, norą trauktis iš artimų santykių, paslėpti tikrąjį save, o šie patyrimai sudaro asmens, turinčio narcistinio pažeidžiamumo bruožų vidinę realybę.

Analizuojant galimus takus nuo emocinio smurto vaikystėje patyrimo link narcistinio grandioziškumo, buvo rasta, jog 25 % narcistinio grandioziškumo duomenų sklaidos paaiškina emocinio smurto bei mentalizacijos poveikis. Emocinis smurtas per kito mentalizaciją prognozuoja grandiozinio narcizmo bruožus. Daugiau įvairių emocinio smurto patirčių vaikystėje prognozuoja prastesnę gebėjimą numanyti apie kitų žmonių norus, ketinimus, jausmus bei susieti juos su elgesiu, o šis silpnesnis gebėjimas prognozuoja didesnę grandioziškumo bruožų išreikštumą. Netiesioginis emocinio smurto efektas grandioziškumui per kito mentalizaciją sudarė 40 % viso efekto, o tai reiškia, kad gebėjimai numanyti apie kito žmogaus vidines būsenas dalinai tarpininkauja ryšyje tarp emocinio smurto, patirto vaikystėje, ir narcistinio grandioziškumo. Šie rezultatai panašūs į Duval ir kitų (2018) gautus duomenis, kai emocinio smurto vaikystėje patyrimas per neužtikrintumą dėl savo ir kitų psichinių būsenų prognozavo narcistinio grandioziškumo bruožus. Tyrėjai taip pat rado, jog kitas mentalizacijos dalmuo – per didelis užtikrintumas dėl savo ir kitų psichinių būsenų tiesiogiai prognozavo narcistinio grandioziškumo bruožus. Fonagy ir kitų (2016) teigimu, į kitą nukreiptos mentalizacijos sunkumai yra susiję tiek su per dideliu užtikrintumu, tiek su per dideliu neužtikrintumu dėl psichinių būsenų. Silpnesni numanymai apie kitų psichines būsenas grandiozinio narcizmo atveju gali kelti kitų, kaip neteisių, nesuteikiančių deramo pripažinimo vaizdinius.

Tyrimo rezultatai taip pat parodė tiesioginį patirto vaikystėje emocinio smurto ir grandiozinio narcizmo ryšį. Daugiau įvairių emocinio smurto patirčių vaikystėje prognozavo grandioziškumo bruožus suaugus. Duval ir kitų (2018) tyrimo rezultatai šio tiesioginio ryšio nenustatė, o taip pat nėra pakankamai duomenų, jog, išskyrus patvirtintas sąsajas tarp šių konstrukčių, tokio tiesioginio ryšio

būta. Dauguma tyrimų, nagrinėjančių smurto ir narcizmo sąsajas, neskirto narcizmo į atskiras dimensijas, matuoja daugelio smurto rūšių suminį poveikį (pvz., Keene & Epps, 2016; Nehrig et al., 2019). Nors šiame tyrime tiesioginis silpnas ryšys buvo rastas, už šio tyrimo ribų tokioms išvadoms formuluoti dar trūksta kitų empirinių duomenų pagrindimo.

Verta paminėti ir tai, jog šiame tyrime analizuojant prognostinius ryšius, į save nukreipta mentalizacija neturėjo tiesioginio ryšio su emociniu smurtu, nors jų tarpusavio sąsajos buvo reikšmingos. Geresnė į save nukreipta mentalizacija prognozavo didesnę grandiozinio narcizmo bruožų išreikštumą. Šie duomenys tarsi prieštarautų teorijai, nes teigiama, kad silpnosni mentalizacijos gebėjimai yra rizikos veiksnys, formuojantis asmenybės sutrikimams (Fonagy & Target, 2006). Tačiau šiuos rezultatus galėjo paveikti grandiozinio narcizmo per didelis užtikrintumas dėl savo psichinių būsenų. Šiai prielaidai patvirtinti arba atmesti reikėtų papildomo mentalizacijos matavimo instrumento, kurį naudojo kiti autoriai, tačiau šio tyrimo apimtis to nenumato.

4.6. Tyrimo ribotumai ir tolimesnių tyrimų galimybės

Šiame tyrime buvo įvertintas nepalankių emocinių vaikystės patirčių ryšys su narcistinės asmenybės bruožais. Ankstesni tyrimai paprastai nediferencijavo nepalankių vaikystės patirčių rūšių sąsajose su narcistinės asmenybės bruožais. Taip pat buvo įvertintos atskiros mentalizacijos dimensijos bei vertinami atskiri narcistinių asmenybės bruožų ypatumai. Privalumas ir tas, jog, užuot vertinus atskirus prognostinius ryšius, ryšiai ir keliai buvo analizuojami viename modelyje.

Tačiau šis tyrimas turi ir tam tikrų ribotumų. Jame buvo naudojama skerspjūvio tyrimo strategija, kuri negali visiškai nustatyti priežasties ir pasekmės ryšių. Nepalankios emocinės vaikystės patirtys buvo tiriamos retrospektyviai, tad asmens nurodomas patirtis galėjo veikti atmintis, jautrumas šioms patirtims, kiti veiksniai, kurie galėjo šiuos atsiminimus išryškinti arba prislopinti. Tyrimo rezultatai rodo, jog nagrinėjami konstruktai nepilnoje apimtyje paaiškina asmens narcistinius bruožus. Liko neįvertinti genetiniai, kitų smurto rūšių veiksniai, prierašumo, kitų disfunkcinių santykių vaidmuo. Šiame tyrime dalyvavo daugiau moterų nei vyrų, tad jo rezultatai negalėjo visiškai atspindėti šios grupės ypatumų.

Planuojant tolimesnius tyrimus, rekomenduojama įtraukti daugiau nepalankių vaikystės patirčių rūšių, taip pat instrumentus kitoms mentalizacijos dimensijoms matuoti. Verta išsamiau patyrinėti į save nukreiptos mentalizacijos ryšius su nepalankiomis vaikystės patirtimis ir narcistiniais asmenybės bruožais, įtraukiant per didelio užtikrintumo/neužtikrintumo matavimus. Turint omenyje narcistinės asmenybės polinkį slėpti savo tikrąjį „aš“, vertėtų naudoti specialias statistines procedūras, siekiant sumažinti pageidaujamumo efektą. Šis tyrimas buvo atliekamas bendroje asmenų populiacijoje,

rezultatai parodė, kad ir joje esama mokslui svarbių duomenų, kuriuos galima būtų panaudoti kuriant prevencines priemones. Klinikinės imties įtraukimas leistų labiau praplėsti esamas žinias bei pastebėti galimus specifinius ryšius bei sąveikas, kurių bendroje imtyje buvo galima neaptikti. Šie papildomi duomenys būtų svarbūs šalia prevencinių priemonių, planuojant būtinas intervencijas.

4.7. Praktinės rekomendacijos

Remiantis šio tyrimo rezultatais, planuojant prevencines priemones, ypatingą svarbą įgyja tėvų švietimas ir praktinių įgūdžių mokymas. Stiprinant sveikas sąveikas tarp tėvų ir jų vaikų, dėmesys turėtų būti kreipiamas į motinų, kitų globėjų mokymą apie jautrumą vaiko emocinėms būsenoms, jų atspindėjimo svarbą, mokymą reflektuoti savo patyrimą santykiyje su vaiku, savo būsenų supratimą ir mokymąsi jas atskirti nuo vaiko. Specialistai, dirbantys su šeima, turėtų atkreipti dėmesį į pačių globėjų galimai patirtas nepalankias emocijas ir kitas traumines patirtis, ir, esant būtinybei, nukreipti terapiniam darbui. Minėtos priemonės leistų sumažinti nepalankių emocijų vaikystės patirčių tikimybę bei leistų formuoti saugiam prierašumui.

Jei nepalankių emocijų vaikystės patirčių nepavyko išvengti, mentalizacijos gebėjimai gali tapti apsauginiu veiksniumi, siekiant išvengti narcistinės asmenybės patologijos. Tad nepaprastai svarbu stiprinti šiuos gebėjimus tiek tėvams auginantiems vaikus, tiek paaugliams, suaugusiems asmenims. Šie gebėjimai galėtų būti stiprinami planuojant trumpalaikes programas, taikant užduotis, skirtas lavinti numanomą apie kitų bei savo psichines būsenas (pvz., pateikiant tarpasmeninių sąveikų istorijas ir skatinant jas nagrinėti). Tokios užduotys gali būti taikomos ir grupinėse užsiėmimuose, nagrinėjant sąveikas, kylančias tarp dalyvių. Nagrinėjant situacines sąveikas, galima skatinti dalyvius pamąstyti apie tai, kaip asmuo jautėsi, kai pasielgė vienaip ar kitaip, ką jis tuo metu galvojo ir kokia buvo to asmens intencija. Taip pat galima skatinti dalyvius pranešti kitiems grupės dalyviams apie savo jausmus ir ketinimus, gilintis į savo vidines būsenas, kurios galėjo sąlygoti tam tikras reakcijas į kitus grupės dalyvius. Mentalizacija grįsta grupių ir individuali terapija, po truputį skinasi keliai Lietuvoje, tad šios terapijos metodų pritaikymas darbe su narcistinių asmenybės bruožų klientais būtų didžiulis privalumas. Taigi svarbu ruošti kvalifikuotus šios srities specialistus.

5. IŠVADOS

1. Asmenys, turintys stipriau išreikštus narcistinės asmenybės bruožus, palyginus su turinčiais silpniau išreikštus narcistinės asmenybės bruožus, vaikystėje patyrė daugiau įvairaus psichologinio smurto santykyje su motina ar jos vaidmenį atlikusiu asmeniu, šios patirtys buvo dažnesnės, jie taip pat patyrė daugiau antipatijos ir nepriežiūros;
2. Asmenų, turinčių stipriau išreikštus narcistinės asmenybės bruožus, palyginus su turinčiais silpniau išreikštus narcistinės asmenybės bruožus, bendri mentalizacijos gebėjimai ir gebėjimai numanyti apie savo jausmus, norus, ketinimus bei susieti su elgesiu buvo prastesni;
3. Daugiau įvairių psichologinio smurto patirčių, antipatijos ir nepriežiūros vaikystėje buvo susiję su prastesniu gebėjimu atpažinti savo vidines būsenas;
4. Daugiau įvairių psichologinio smurto patirčių, dažnesnis jų atsikartojimas, didesnė antipatija ir nepriežiūra, patirta vaikystėje santykyje su motina ar kitu pagrindiniu globėju, buvo susiję su stipriau išreikštais narcistinio pažeidžiamumo bruožais;
5. Narcistinis pažeidžiamumas buvo susijęs su sunkumais suprasti ir numanyti apie savo bei kitų žmonių vidines būsenas, narcistinis grandioziškumas – su geresne į kitą nukreipta mentalizacija;
6. Mentalizacija iš dalies veikė kaip tarpininkas patirto vaikystėje emocinio smurto ir grandiozinio bei pažeidžiamo narcizmo bruožų ryšyje: daugiau įvairių emocinio smurto patirčių prognozavo silpnesnį gebėjimą numanyti apie kito asmens vidines būsenas, kuris prognozavo didesnę narcistinio grandioziškumo bei pažeidžiamumo bruožų išreikštumą;
7. Patirtas vaikystėje emocinis smurtas tiesiogiai prognozavo narcistinio pažeidžiamumo ir grandioziškumo bruožus suaugusiųjų amžiuje.

LITERATŪRA

- Abeyta, A. A., Routledge, C., & Sedikides, C. (2017). Material meaning: Narcissists gain existential benefits from extrinsic goals. *Social Psychological and Personality Science*, 8(2), 219–228. <https://doi.org/10.1177/1948550616667618>
- Adler, A., Gervinskaitė-Paulaitienė, L., Čekuolienė, D., & Barkauskienė, R. (2021). Childhood maltreatment and adolescents' externalizing problems: mentalization and aggression justification as mediators. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 30(1), 54–69. doi: 10.1080/10926771.2020.1783733
- Afifi, T. O., Mather, A., Boman, J., Fleisher, W., Enns, M. W., MacMillan, H., & Sareen, J. (2011). Childhood adversity and personality disorders: results from a nationally representative population-based study. *Journal of Psychiatric Research*, 45(6), 814–822. doi: 10.1016/j.jpsychires.2010.11.008
- Ahmadi, V., Ahmadi, S., Honarmand, M. M., Zargar, Y., Arshadi, N., & Mirshekar, S. (2013). The relationships between attachment styles and narcissism among students of Shahid Chamran University in Iran. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 84, 215–218. doi: 10.1016/j.sbspro.2013.06.537
- Ainsworth, M., Blehar, M., & Waters, E. (1979). *Patterns of attachment: A Psychological Study Of The Strange Situation*. Psychology Press. <https://doi.org/10.4324/9780203758045>
- Allen, J. G., Fonagy, P., & Bateman, A. W. (2008). *Mentalizing in clinical practice*. American Psychiatric Pub.
- Ansell, E. B. (2006). An integrative two-dimensional model of adaptive and maladaptive narcissism. *114th Annual Convention of the American Psychological Association, New Orleans, LA*.
- APA. (2013). American Psychiatric Association, 2013. Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.). *American Journal of Psychiatry*. <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596.744053>
- Baker, A. J. L. (2009). Adult recall of childhood psychological maltreatment: Definitional strategies and challenges. *Children and Youth Services Review*, 31(7), 703–714. doi: 10.1016/j.chilyouth.2009.03.001
- Bakermans-Kranenburg, M. J., & van IJzendoorn, M. H. (2009). The first 10,000 Adult Attachment Interviews: Distributions of adult attachment representations in clinical and non-clinical groups. *Attachment & Human Development*, 11(3), 223–263. doi: 10.1080/14616730902814762.

- Bartholomew, K. (1990). Avoidance of intimacy: An attachment perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*, 7(2), 147–178. <https://doi.org/10.1177/0265407590072001>
- Bartholomew, K., & Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: a test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(2), 226-244. doi:10.1037/0022-3514.61.2.226
- Bateman, A., & Fonagy, P. (2016). *Mentalization-based treatment for personality disorders: a practical guide*. Oxford University Press.
- Bateman, A. W., & Fonagy, P. (2012). *Handbook of mentalizing in mental health practice*. American Psychiatric Pub.
- Battle, C. L., Shea, M. T., Johnson, D. M., Yen, S., Zlotnick, C., Zanarini, M. C., Sanislow, C. A., Skodol, A. E., Gunderson, J. G., & Grilo, C. M. (2004). Childhood maltreatment associated with adult personality disorders: findings from the Collaborative Longitudinal Personality Disorders Study. *Journal of Personality Disorders*, 18(2), 193–211. doi: 10.1521/pedi.18.2.193.32777.
- Beeghly, M., & Cicchetti, D. (1994). Child maltreatment, attachment, and the self system: Emergence of an internal state lexicon in toddlers at high social risk. *Development and Psychopathology*, 6(1), 5–30. doi:10.1017/S095457940000585X
- Bergmann, M. S. (1984). The legend of Narcissus. *American Imago*, 41(4), 389–411. Paimta iš: <http://www.jstor.org/stable/26303609>
- Bernstein, D. P., Fink, L., Handelsman, L., & Foote, J. (1998). *Childhood Trauma Questionnaire: A retrospective self-report manual*. San Antonio, TX: The Psychological Corporation.
- Bifulco, A., Bernazzani, O., Moran, P. M., & Jacobs, C. (2005). The childhood experience of care and abuse questionnaire (CECA. Q): validation in a community series. *British Journal of Clinical Psychology*, 44(4), 563–581. doi: 10.1348/014466505X35344.
- Bottos, S., & Nilsen, E. S. (2014). The cross-generational effects of maternal maltreatment histories: Implications for children’s mentalizing development. *Child Abuse & Neglect*, 38(6), 1094–1105. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2014.02.012>
- Bowlby, J. (1977). The making and breaking of affectional bonds. I. Aetiology and psychopathology in the light of attachment theory. An expanded version of the Fiftieth Maudsley Lecture, delivered before the Royal College of Psychiatrists, 19 November 1976. *The British Journal of Psychiatry: The Journal of Mental Science*, 130, 201–210. doi: 10.1192/bjp.130.3.201.
- Bowlby, J. (1982). Attachment and loss. In *Attachment and loss. Vol. 1. Attachment*. Basic Books.
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. Basic

books.

- Brassard, M. R., & Donovan, K. L. (2006). Defining psychological maltreatment. In M. M. Feerick, J. F. Knutson, P. K. Trickett, & S. M. Flanzer (Eds.), *Child abuse and neglect: Definitions, classifications, and a framework for research* (pp. 151–197). Paul H Brookes Publishing Co.
- Broucek, F. (1982). Shame and its relationship to early narcissistic developments. *International Journal of Psycho-Analysis*, *63*, 369–378. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8341.1984.tb02580.x>
- Brummelman, E., Thomaes, S., Nelemans, S. A., Orobio de Castro, B., & Bushman, B. J. (2015). My child is God's gift to humanity: Development and validation of the Parental Overvaluation Scale (POS). *Journal of Personality and Social Psychology*, *108*(4), 665-679. doi: 10.1037/pspp0000012
- Brüne, M., Walden, S., Edel, M.-A., & Dimaggio, G. (2016). Mentalization of complex emotions in borderline personality disorder: The impact of parenting and exposure to trauma on the performance in a novel cartoon-based task. *Comprehensive Psychiatry*, *64*, 29–37. doi: 10.1016/j.comppsy.2015.08.003.
- Bursten, B. (1973). Some narcissistic personality types. *International Journal of Psycho-Analysis*, *54*, 287–300.
- Cai, H., & Luo, Y. L. L. (2018). Distinguishing between adaptive and maladaptive narcissism. In A. D. Hermann, A.B. Brunell, J. D. Foster (Eds.), *Handbook of trait narcissism* (pp. 97–104). Springer.
- Campbell, W. K., Reeder, G. D., Sedikides, C., & Elliot, A. J. (2000). Narcissism and comparative self-enhancement strategies. *Journal of Research in Personality*, *34*(3), 329–347. doi:10.1006/jrpe.2000.2282
- Chiesa, M., & Fonagy, P. (2014). Reflective function as a mediator between childhood adversity, personality disorder and symptom distress. *Personality and Mental Health*, *8*(1), 52-66. <https://doi.org/10.1002/pmh.1245>
- Cohen, J. (1988), *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*, 2nd Edition. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- Cohen, L. J., Tanis, T., Bhattacharjee, R., Nesci, C., Halmi, W., & Galynker, I. (2014). Are there differential relationships between different types of childhood maltreatment and different types of adult personality pathology? *Psychiatry Research*, *215*(1), 192–201. doi:10.1016/j.psychres.2013.10.036.
- Cramer, P. (2015). Adolescent parenting, identification, and maladaptive narcissism. *Psychoanalytic Psychology*, *32*(4), 559 –579. <https://doi.org/10.1037/a0038966>
- Crittenden, P. M. (1985). Maltreated infants: Vulnerability and resilience. *Journal of Child*

- Psychology and Psychiatry*, 26(1), 85–96. doi: 10.1111/j.1469-7610.1985.tb01630.x.
- Dickinson, K. A., & Pincus, A. L. (2003). Interpersonal analysis of grandiose and vulnerable narcissism. *Journal of Personality Disorders*, 17(3), 188–207.
<https://doi.org/10.1521/pedi.17.3.188.22146>
- Dimitrijević, A., Hanak, N., Altaras Dimitrijević, A., & Jolić Marjanović, Z. (2018). The Mentalization Scale (MentS): A Self-Report Measure for the Assessment of Mentalizing Capacity. *Journal of Personality Assessment*, 100(3), 268–280.
<https://doi.org/10.1080/00223891.2017.1310730>
- Drozek, R. P., & Unruh, B. T. (2020). Mentalization-based treatment for pathological narcissism. *Journal of Personality Disorders*, 34(Supplement), 177–203. doi: 10.1521/pedi.2020.34.supp.177.
- Duval, J., Ensink, K., Normandin, L., & Fonagy, P. (2018). Mentalizing mediates the association between childhood maltreatment and adolescent borderline and narcissistic personality traits. *Adolescent Psychiatry*, 8(3), 156–173. <https://doi.org/10.2174/2210676608666180829095455>
- Ensink, K., Chrétien, S., Normandin, L., Begin, M., Daigle, D., & Fonagy, P. (2017). Pathological narcissism in adolescents: relationships with childhood maltreatment and internalizing and externalizing difficulties. *Adolescent Psychiatry*, 7(4), 300–314. doi : 10.2174/2210676608666180119165731
- Fonagy, P. (2002). *Understanding of mental states, mother-infant interaction and the development of the self*. American Psychiatric Publishing.
- Fonagy, P., Bateman, A., & Bateman, A. (2011). The widening scope of mentalizing: A discussion. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 84(1), 98–110.
<https://doi.org/10.1111/j.2044-8341.2010.02005.x>
- Fonagy, P., & Bateman, A. W. (2007). Mentalizing and borderline personality disorder. *Journal of Mental Health*, 16(1), 83–101. <https://doi.org/10.1080/09638230601182045>
- Fonagy, P., Gergely, G., & Jurist, E. L. (2004). *Affect Regulation, Mentalization and the Development of the Self*. Karnac Books.
- Fonagy, P., Leigh, T., Steele, M., Steele, H., Kennedy, R., Mattoon, G., Target, M., & Gerber, A. (1996). The relation of attachment status, psychiatric classification, and response to psychotherapy. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.64.1.22>
- Fonagy, P., & Luyten, P. (2018). Attachment, mentalizing, and the self. In W. J. Livesley & R. Larstone (Eds.). *Handbook of Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment* (pp. 123–135). Guilford Publications.
- Fonagy, P., Luyten, P., Moulton-Perkins, A., Lee, Y. W., Warren, F., Howard, S., Ghinai, R., Fearon,

- P., & Lowyck, B. (2016). Development and validation of a self-report measure of mentalizing: The reflective functioning questionnaire. *PLoS ONE*, *11*(7), 1–28.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0158678>
- Fonagy, P., Steele, M., Steele, H., Leigh, T., Kennedy, R., Mattoon, G., & Target, M. (1995). Attachment, the reflective self, and borderline states: The predictive specificity of the Adult Attachment Interview and pathological emotional development. In S. Goldberg, R. Muir, & J. Kerr (Eds.), *Attachment theory: Social, developmental, and clinical perspectives* (pp. 233–278). Analytic Press, Inc.
- Fonagy, P., & Target, M. (1996). Playing with reality: I. Theory of mind and the normal development of psychic reality. *International Journal of Psycho-Analysis*, *77*, 217–233. Paimta iš: <https://crecedu.pe/wp-content/uploads/2019/10/Playin-with-reality-I.pdf>
- Fonagy, P., & Target, M. (2005). Some reflections on the therapeutic action of psychoanalytic therapy. In J.S. Auerbach, K.N. Levy, & C.E. Schaffer (Eds.), *Relatedness, Self-Definition and Mental Representation* (pp. 191–212). Routledge:Taylor & Francis Group.
- Fonagy, P., & Target, M. (2006). The mentalization-focused approach to self pathology. *Journal of Personality Disorders*, *20*(6), 544–576. doi: 10.1521/pedi.2006.20.6.544.
- Fossati, A., Acquarini, E., Feeney, J. A., Borroni, S., Grazioli, F., Giarolli, L. E., Franciosi, G., & Maffei, C. (2009). Alexithymia and attachment insecurities in impulsive aggression. *Attachment & Human Development*, *11*(2), 165–182. doi: 10.1080/14616730802625235.
- Fossati, A., Feeney, J., Maffei, C., & Borroni, S. (2011). Does mindfulness mediate the association between attachment dimensions and borderline personality disorder features? A study of Italian non-clinical adolescents. *Attachment & Human Development*, *13*(6), 563–578
- Foster, J. D., Campbell, W. K., & Twenge, J. M. (2003). Individual differences in narcissism: Inflated self-views across the lifespan and around the world. *Journal of Research in Personality*, *37*(6), 469–486. [https://doi.org/10.1016/S0092-6566\(03\)00026-6](https://doi.org/10.1016/S0092-6566(03)00026-6)
- Griffin, D. W., & Bartholomew, K. (1994). Models of the self and other: Fundamental dimensions underlying measures of adult attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, *67*(3), 430. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.3.430>
- Grover, K. E., Carpenter, L. L., Price, L. H., Gagne, G. G., Mello, A. F., Mello, M. F., & Tyrka, A. R. (2007). The relationship between childhood abuse and adult personality disorder symptoms. *Journal of Personality Disorders*, *21*(4), 442–447. doi: 10.1521/pedi.2007.21.4.442.
- Hazan, C., & Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, *52*(3), 511–524. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.3.511>

- Hengartner, M. P., Ajdacic-Gross, V., Rodgers, S., Müller, M., & Rössler, W. (2013). Childhood adversity in association with personality disorder dimensions: new findings in an old debate. *European Psychiatry, 28*(8), 476–482. doi: 10.1016/j.eurpsy.2013.04.004.
- Herman, J. L. (2015). *Trauma and recovery: The aftermath of violence--from domestic abuse to political terror*. Hachette: UK.
- Hoglund, C. L. (1997). *Narcissistic features, shame, anger and gender differences in adults exposed to emotionally abusive family environments*. University of Wyoming.
- Johnson, J. G., Cohen, P., Brown, J., Smailes, E. M., & Bernstein, D. P. (1999). Childhood maltreatment increases risk for personality disorders during early adulthood. *Archives of General Psychiatry, 56*(7), 600–606. doi: 10.1001/archpsyc.56.7.600.
- Johnson, J. G., Cohen, P., Smailes, E. M., Skodol, A. E., Brown, J., & Oldham, J. M. (2001). Childhood verbal abuse and risk for personality disorders during adolescence and early adulthood. *Comprehensive Psychiatry, 42*(1), 16–23. doi: 10.1053/comp.2001.19755.
- Jonason, P. K., & Krause, L. (2013). The emotional deficits associated with the Dark Triad traits: Cognitive empathy, affective empathy, and alexithymia. *Personality and Individual Differences, 55*(5), 532–537. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2013.04.027>
- Kalmakis, K. A., & Chandler, G. E. (2014). Adverse childhood experiences: towards a clear conceptual meaning. *Journal of Advanced Nursing, 70*(7), 1489–1501. doi: 10.1111/jan.12329.
- Keene, A. C., & Epps, J. (2016). Childhood physical abuse and aggression: Shame and narcissistic vulnerability. *Child Abuse & Neglect, 51*, 276–283. doi: 10.1016/j.chiabu.2015.09.012.
- Kerig, P. K., Ludlow, A., & Wenar, C. (2012). The developmental psychopathology approach. In *Developmental Psychopathology: From Infancy through Adolescence* (pp.1–33). McGraw-Hill
- Kernberg, O. F. (1998). Pathological narcissism and narcissistic personality disorder: Theoretical background and diagnostic classification. In E. F. Ronningstam (Ed.), *Disorders of narcissism: Diagnostic, clinical, and empirical implications* (pp. 29–51). American Psychiatric Association.
- Kohut, H. (1977). *The Restoration of the Self*. New York: Int. Univ. Press.
- Lecours, S., Stein, H., Tremblay, L.-M., Target, M., Fonagy, P., Bouchard, M.-A., & Schachter, A. (2008). Mentalization in adult attachment narratives: Reflective functioning, mental states, and affect elaboration compared. *Psychoanalytic Psychology, 25*(1), 47–66. <https://doi.org/10.1037/0736-9735.25.1.47>
- Leunissen, J. M., Sedikides, C., Wildschut, T., & Back, M. (2017). Why narcissists are unwilling to apologize: The role of empathy and guilt. *European Journal of Personality, 31*(4), 385–403. <https://doi.org/10.1002/per.2110>

- Levy, K. N. (2005). The implications of attachment theory and research for understanding borderline personality disorder. *Development and Psychopathology, 17*(4), 959–986. doi: 10.1017/s0954579405050455.
- Levy, K. N., & Blatt, S. J. (1999). Attachment theory and psychoanalysis: Further differentiation within insecure attachment patterns. *Psychoanalytic Inquiry, 19*(4), 541–575. <https://doi.org/10.1080/07351699909534266>
- Levy, K. N., Ellison, W. D., & Reynoso, J. S. (2011). A historical review of narcissism and narcissistic personality. In W. K. Campbell & J. D. Miller (Eds.), *The handbook of narcissism and narcissistic personality disorder: Theoretical approaches, empirical findings, and treatments* (pp. 3–13). John Wiley & Sons, Inc.
- Levy, K. N., Johnson, B. N., Clouthier, T. L., Scala, J., & Temes, C. M. (2015). An attachment theoretical framework for personality disorders. *Canadian Psychology/Psychologie Canadienne, 56*(2), 197–207. <https://doi.org/10.1037/cap0000025>
- Li, E. T., Carracher, E., & Bird, T. (2020). Linking childhood emotional abuse and adult depressive symptoms: the role of mentalizing incapacity. *Child Abuse & Neglect, 99*, 104253.
- Lieberman, M. D. (2007). Social cognitive neuroscience: a review of core processes. *Annual Review of Psychology, 58*, 259–289. doi: 10.1146/annurev.psych.58.110405.085654.
- Lobbestael, J., Arntz, A., & Bernstein, D. P. (2010). Disentangling the relationship between different types of childhood maltreatment and personality disorders. *Journal of Personality Disorders, 24*(3), 285–295. doi: 10.1521/pedi.2010.24.3.285.
- Lumley, M. N., & Harkness, K. L. (2009). Childhood maltreatment and depressotypic cognitive organization. *Cognitive Therapy and Research, 33*(5), 511–522. <https://doi.org/10.1007/s10608-009-9257-7>
- Luo, Y. L. L., Cai, H., Sedikides, C., & Song, H. (2014). Distinguishing communal narcissism from agentic narcissism: A behavior genetics analysis on the agency–communion model of narcissism. *Journal of Research in Personality, 49*, 52–58. doi: 10.1016/j.jrp.2014.01.001
- Luyten, P., Fonagy, P., Lowyck, B., & Vermote, R. (2012). Assessment of mentalization. In A. W. Bateman & P. Fonagy (Eds.), *Handbook of mentalizing in mental health practice* (pp. 43–65). American Psychiatric Publishing, Inc.
- Lyddon, W. J., & Sherry, A. (2001). Developmental personality styles: An attachment theory conceptualization of personality disorders. *Journal of Counseling & Development, 79*(4), 405–414. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.2001.tb01987.x>
- Lyons-Ruth, K., Bronfman, E., & Parsons, E. (1999). Maternal frightened, frightening, or atypical behavior and disorganized infant attachment patterns. In L.S. Liben (Ed.), *Monographs of the*

- Society for Research in Child Development* (pp. 67–96). <https://doi.org/10.1111/1540-5834.00034>
- MacIntosh, H. B. (2013). Mentalizing and its role as a mediator in the relationship between childhood experiences and adult functioning: Exploring the empirical evidence. *Psihologija*, 46(2), 193–212. doi: 10.2298/PSI1302193M
- Mahoney, M. J. (1991). *Human change processes: The scientific foundations of psychotherapy*. Basic Books.
- Main, M., & Solomon, J. (1990). Procedures for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth Strange Situation. In M. T. Greenberg, D. Cicchetti, & E. M. Cummings (Eds.), *Attachment in the preschool years: Theory, research, and intervention* (pp. 121–160). University of Chicago Press.
- Malda-Castillo, J., Browne, C., & Perez-Algorta, G. (2019). Mentalization-based treatment and its evidence-base status: A systematic literature review. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 92(4), 465–498. <https://doi.org/10.1111/papt.12195>
- Marissen, M. A. E., Deen, M. L., & Franken, I. H. A. (2012). Disturbed emotion recognition in patients with narcissistic personality disorder. *Psychiatry Research*, 198(2), 269–273.
- Masterson, J. F. (1993). *The emerging self: A developmental, self, and object relations approach to the treatment of the closet narcissistic disorder of the self*. Psychology Press.
- Maxwell, K., & Huprich, S. (2014). Retrospective reports of attachment disruptions, parental abuse and neglect mediate the relationship between pathological narcissism and self-esteem. *Personality and Mental Health*, 8(4), 290–305. doi: 10.1002/pmh.1269.
- McWilliams, N. (2011). *Psychoanalytic diagnosis: Understanding personality structure in the clinical process*. Guilford Press.
- Meyer, B., & Pilkonis, P. A. (2012). Attachment Theory and Narcissistic Personality Disorder. In W. K. Campbell & J. D. Miller (Eds.), *The handbook of narcissism and narcissistic personality disorder: Theoretical approaches, empirical findings, and treatments* (pp. 434–444). John Wiley & Sons, Inc.
- Miller, J. D. & Campbell, W. K. (2008). Comparing clinical and social-personality conceptualizations of narcissism. *Journal of Personality*, 76(3), 449–476. doi: 10.1111/j.1467-6494.2008.00492.x.
- Miller, J. D., Dir, A., Gentile, B., Wilson, L., Pryor, L. R., & Campbell, W. K. (2010). Searching for a vulnerable dark triad: Comparing factor 2 psychopathy, vulnerable narcissism, and borderline personality disorder. *Journal of Personality*, 78(5), 1529–1564. doi: 10.1111/j.1467-6494.2010.00660.x.
- Nehrig, N., Ho, S. S. M., & Wong, P. S. (2019). Understanding the Selfobject Needs Inventory: Its

- relationship to narcissism, attachment, and childhood maltreatment. *Psychoanalytic Psychology*, 36(1), 53–63. <https://doi.org/10.1037/pap0000182>
- Neumann, E. (2017). Emotional abuse in childhood and attachment anxiety in adult romantic relationships as predictors of personality disorders. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 26(4), 430–443. <https://doi.org/10.1080/10926771.2017.1299826>
- Otway, L. J., & Vignoles, V. L. (2006). Narcissism and childhood recollections: A quantitative test of psychoanalytic predictions. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32(1), 104–116.
- Pakalniškienė, V. (2012). *Tyrimo ir įvertinimo priemonių patikimumo ir validumo nustatymas. Metodinė Priemonė*. Vilnius: VU Leidykla
- Pincus, A. L., Ansell, E. B., Pimentel, C. A., Cain, N. M., Wright, A. G. C., & Levy, K. N. (2009). Initial Construction and Validation of the Pathological Narcissism Inventory. *Psychological Assessment*, 21(3), 365–379. <https://doi.org/10.1037/a0016530>
- Pincus, A. L., & Lukowitsky, M. R. (2010). Pathological narcissism and narcissistic personality disorder. *Annual Review of Clinical Psychology*, 6, 421–446. <https://doi.org/10.1146/annurev.clinpsy.121208.131215>
- Popper, M. (2002). Narcissism and attachment patterns of personalized and socialized charismatic leaders. *Journal of Social and Personal Relationships*, 19(6), 797–809. <https://doi.org/10.1177/0265407502196004>
- Quek, J., Newman, L. K., Bennett, C., Gordon, M. S., Saeedi, N., & Melvin, G. A. (2017). Reflective function mediates the relationship between emotional maltreatment and borderline pathology in adolescents: A preliminary investigation. *Child Abuse & Neglect*, 72, 215–226. doi: 10.1016/j.chiabu.2017.08.008.
- Reynolds, E. K., & Lejuez, C. W. (2011). Narcissism in the DSM. In W. K. Campbell & J. D. Miller (Eds.), *The handbook of narcissism and narcissistic personality disorder: Theoretical approaches, empirical findings, and treatments* (pp.14-21). John Wiley & Sons, Inc.
- Robinson, P., Skårderud, F., & Sommerfeldt, B. (2018). *Hunger: Mentalization-based Treatments for Eating Disorders*. Springer.
- Rohmann, E., Neumann, E., Herner, M. J., & Bierhoff, H.-W. (2012). Grandiose and vulnerable narcissism: Self-construal, attachment, and love in romantic relationships. *European Psychologist*, 17(4), 279–290. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000100>
- Ronningstam, E. (2005a). *Identifying and understanding the narcissistic personality*. Oxford University Press.
- Ronningstam, E. (2005b). Narcissistic Personality Disorder: A Review. In M. Maj, H. S. Akiskal, J. E. Mezzich, & A. Okasha (Eds.), *Personality Disorders*, Vol. 8, (pp. 277–348). Wiley & Sons.

- Ryan, K. M., Weikel, K., & Sprechini, G. (2008). Gender differences in narcissism and courtship violence in dating couples. *Sex Roles, 58*(11–12), 802–813. doi: 10.1007/s11199-008-9403-9
- Schoenleber, M., Roche, M. J., Wetzel, E., Pincus, A. L., & Roberts, B. W. (2015). Development of a brief version of the Pathological Narcissism Inventory. *Psychological Assessment, 27*(4), 1520–1526. <https://doi.org/10.1037/pas0000158>
- Segrin, C., Woszidlo, A., Givertz, M., & Montgomery, N. (2013). Parent and child traits associated with overparenting. *Journal of Social and Clinical Psychology, 32*(6), 569–595. <https://doi.org/10.1521/jscp.2013.32.6.569>
- Simon, R. I. (2002). Distinguishing trauma-associated narcissistic symptoms from posttraumatic stress disorder: A diagnostic challenge. *Harvard Review of Psychiatry, 10*(1), 28–36. doi: 10.1080/10673220216206.
- Smith, N., Lam, D., Bifulco, A., & Checkley, S. (2002). Childhood experience of care and abuse questionnaire (CECA. Q). *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 37*(12), 572–579. doi:10.1007/s00127-002-0589-9
- Sroufe, L. A., Egeland, B., & Kreutzer, T. (1990). The fate of early experience following developmental change: Longitudinal approaches to individual adaptation in childhood. *Child Development, 61*(5), 1363–1373. doi: 10.1111/j.1467-8624.1990.tb02867.x.
- Stein, H., Fonagy, P., Wheat, K., Kipp, M., & Gerber J, A. (2004). Does mentalizing capacity mediate the relationship between developmental adversity and adult social functioning? *Journal of the American Psychoanalytic Association, 52*(4), 1217–1221.
- Myers, J. E. B., Berliner, L., Briere, J., Hendrix, C. T., Jenny, C., & Reid T. A. (2002). *The APSAC handbook on child maltreatment*, 2nd ed. Sage Publications, Inc.
- van Schie, C. C., van Harmelen, A.-L., Hauber, K., Boon, A., Crone, E. A., & Elzinga, B. M. (2017). The neural correlates of childhood maltreatment and the ability to understand mental states of others. *European Journal of Psychotraumatology, 8*(1), 1272788. <https://doi.org/10.1080/20008198.2016.1272788>
- Vernon, P. A., Villani, V. C., Vickers, L. C., & Harris, J. A. (2008). A behavioral genetic investigation of the Dark Triad and the Big 5. *Personality and Individual Differences, 44*(2), 445–452. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2007.09.007>
- Watson, P. J. (2005). Complexity of narcissism and a continuum of self-esteem regulation. *Personality Disorders, 336–338*.
- Winnicott, D. W. (2013). *Collected papers: Through paediatrics to psychoanalysis*. Routledge.
- Wolfe, D. A., & McIsaac, C. (2011). Distinguishing between poor/dysfunctional parenting and child emotional maltreatment. *Child Abuse & Neglect, 35*(10), 802–813. doi:10.1016/j.chiabu.2010.12.009.

PRIEDAI

1 priedas. Tyrimo dalyvių demografiniai duomenys

	Visi dalyviai	AN grupė	ŽN grupė
	<i>N</i> (%)	<i>n</i> (%)	<i>n</i> (%)
Tyrimo dalyvių skaičius	508	263	245
Amžius, <i>M</i> (<i>SD</i>)	35,63 (10,66)	32,67 (9,37)	38,81 (11,05)
Lytis, vyrai / moterys	112(22) / 396(78)	58(22,1) / 205(77,9)	54(22) / 191(78)
Gyvenamoji vieta:			
<i>miestas</i>	409 (80,5)	211 (80,2)	198 (80,8)
<i>miestelis</i>	51 (10)	29 (11)	22 (9)
<i>kaimas</i>	36 (7,1)	13 (4,9)	23 (9,4)
<i>kita</i>	12 (2,4)	10 (3,8)	2 (0,8)
Šeiminė padėtis:			
<i>nevedęs/netekėjusi</i>	157 (30,9)	99 (37,6)	58 (23,7)
<i>vedęs/ištekėjusi</i>	223 (43,9)	98 (37,3)	125 (51)
<i>gyvena partnerystėje</i>	81 (15,9)	49 (18,6)	32 (13,1)
<i>išsiskyres (-usi)</i>	31 (6,1)	9 (3,4)	22 (9)
<i>našlys (-ė)</i>	6 (1,2)	3 (1,1)	3 (1,2)
Išsilavinimas:			
<i>vidurinis</i>	37 (7,3)	28 (10,6)	9 (3,7)
<i>profesinis</i>	20 (3,9)	10 (3,8)	10 (4,1)
<i>aukštesnysis</i>	19 (3,7)	5 (1,9)	14 (5,7)
<i>nebaigtas aukštasis</i>	31 (6,1)	16 (6,1)	15 (6,1)
<i>aukštasis neuniversitetinis</i>	52 (10,2)	25 (9,5)	27 (11)
<i>aukštasis universitetinis</i>	349 (68,7)	179 (68,1)	170 (69,4)
Dabartinė veikla:			
<i>dirba</i>	360 (70,9)	177 (67,3)	183 (74,7)
<i>nedirba</i>	41 (8,1)	20 (3,6)	21 (8,6)
<i>studijuoja universitete</i>	56 (11)	37 (14,1)	19 (7,8)
<i>dirba ir studijuoja</i>	35 (6,9)	19 (7,2)	16 (6,5)
<i>mokosi kitur</i>	16 (3,2)	10 (3,8)	6 (2,4)
Iki pilnametystės augo:			
<i>su abiem tėvais</i>	352 (69,3)	185 (70,3)	167 (68,2)
<i>išsiskyrusioje šeimoje</i>	51 (10)	25 (9,5)	26 (10,6)
<i>su motina</i>	55 (10,8)	31 (11,8)	24 (9,8)
<i>su tėvu</i>	3 (0,6)	-	3 (1,2)
<i>su kitais artimais giminėmis</i>	9 (1,8)	4 (1,5)	5 (2)
<i>įtėvių šeimoje</i>	3 (0,6)	2 (0,8)	1 (0,4)
<i>kita</i>	35 (6,9)	16 (6,1)	19 (7,8)

Pastaba: AN – aukštesnių B-PNI įverčių grupė, ŽN – žemesnių B-PNI įverčių grupė.

2 priedas. Demografinių ir kitų klausimų anketa

Prašome atsakyti į keletą klausimų apie jus. Tinkamus atsakymus pažymėkite "X", jei nenurodyta kitaip.

1. Jūsų amžius (*įrašykite*) _____

2. Jūsų gyvenamoji vieta:

- Miestas
- Miestelis
- Kaimas
- Kita (*įrašykite*) _____

3. Jūsų lytis: Vyras   Moteris

4. Jūsų šeimninė padėtis:

- Nevedęs/netekėjusi   Išsiskyręs (-usi)
- Vedęs/ištekėjusi   Našlys (-ė)
- Gyvenu partnerystėje   Kita (*įrašykite*) _____

5. Jūsų išsilavinimas (pažymėkite jūsų įgytą aukščiausią išsilavinimą):

- Pagrindinis   Aukštasis neuniversitetinis
- Vidurinis   Aukštasis universitetinis
- Profesinis   Nebaigtas aukštasis
- Aukštesnysis

6. Jūsų dabartinė veikla:

- Dirbu   Studijuoju kolegijoje
- Nedirbu   Mokausi profesinio rengimo mokykloje
- Studijuoju universitete   Kita (*įrašykite*) _____

7. Iki pilnametystės augau:

- Su abiem tėvais   Su kitais artimais giminėmis
- Išsiskyrusioje šeimoje   Įtėvių šeimoje
- Su tėvu arba mama
(*pabraukite*)   Kita (*įrašykite*) _____

8. Kiek žemiau pateiktas teiginys jums tinka? *Apibraukite atitinkamą skaičių.*

Aš turiu aukštą savivertę

Man visai netinka   1   2   3   4   5   6   7   Man labai tinka

9. Kaip COVID-19 virusas palietė jus? *Pažymėkite visus tinkamus atsakymus.*

- Jūs ar bent vienas jūsų šeimos narys turėjo izoliuotis, įtariant virusą
- Bent vienas šeimos narys sirgo COVID-19 virusu
- Jūs pats sirgote COVID-19 virusu
- Palietė tik tiek, kad teko laikytis karantino

3 priedas. Patologinio narcizmo klausimyno (B-PNI) patvirtinamosios faktorių analizės teiginių faktorių svoriai.

Teiginio eilės numeris	IP	SIA	DF	PS	SS	NV	NĮ	GRAND	PAŽ
1	0,713								
4	0,721							0,833	
6	0,734								
11	0,391								
10		0,450							
12		0,457						0,962	
19		0,547							
24		0,635							
13			0,578						
17			0,819					0,789	
25			0,695						
26			0,860						
2				0,595					
16				0,729					0,968
18				0,559					
21				0,408					
3					0,728				
15					0,524				0,695
27					0,670				
28					0,644				
7						0,620			
9						0,557			0,824
14						0,678			
20						0,797			
5							0,720		
8							0,670		0,719
22							0,375		
23							0,723		

Pastaba: IP – išnaudojimo polinkis, SIA – savęs iškėlimas aukojantis, DF – didybės fantazijos, PS – priklausoma savivertė, SS – savęs slėpimas, NV - nuvertinimas, NĮ - nepripažinimo įniršis. GRAND – grandioziškumas, PAŽ – pažeidžiamumas.

4 priedas. Informacija apie tyrimą

Esame Vilniaus universiteto psichologijos instituto magistro pakopos studentės Svetlana Puronienė, Lina Jurkaitytė (vadovė doc. dr. Danguolė Čekuolienė) ir Agnė Lukaševičiūtė (vadovė doc. dr. Asta Adler).

Mūsų atliekamo tyrimo tikslas yra analizuoti vaikystės patyrimų sąsajas su asmenybės bruožais, tarpasmeniniais santykiais bei būseną suaugusiųjų amžiuje. Jūsų dalyvavimas šiame tyrime prisidės ieškant atsakymų į šiuo metu mokslui aktualius klausimus. Prašome jūsų atsakyti į toliau pateiktus klausimus.

Anketos ir klausimynų pildymas vidutiniškai trunka apie 30 min. Jei pradėję pildyti klausimynus dėl kokių nors priežasčių nenorėsite toliau tęsti, dalyvavimą tyrime galite bet kuriuo metu nutraukti.

Užtikriname atsakymų konfidencialumą. Visų tyrimo dalyvių duomenys bus apibendrinti ir naudojami tik tyrimo tikslais.

Jūsų dalyvavimas tyrime yra labai vertingas. Dėkojame jums už skirtą laiką!

Pažymėkite, ar sutinkate dalyvauti tyrime (duomenys bus naudojami tik tyrimo tikslais)

- Sutinku
- Nesutinku

5 priedas. Informacija tyrimo dalyviams atlikus tyrimą

Jei pildant klausimynus jums kilo jausmų, minčių ar klausimų, susijusių su tyrimu, galite apie tai pranešti tyrėjoms.

Agnė Lukaševičiūtė agne.lukaseviciute@fsf.stud.vu.lt

Lina Jurkaitytė lina.jurkaityte@fsf.stud.vu.lt

Svetlana Puronienė svetlana.puroniene@fsf.stud.vu.lt

Jeigu jausite, kad jums norėtusi išsamiau aptarti tyrimo metu kilusias emocijas bei mintis, jums gali padėti atitinkamas sveikatos įstaigos specialistas, pavyzdžiui, psichologas, psichoterapeutas ar psichiatras.

Taip pat galite kreiptis:

- Bendru nemokamu emocinės paramos linijų telefonu 1809
- Nemokamu **Jaunimo linijos** telefonu 8 800 28888, laišku arba pokalbiu internetu, suvedus www.jaunimolinija.lt ir pasirinkus norimą skiltį
- Nemokamu **Vilties linijos** telefonu 116123, laišku 116123@viltieslinija.lt

6 priedas. Grupių, išskirtų klasterinės analizės metodu, narcistinių asmenybės bruožų įverčių bei demografinių duomenų palyginimas.

1 lentelė. *Grupių, išskirtų klasterinės analizės metodu, narcistinių asmenybės bruožų įverčių palyginimas*

B-PNI skalės	B-PNI įverčių vidurkiai		Standartizuoti klasterių vidurkiai				
	1 klasteris	2 klasteris			1 klasteris	2 klasteris	
	AN (n = 263)	ŽN (n = 245)			AN (n = 263)	ŽN (n = 245)	
	<i>M (SD)</i>	<i>M (SD)</i>	<i>Mann-Whitney U</i>	<i>p</i>			<i>p</i>
IP	2,52 (1,06)	2,29 (1,07)	28669,50	0,031	0,10	-0,11	0,019
SIA	3,39 (0,76)	2,22 (0,90)	10345,50	<0,001	0,56	-0,60	<0,001
DF	3,10 (1,07)	1,34 (1,11)	8935,50	<0,001	0,60	-0,65	<0,001
PS	2,94 (1,02)	1,08 (0,86)	5770,00	<0,001	0,68	-0,73	<0,001
SS	2,92 (0,96)	1,59 (0,96)	10597,00	<0,001	0,55	-0,59	<0,001
NV	2,47 (1,02)	0,99 (0,80)	8317,00	<0,001	0,60	-0,65	<0,001
NĮ	2,66 (0,99)	1,17 (0,88)	8383,00	<0,001	0,60	-0,64	<0,001
GRAND	3,00 (0,58)	0,95 (0,69)	7856,50	<0,001	-	-	-
PAŽ	2,75 (0,67)	1,21 (0,58)	1996,00	<0,001	-	-	-
B-PNI	2,87 (0,47)	1,58 (0,47)	583,00	<0,001	-	-	-

Pastaba: B-PNI – Patologinio narcizmo klausimynas (trumpoji versija), AN – aukštesnių B-PNI įverčių grupė, ŽN – žemesnių B-PNI įverčių grupė. IP – išnaudojimo polinkis, SIA – savęs iškėlimas aukojantis, DF – didybės fantazijos, PS – priklausoma savivertė, SS – savęs slėpimas, NV - nuvertinimas, NĮ - nepripažinimo įnišis. GRAND – grandioziškumas, PAŽ – pažeidžiamumas. *M* – vidurkis, *SD* – standartiniai nuokrypiai. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

2 lentelė. *Grupių, išskirtų klasterinės analizės metodu, demografinių duomenų palyginimas*

		1 klasteris	2 klasteris	<i>Mann-Whitney U</i>	<i>df</i>	χ^2	<i>p</i>
		AN (n = 263)	ŽN (n = 245)				
Lytis	Vyrai	22,1%	22%	-	1	<0,001	0,100
	Moterys	77,9%	78%				
Amžius	Vid. rangai	214,58	297,26	21718,00	-	-	<0,001
Išsilavinimas	Vid. rangai	250,71	258,57	31221,50	-	-	0,463

Pastaba: AN – aukštesnių B-PNI įverčių grupė, ŽN – žemesnių B-PNI įverčių grupė. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

7 priedas. Nepalankių emocinių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir narcistinių asmenybės bruožų sąsajos su saviverte

Klausimynas	Subskalės	Savivertė	
		AN (n = 263)	ŽN (n = 245)
CECA.Q2	PS patyrimas	-0,25***	-0,23***
	PS dažnumas	-0,23***	-0,24***
	Antipatija	-0,23***	-0,22**
	Nepriežiūra	-0,16*	-0,18**
MentS	MentS savo	0,17**	0,25***
	MentS kito	0,09	0,28***
	MentS motyvacija	-0,06	0,06
	MentS bendras	0,08	0,25***
B-PNI	Išnaudojimo polinkis (IP)	0,27***	0,27***
	Savęs iškėlimas aukojantis (SIA)	-0,11	0,11
	Didybės fantazijos (DF)	-0,06	-0,09
	Priklausoma savivertė (PS)	-0,39***	-0,37***
	Savęs slėpimas (SS)	-0,21***	-0,36***
	Nuvertinimas (NV)	-0,25***	-0,26***
	Nepripažinimo įniršis (NĮ)	-0,01	-0,05
	Grandioziškumas (GRAND)	0,08	0,15*
	Pažeidžiamumas (PAŽ)	-0,34***	-0,38***

Pastaba: B-PNI – Patologinio narcizmo klausimynas (trumpoji versija), AN – aukštesnių B-PNI įverčių grupė, ŽN – žemesnių B-PNI įverčių grupė. CECA.Q2 – Globos ir smurto vaikystėje klausimynas. PS – psichologinis smurtas. MentS – Mentalizacijos skalė. MentS savo – į save nukreipta mentalizacija, MentS kito – į kitą nukreipta mentalizacija, MentS motyvacija – mentalizacijos motyvacija, MentS bendras – mentalizacijos skalės bendras balas. *p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

8 priedas. Nepalankių emocinių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir narcistinių asmenybės bruožų sąsajos visoje tyrimo dalyvių imtyje

3 lentelė. *Nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir mentalizacijos sąsajos visoje tyrimo dalyvių imtyje*

CECA.Q2 skalės	MentS skalės			
	MentS savo	MentS kito	MentS motyvacija	MentS bendras
PS patyrimas	-0,18***/-0,19***	0,03/-0,01	0,09*/0,05	-0,03/-0,08
PS dažnumas	-0,14**/-0,15**	0,03/-0,01	0,09*/0,04	-0,01/-0,06
Antipatija	-0,23***/-0,23***	-0,04/-0,07	0,04/0,01	-0,10*/-0,13**
Nepriežiūra	-0,17***/-0,17***	-0,06/-0,08	0,01/-0,03	-0,12**/-0,14*

Pastaba: Pirmas skaičius – Spearman koreliacijos, antras skaičius po pasvyrojo brūkšnio – Spearman dalinės koreliacijos, kontroliuojant lyties įtaką. CECA.Q2 – Globos ir smurto vaikystėje klausimynas. PS – psichologinis smurtas. MentS – Mentalizacijos skalė. MentS savo – į save nukreipta mentalizacija, MentS kito – į kitą nukreipta mentalizacija, MentS motyvacija – mentalizacijos motyvacija, MentS bendras – mentalizacijos skalės bendras balas. *p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

4 lentelė. *Nepalankių emocinių vaikystės patirčių ir narcistinių asmenybės bruožų sąsajos visoje tyrimo dalyvių imtyje*

B-PNI skalės	CECA.Q2 skalės			
	PS patyrimas	PS dažnumas	Antipatija	Nepriežiūra
Išnaudojimo polinkis (IP)	0,03	0,01	0,01	0,04
Savęs iškėlimas aukojantis (SIA)	0,14**	0,13**	0,13**	0,03
Didybės fantazijos (DF)	0,22***	0,18***	0,21***	0,16***
Priklausoma savivertė (PS)	0,25***	0,22***	0,23***	0,15**
Savęs slėpimas (SS)	0,27***	0,24***	0,28***	0,22***
Nuvertinimas (NV)	0,28***	0,27***	0,29***	0,19***
Nepripažinimo įniršis (NI)	0,21***	0,20***	0,19***	0,12**
Grandioziškumas (GRAND)	0,19***	0,16***	0,17***	0,11*
Pažeidžiamumas (PAŽ)	0,31***	0,28***	0,30***	0,20***

Pastaba: B-PNI – Patologinio narcizmo klausimynas (trumpoji versija). CECA.Q2 – Globos ir smurto vaikystėje klausimynas. PS – psichologinis smurtas. *p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

5 lentelė. Mentalizacijos ir narcistinių asmenybės bruožų sąsajos visoje tyrimo dalyvių imtyje

B-PNI skalės	MentS skalės			
	MentS savo	MentS kito	MentS motyvacija	MentS bendras
Išnaudojimo polinkis (IP)	0,02/0,03	0,40***/0,40***	0,11*/0,10*	0,21***/0,21***
Savęs iškėlimas aukojantis (SIA)	-0,29***/-0,26***	0,05/0,06	0,04/0,02	-0,09*/-0,08
Didybės fantazijos (DF)	-0,31***/-0,29***	-0,05/-0,05	0,00/-0,02	-0,17***/-0,17***
Priklausoma savivertė (PS)	-0,23***/-0,40***	-0,16***/-0,16***	0,02/-0,00	-0,14*/-0,23**
Savęs slėpimas (SS)	-0,41***/-0,47***	-0,15**/-0,15**	-0,06/-0,08	-0,23***/-0,30***
Nuvertinimas (NV)	-0,44***/-0,43***	-0,14**/-0,14**	-0,03/-0,05	-0,27***/-0,27***
Nepripažinimo įniršis (NĮ)	-0,32***/-0,30***	-0,05/-0,05	-0,02/-0,04	-0,18***/-0,17***
Grandioziškumas (GRAND)	-0,28***/-0,26***	0,15***/0,17***	0,07/0,04	-0,04/-0,04
Pažeidžiamumas (PAŽ)	-0,50***/-0,49***	-0,15**/-0,15**	-0,03/-0,06	-0,29***/-0,30***

Pastaba: Pirmas skaičius – Spearman koreliacijos, antras skaičius po pasvyrojo brūkšnio – Spearman dalinės koreliacijos, kontroliuojant amžiaus įtaką. B-PNI – Patologinio narcizmo klausimynas (trumpoji versija). MentS – Mentalizacijos skalė. MentS savo – į save nukreipta mentalizacija, MentS kito – į kitą nukreipta mentalizacija, MentS motyvacija – mentalizacijos motyvacija, MentS bendras – mentalizacijos skalės bendras balas. *p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

9 priedas. Demografinių duomenų sąsajos su emociniu smurtu, mentalizacija ir narcistiniais asmenybės bruožais

6 lentelė. *Emocinio smurto, mentalizacijos ir narcistinių asmenybės bruožų įverčių palyginimas tarp vyrų ir moterų*

Veiksniai	Vyrai (<i>n</i> = 112)	Moterys (<i>n</i> = 396)	Mann-Whitney <i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
	Vid. rangas	Vid. rangas			
Emocinis smurtas	222,07	263,67	18543,50	-2,65	0,008
MentS savo	244,46	257,34	21052,00	-0,82	0,412
MentS kito	183,73	274,52	14250,00	-5,79	<0,001
Grandioziškumas	270,77	249,90	20354,00	-1,33	0,184
Pažeidžiamumas	243,47	257,62	20940,50	-0,90	0,368

Pastaba: MentS – Mentalizacijos skalė. MentS savo – į save nukreipta mentalizacija, MentS kito – į kitą nukreipta mentalizacija. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

7 lentelė. *Koreliacijos tarp emocinio smurto, mentalizacijos, narcistinių asmenybės bruožų ir sociodemografinių veiksnių*

Veiksniai	Amžius	Išsilavinimas	COVID-19
Emocinis smurtas	0,01	0,02	0,00
MentS savo	0,12**	0,20***	0,00
MentS kito	0,02	0,07	0,00
Grandioziškumas	-0,31***	-0,03	0,04
Pažeidžiamumas	-0,26***	-0,03	-0,03

Pastaba: MentS – Mentalizacijos skalė. MentS savo – į save nukreipta mentalizacija, MentS kito – į kitą nukreipta mentalizacija. *p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

8 lentelė. *Emocinio smurto, mentalizacijos ir narcistinių asmenybės bruožų įverčių palyginimas pagal šeimos statusą*

Veiksniai	1	2	3	4	5	Kruskal-Wallis	χ^2	df	p
	n = 223	n = 167	n = 81	n = 31	n = 6				
	Vid.rang.	Vid.rang.	Vid.rang.	Vid.rang.	Vid.rang.				
ES	261,58	236,54	243,86	333,21	228,33	12,55	4	0,014	
MentS savo	268,65	229,97	256,49	264,71	331,75	8,59	4	0,072	
MentS kito	259,68	231,78	276,05	285,69	242,33	7,50	4	0,112	
GRAND	232,50	284,97	268,33	219,87	216,58	15,07	4	0,005	
PAŽ	234,20	287,74	267,27	191,15	238,75	19,29	4	0,001	

Pastaba: ES – emocinis smurtas, MentS – Mentalizacijos skalė, MentS savo – į save nukreipta mentalizacija, MentS kito – į kitą nukreipta mentalizacija, GRAND – grandioziškumas, PAŽ – pažeidžiamumas. 1 – vedęs/ištekėjusi, 2 – nevedęs/netekėjusi, 3 – gyvena partnerystėje, 4 – išsiskyręs(-usi), 5 – našlys(-ė). Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

9 lentelė. *Emocinio smurto, mentalizacijos ir narcistinių asmenybės bruožų įverčių palyginimas pagal šeimos sudėtį vaikystėje*

Veiksniai	1	2	3	4	5	6	Kruskal-Wallis	χ^2	df	p
	n = 366	n = 61	n = 62	n = 3	n = 10	n = 6				
	Vid.rang.	Vid.rang.	Vid.rang.	Vid.rang.	Vid.rang.	Vid.rang.				
ES	240,42	298,75	275,08	182,50	375,80	284,58	17,93	5	0,003	
MentS savo	258,26	247,22	245,91	277,50	233,25	211,83	1,40	5	0,925	
MentS kito	256,37	253,02	265,21	210,83	161,35	222,00	5,00	5	0,415	
GRAND	252,03	254,63	269,64	238,33	257,65	250,50	0,81	5	0,976	
PAŽ	254,51	261,94	257,20	183,67	257,95	179,92	2,43	5	0,787	

Pastaba: ES – emocinis smurtas, MentS – Mentalizacijos skalė, MentS savo – į save nukreipta mentalizacija, MentS kito – į kitą nukreipta mentalizacija, GRAND – grandioziškumas, PAŽ – pažeidžiamumas. 1 – su abiem tėvais, 2 – išsiskyrusioje šeimoje, 3 – su mama, 4 – su tėčiu, 5 – su kitais giminėmis, 6 – įtėvių šeimoje. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

10 priedas. Mediacinių modelių kelių ir efektų įverčiai

10 lentelė. Tiesioginiai ir netiesioginiai efektai mediaciniuose modeliuose visoje tyrimo dalyvių imtyje tiriant ryšius tarp emocinio smurto patyrimo ir narcistinių asmenybės bruožų, kur mentalizacijos gebėjimų komponentai vertinami kaip paraleliniai mediatoriai

Nepriklausomas kintamasis	Mediatorius	Priklausomas kintamasis	Tiesioginis efektas		Specifinis netiesioginis efektas	
			β	p	β	p
Emocinis smurtas	MentS savo	GRAND	0,12	0,002	-0,01	0,325
	MentS kito				0,07	<0,001
Emocinis smurtas	MentS savo	PAŽ	0,18	<0,001	0,00	0,512
	MentS kito				0,11	<0,001

Pastaba: MentS – Mentalizacijos skalė, MentS savo – į save nukreipta mentalizacija, MentS kito – į kitą nukreipta mentalizacija, GRAND – grandioziškumas, PAŽ – pažeidžiamumas. Pateiktos standartizuotos reikšmės. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

11 lentelė. Mediacinių emocinio smurto patyrimo, mentalizacijos ir narcistinių asmenybės bruožų modelių visoje tyrimo dalyvių imtyje a, b kelių ir viso efekto c įverčiai

Nepriklausomas kintamasis	Mediatorius	Priklausomas kintamasis	a kelias	b kelias	Visas efektas c
Emocinis smurtas	MentS savo	GRAND	-0,04	0,28***	0,18***
	MentS kito		-0,23***	-0,32***	
Emocinis smurtas	MentS savo	PAŽ	-0,04	-0,03	0,29***
	MentS kito		-0,23***	-0,46***	

Pastaba: MentS – Mentalizacijos skalė, MentS savo – į save nukreipta mentalizacija, MentS kito – į kitą nukreipta mentalizacija, GRAND – grandioziškumas, PAŽ – pažeidžiamumas. Pateiktos standartizuotos reikšmės. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.